

برلەشكۈز، بونون دۇنيا بۇقۇسۇللىرى

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/136

فېئىرەت

ئىك ئىسكى

تۈرك ئەدەبىياتى

نەمۇنەلەرى

ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەئرىخى ئۈچۈن ماتېرىياللار.

ئوزبېكىستان دەۋلەت نەشرىياتىنىڭ نەشرى

سەنئەتتە 1927 - يىل.

ئوزبېكىستان مەتبەئە ئىشلەرى تىرىستىنىڭ بىرىنچى مەتبەئەسى

تاشكەنت، 1927 - يىل.

كىتاب توغرىسىدا بىر ئىككى سوز

ئورتاق فخرەت نامىدىن ئوبدان، مەن ۋە لوغەتلەر ئىراج
قېلىنغان ئېنىق ئىسكى تۈرك ئەدەبىياتى ئەمۇ ئەللىرى، ئون بىر ئىچى غەسنى
مېلادىدە يازغان «دېۋانۇلۇغا تەۋرىك» ئىسمىلى قەسەردەن ئىنتىخاب
قېلىنىپ ئالغان. بۇ ئەمۇلەرنىڭ ھەممەسى ھەم ئۇ ۋاقىتتا، كۈچەنچى
لىكىدە غۇم كېچىمەكتە بولغان تۈركى خەلقلارنىڭ ئەدەبىياتىغا ئايدىن
بۇلەردە قەبىلەۋى خەيات: ئاۋ ئاۋلاش، قوشنىلارغا ھۇجۇم، بەغما ۋە
تالان، بەزىدىن غەشقى مۇھەببەت، ئاللاغا قاراش كەبى ۋاقىتتەلار،
ئىتىقادلار سوزلەندى. ئەمۇ ئەللىرى (родовой) خەيات دەۋرىگە خاتىد
بولغانى ئوچۇق ئوشۇ «قەبىلەۋى خەيات دەۋرىنىڭ ئەدەبىياتى»
دېيىش مۇمكىنلىرى.

ئوشۇ ئەمۇ ئەللىرىنىڭ 9-14 نەچچى نەسخىلەردە «ئالب توشما»
ئاتلىق بىر فېئودالغا مەرسىيە بار. مەرسىيە ئۇنى مەدخ، ئاسمانغا قەدەر
كوتەرىشەن غىبارەتتىر. شۇ مەرسىيەدە توبان سىنىق ھېسابلانغان
«غەۋام» بىلەن قەبىلە باشلىقلارى فېئوداللار قاراسىداغى مۇھالە-
فەت ۋە بۇلەر قاراسىداغى كۈرەش ئاچق كۈرىنەدى، شۇ قەبىلە
باشلىقى، فېئوداللار مەفكۇرەسىنى ئارقانغۇچى مەرسىيەچى:

ئوزلەك آرغ كەۋرەدى

غەردەم يىنماساۋرادى.

آزۇن بەدى جەر تىلور

دېپ زامانەنىڭ كۈچسىزلىكىگە ئىلگىرىدەن؛ توبان، يامان ئاداملار
كۈچەيگە ئىلگىرىدەن زارلاندى.

بلكە بۇ كويۇنچىدى

آزۇن آتى يانچىدى

ئەردەم ئەتى تىنچىدى

يەر كە تەكىم سورتولور.

دېپ بىلىملى، ئاگلى كىشىلەرنىڭ توباللاشقاندىن، بۇلەرنىڭ
قەدر ۋە قىمەتى بىتكە ئىلگىرىدەن داد ۋە فەرياد قىلىدۇ، مەرسىيەچىنىڭ

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAY 4 1928
DOCUMENTS DIVISION

بر - ئىككى سوز

آسييا قىتئەسىنىڭ جودە كىچىك بىر قىسمىدە يايغان تۈركىي قەۋملارنىڭ سىياسىي ئىقتىسادى بىرقانچە مەركەزلەر ئۈچۈن ئىپادە توپلانغانلارنىڭ ئۈچۈن تۈرك تىلى بىرقانچە شوعىبەلەرگە ئايرىلغان. تۈركىيە بىلەن مەشغۇل بولغان ئورپا عالمىلارنى تۈرك تىلىنىڭ بۇ قەدەر كۆپ شوعىبەلەرگە ئايرىلغان كۆرگەچ بولەرنى، بىر بىرلەرگە ياقىنلىقلارنى ئىقتىسادى بىلەن، كۆمۈلەرگە ئايرىلغان (تەسنىق قىلغان) ئىرىشادىلار، تۈرك تىلىنىڭ تەسنىقىگە ئىشقا ئالغانلاردان بىرى مەشھۇر تۈرك شىناس مۇستەشەرلاردان پروفېسسور رادلوۋىد. بۇ كىشى تۈرك تىلىنى، ئەسلىدىن تۈرت كۆمۈگە ئايرىلغان: (1) شەرق، (2) غەرب (3) ئورتا ئاسىيا، (4) جەنۇب كۆمۈلەرى، بولەردەن شەرق كۆمۈسىگە ئالتاي، بارابىن، ئوبى، يەنىسەي شىۋەلەرى كىرەدۇ، غەرب كۆمۈسىگە قىرغىز، غەربىي سىبىر، باشقۇرد، ۋولغا ئاتارلارنى شىۋەسى كىرەدۇ. ئورتا ئاسىيا كۆمۈسىگە سارت (؟)، ئوزبېك، تاراجىي شىۋەلەرى كىرەدۇ. جەنۇب كۆمۈسىگە ئىسە تۈركمەن، قىرغىز، ئازەرى، غوسمانلى شىۋەلەرى كىرەدۇ.

پروفېسسور سامائىلۇيىنىڭ تەسنىقىگە كۆرە تۈرك تىلى ئەسلىدىن بېش كۆمۈگە ئايرىلغان: (1) بولغار كۆمۈسى، (2) شىمالىي شەرق، ياكى ئۇيغۇر كۆمۈسى (3) شىمالىي غەرب، ياكى قىپچاق (4) جەنۇبىي شەرق، ياكى چىغاتاي كۆمۈسى (5) ئورتا، ياكى قىپچاق تۈركمەن كۆمۈسى. بۇ بېش كۆمۈنىڭ ھەر بىرىگە كۆپ شىۋەلەر كىرەدۇ. تەسنىقنى ئۈزۈندۈر. ھەر حالدا بۇ تەسنىقلەرنىڭ كۆپىدە ئەسلىدىن نەرسىلەر بولغانلىقى مەلۇم. بولەردەن باشقا، بىر دە تەسنىق مەخسۇس كاشىغارىنىڭ دىۋانى لوغاتىدا باردۇر. مەخسۇس كاشىغارىغا كۆرە ھىچبىر بېشىچى تەسنىق تۈرك تىلىنى كىچىكىدە، قەبىلەۋىي ئايرىلغانغا قارامى، ئەسلىدىن ئىككى مۇھىم قولغا ئايرىلغان:

توبان، يامان ئادام دېگەنلەرى غۇلام خەلق ھەمدە يايلاۋى بولماغان؛ بايلار، قەبىلە باشلىقلارنىڭ ماللارنى باقى تىركىچىك قىلۇچى قەبىر ۋە گەدالەردى. ئاڭلى ۋە بېلىملى كىشىلەرى بولسا قەبىلە باشلىقلارنى، فېئوداللار، ماللى كىشىلەردى. چۈنكى كۆچمەنچىلىك ھاياتىدە مەز-كۈر گۇرۇھلەر خەلقنىڭ كېڭ كۆچمەنچىلىك، كېڭ ئالدىنى تەبەققەسىنى تەشكىل قىلادۇ. مەزكۇر فېئودالنىڭ ئولمىشىدەن كېيىن بولغان كۈرەش دە توبان ۋە يامان سانالغان قەبىر ۋە گەدالار، قۇسۇن چىقىپ، بېلىملى، ئاڭلى خېسمايلىغان قەبىلە باشلىقلارنى، ماللى ئاداملارنىڭ قەدرى كېتىشكەنلىكى، مەغلۇب بولغانلىقى كۆرىنەدۇ. بۇقارى سىنى مەفكۇرەسىنى تارقۇتۇپ مەرسىيەچى بولسا، مەزكۇرلارنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئەچىنەدۇ، فەرياد ئېتەدۇ، چىقىرادۇ. نەمۇنەلەردە شۇندەي كۆرۈشلەرنى ئاڭلاشقان سەتەرلەر بولغانى كەبى، دىنى ئىقتىقادلارنى، تەكۈرگە ئىتائەتنى كۆرسەتەرگەنلەرى ھەم يوق ئېمەس. 180 نچى سەھىفەدە:

تۇن - كۇن تاپون تەكۈرگە بويىناماغىل

قورقۇپ ئىسكار ئەيمەنو ئويىناماغىل

دېپ تەكۈرگە كۇنى - تۇنى عىبادەت قىلىشقا دەۋەت ئېتەدۇ. خۇدادان قورقۇش ۋە ئۇنىڭ ئىتائەت ئېتىشكە چاقىرادۇ قەبىلە ۋە فېئوداللىق دەۋرى ئەدەبىياتىدا دىنىي ئەفكار، دىنىي ئىقتىقادنىڭ كۆپلەك بولىشىدا شۇبھە يوق. بۇقارىداغى مىسەلەر ئۈشەننىڭ مۇجەسسەم مىساللىرى. ئۇ دەۋرلەردە قەبىلە باشلىقى ۋە فېئوداللار قاتارىدا رۇخانىي سىنىفنىڭ ھەم ئۇفۇزى كەتتە بولادۇ. ئۈشەننىڭ ئىتتىپاقى نەمۇنەنىڭ بەغزى جايلارىدا بولسۇن، دىنىي ئىقتىقادلارنى ئاڭلاشقان سەتەرلەردە بولسۇن تاچى سۇۋرەتكە كۆرىنىپ تۇرادۇ. نەمۇنەدە باشقا مەۋزۇلەر ئوغرىسىدا ھەم كەب بار، ئۇلارنىڭ ھەممەسىنى ئالت تېكىشش بولمىشۇرماق. تىل ۋە لوغات جەھەتتە نەمۇنەلەرنىڭ ئەھمىيەتى بۇيۇك، تىلچىلەر بىر ۋە چىغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ ئەسلىنى ئېزىلەۋچى ۋە ئازۇچىلار بىر ئۈچۈن بۇ ئەسەرنىڭ قايتەلى بولىشىدا شۇبھە يوقدۇر.

ب. سالىيىف،
سەبەرتەند

يەلار يىنى ياخشى ئورگەندىم . . .» (*) دېۋانى لوغاتىنىڭ ئۈچ جىلدىنى
 ئوقۇپ چىققان كېيىن يوقارىداغى سۆزلەرنىڭ خەقىقەت ئېكەنلىكىگە
 شۈبھە قىلمايدىر، مەھمۇد كاشىغارى ئورۇنلارنىڭ ئىشلىرى، خەتتە -
 نەلەرى، خەلق ئەدەبىياتلىرى، نەلەرى، شېۋەلەرى توغرىسىدا جۈدە
 كېڭ مەلۇماتلىق بولغان. مەشھۇر ئورۇن كىشىسىلاردىن پروفېسسور
 سەيئىلۇيىچ ئۇنىڭ غەلى خەتتە تىگە قىمەت بېرىش ئۈچۈن «مەھمۇد
 ئورۇن كىشىسى رادلوۋىيىر، رادلوۋىيى دە ئورۇن كىشىسى مەھمۇد دېيىدۇ» دېيىدۇ.
 مەھمۇد كاشىغارى ئۇنىڭ تور كىشىسى بىلەن بىرگە ئۇلۇغ
 غەرىبىي عالاملار داتىر. قاشىغارى، خەدىس غالىمى، خۇسەين خەلىق
 ئوغلىدىن خەدىس ئورگەنگەن، بوخارا، نىشاپۇر شەھەرلەردە ھەم
 تەخسىل بىلەن مەشغۇل بولغان (دېۋانى لوغاتى 1 - 3). مەھمۇد
 كاشىغارى دېۋانى لوغاتىدا (61/2) مۇكەن آرتۇق سۆزلەرنى ئالب ئىزاخ
 قىلدى. كۆپ ئورۇنلاردا بۇ سۆزلەرنىڭ قەيلىلەۋىي ئىر مالىرىنى كۆر -
 سەتەدۇر. كىتابنىڭ جاي - جايىدا تۈرك سەرفى توغرىسىدا كېڭ ھەم
 ئۇلا مەلۇمات بېرىپ ئۇندە كىم ھەممەسىنى يىغىپ تېكىشكەندە
 ئەتىرىخى سەرفىمىز ئۈچۈن جۈدە قىممەتلى ماتېرىياللار بېرىدۇ.
 دېۋانى لوغاتىنىڭ كۆپ سۆزلەرى ئىشلىدا مەقاللاردىن، شىئەرلەردىن
 دەن دەلىللەر، ئانقلار كىتىرلىگەن. بۇلەر ئوقۇر - ئۇن غەسەر بۇرۇنغى
 تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ئىك قىممەتلى نەمۇنەلەردىن. تور كىشىيات بىلەن
 مەشغۇل بولغانلار بۇ شىئەرلەرگە، بۇ مەقاللارغا شۇنىڭ ئۈچۈن جۈدە
 كەتتە ئەھمىيەت بېرىدۇ. غوسمانلى تور كىشىسىلاردىن نەجىب غاسىم
 ئەفەندى دېۋانى لوغاتىداغى مەقاللارنى ئالب ئىزاخ قىلغان ئىدى.
 شىئەرلەرنى ھەم يىقىپ شەرح ۋە ئىزاخ قىلماق كىرىدە ئىكەنلىكى

(*) فَاِنَّ نَبَّئْتِ بِلَادِهِمْ وَاَقْبَسَتْ لِقَائِهِمْ وَاَقْبَسَتْ لِقَائِهِمْ
 تَرْكِيَّةً وَاَتُرْكَمَانِيَّةً اَعْرَبِيَّةً وَاَعْرَبِيَّةً وَاَعْرَبِيَّةً مَع كَوْنِي مِنْ
 اَوْجِهِمْ لَيْسَانًا اَوْ صَوْتِهِمْ بَيَانًا وَاَحَدُهُمْ جَانًا وَاَعْرَبِيَّةً مَحْتَدًا
 وَاَتُرْكَمَانِيَّةً سَيَانًا

ئوغۇزچا، تور كچە (*). ئىككىنچىسىگە يالغۇز «تور كچە» دېيىلگەنى
 كەبى خاقانى ئور كچەسى ھەم دېيىلەر ئىمىش، مەھمۇد كاشىغارى دېۋانى
 لوغاتىدا مەنە شۇ خاقانى ئور كچەسىنى ئەساس قىلىپ ئالغان - دە جايى
 كىلگەچ ئوغۇزچا سۆزلەرنى كۆرسەتەت، ئىزاخ قىلىپ بارغان. ئۇنىڭ
 بۇ تەسنىقى بۈكۈن غەيەن قاپول قىلماسا ھەم باشقاچا تەسنىقلەرگە
 ئەساس قىلىپ ئالغىنىنى تەلەتتە لازىمىدۇر، بۇ ئەتىرىخى تەسنىقنىڭ
 بىزچە مۇھىملىكى بۈكۈنكى ئەدەبىي ئۈز بېكىچەنىڭ ئاناسى بولغان چىغا -
 تاياچاننىڭ مەنە شۇ خاقانى ئور كچەسىدەن توغۇلغانى ئۈچۈن ئىزاخ «سەرفى»
 مەنە باشلانغىچىدا يازغانم كەبى: خاقانى ئور كچەسى ياكى تور كچە
 ئالغان مەنە شۇ ئەدەبىي شېۋەنىڭ بېش غەسەر كىيىنگىنى شەكلى
 چىغاناچاچى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۆزىنىڭ ئەدەبىياتىنىڭ ئەتىرىخى
 ئۈچۈن ماتېرىياللار ئۆزلىرىنىڭ چىغاناچاغا بارىپ توختالمايمىز،
 چىغاناچاننىڭ ئاناسى بولغان ھەلىكى ئەدەبىي شېۋەگەچە (خاقانى ئور ك -
 چەسىگەچە) بارىشقا مەجبۇرمىز. بۇ شېۋەنىڭ ئىك ئىسكى نەمۇنەلەرنى
 بىرگە «دېۋانى لوغاتى تۈرك» كىتابى بىردى.
 سوڭ زامانلاردا ئور كچە تاپىلىپ ئۈچ جىلدە باسقىلغان بۇ
 مۇھىم كىتاب «مەھمۇد ئىبنى خۇسەين ئىبنى مۇھەممەد ئور كاشىغارى»
 تامانىدىن ھىجرى (464) دە يازىلا باشلاپ (466) نچى يىلدە بىتىرلىگەن
 - دە غەلىبەسى خەلىفەلەردىن «ئەلمۇقتەدى بىئەمەر يىلاھ» گە تەقدىم
 قىتىلگەن.

مەھمۇد كاشىغارى ئەسەرنىڭ باشلانغىچىدا ئۆزىنى مەنە شۇندە
 دېيىپ تانىتادۇ: «مىن تۈركلەرنىڭ ئىك، توغرى، ئىك ئاچق گەپرىگەنى،
 جۈدە توغرى آڭلاغانى، تۇبچەكلەرى، باتورلارى بۇلا تورۇب،
 شەھەرلەرنى، ئالالارنى ئەيلىنەب كورۇپ چىقىم، تور كىنىڭ،
 تور كىمەن ئوغۇزنىڭ، چىگىل، ياغما، قىزنىڭ سۆزلەرنى، قاقىم -

(*) بۇ تۈرك، ئوغۇز ئەدەبىيەتكە بىر ئۇرغۇن يازىلاردا مەھمۇد ئۈچۈن بىز كۆل دىكىن
 بىيىك تاشىدا «تۈرك ئوغۇز بەكلەرى بۇدۇن ئەشپىك» دېيىلەر، بۇندە
 تۈرك سۆزىنى ئوغۇزنىڭ سېغىنى قىلىپ «تۈرك بولغان ئوغۇز بېكلىرى . . .»
 مەغناسىدا ئاڭلاماق باغلىشىدۇر. توغرىسى «تۈرك ۋە ئوغۇز بېكلىرى» مەغناسىدا
 «تۈرك، ئوغۇز بەكلەرى . . .» دۇر.

ئېمىدى بو «تەزە» لەرنىڭ قايسى زامانغا بايىد بولغانلىرى
ئوغرىسىدا بىر ئار توختاب اوتەيلىك:

شوكتاب نىڭ بىرىنچى قىسمىداغى 8 نچى ئەسەر (ئوغورلار بىلەن
ئوروش) نىڭ مۇسلمان ئورۇنلارنىڭ ئورۇنلارنى تەسۋىر قىلغانىنى
مەھمۇد كاشىغارى خابار بېرەدۇر. يەنە شول بىرىنچى قىسمىداغى 9 نچى
ئەسەردە «ئىۋرىق» سوزى بار كىم غەرەبچە «ئىۋرىق» دېمەككىر،
يەنە شول بىرىنچى قىسمىداغى بىرىنچى ئەسەردە (ئالب ئەر ئوگامەردە
سىبىسىدە) زەغەران مەناسىدا غەرەبچە «كور كوم» سوزى بارىدۇر،
مەنە بولەر مەزكور ئەسەرلەرنىڭ تۈرك، غەرەبلەرنىڭ بىرىنچى ئوچراش
زامانلارغا بايىد بولغانىن كۆرسەتەدۇر. دېمەك ئو ئەسەرلەرنىڭ ھەر
حالدا 6-7 نچى مۇلچەر (ئەسەر) نىڭ ئەدەبىي يېمىشلەرى ئىكەن.
ئىكەن چو كىم ئىتەك مۇمكىنكىر. شۇندەي بولسا ھەم، «كور كوم»
«ئىۋرىق» كەبى ئىككىنە غەرەبچە سوزنى ئىختىيارغا ئالماغاندا، بو
ئەسەرلەرنى شەكىل، ھەم روح ئىختىيارى بىلەن ئىسلامدان بورونغى
تۈرك ئەدەبىياتى ئەمۇنەلەرى كەبى قابول ئىتتىشىزگىنە ھىچ مانع
يوقدۇر.

دىۋانى لوغاندان توپلاب آلمانم شو تىز مەلەرنى مېن ئىككى قىسىمغا
آيرىدۇم. بىرىنچى قىسىم بىلەن ئىككىنچى قىسىم آراسىدا ئوبانداغى چايرىمالار بارىدۇر.
(ئا) بىرىنچى قىسىمداغى ئەسەرلەر تۈرتلىككەردەن عىبارەت بولۇپ
ھەر ئورۇننىڭ 1 - 2 - 3 نچى مېسەرەلەرى بىر قافىيەدە، بوتون ئەسەر
نىڭ تۈرتنچى مېسەرەلەرى بىر قافىيەدەدۇر. ئىككىنچى قىسىمداغىلا ئىسە
بوتون مېسەرەلەرى قافىيەدەش بولغان ئىككىلىككەردەن عىبارەت دۇر.
(ب) بىرىنچى قىسىمداغى ئەسەرلەر قىسقا ۋەزىنە، ئىككىنچى قىسىمداغى
لار ئىسە ئەكسەرىيەت بىلەن اوزون ۋەزىنەدۇر.

(ج) بىرىنچى قىسىم بوتونلاي تەسۋىرى ئەسەرلەر، ئىككىنچى قىسىم
ئىسە ئەكسەرىيەت بىلەن ئەعلەمىي ئەخلاقى ئەسەرلەردۇر.
بو مەنزۇمەلەرنىڭ بەئزى سوزلەرىنى بىر ئار ئىزاح قىلىش،
بەئزى سوزلەردە كى سەرفى ھەم سەۋتى ئەھمىيەتلى ئوقۇلارنى
چىزىپ ئوتوش كىرەك بولدى، شۇنىڭ اۋچۇن كىتابىگە اۋچىنچى
قىسىم آرتىدۇم.

ئېمىدى بو تىز مەلەرنىڭ دىۋانى لوغانداغى ئىملا لارى ئوغرىسىدا
بىر ئار توختاشقا ئوغرى كىلەدۇر: «دىۋانى لوغات» غەرەبچە يازغانى

مەلۇم ايسە - دە بو ئوغرىدا قانداي ئىشلەر كورلگەنئىدەن غەبەزىمىز
يوق. مەشھور تۈرك شىناس پروفېسسور كوپرېلى زادە ھەم «تۈرك
ئەدەبىياتى نىڭ مەنشەئى» دېگەن مەقالىسىدا بو شىئەرلەردەن سىز
اچىد، ئەدەبىيەت تەئرىخى اۋچۇن مۇھىم ئىكەنلەرنى يازغاندان كېيىن
بولەرنى ۋەزىن قافىيە ھەم مەۋزۇع ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن باغلاپ
تۈرت مەرسىيە چىقارغان سوزلەردىر. مېن ھەم دىۋانى لوغاننىڭ
باسما نۇسخاسىنى آلمانم كۆندەن باشلاپ شولەرگە قۇقىم. بولەرنى
ۋەزىن، قافىيە ھەم مەۋزۇعلەرگە كۆرە بىرلەشكەن باغلامدۇم. سوز
لەرى، تەركىبلەرى ئۈستىدە ئەنچە ئىشلەدۇم. اولەرنى ئىزاح قىلىش
اۋچۇن قونداق بىلەن، ھېيتۇل - حەقايىق، مۇقەددىمەتۇل - ئەدەب،
ھەم چىغاتاى ئەدەبىياتىغا بايىد كۆپ كىتابلەردەن بايىدەلەندۇم. ئەنچە
گىنە اوزاققا چوزولغان مېخەت ئەنچەسىدە قولگىزداغى مەنە شو
ئەسەر مەيدانغا كىلدى. تىزدەن شۇنى ھەم ئەيتىپ ئوتەي كىم. مېنم
ئېشىمىڭ ئەنچەسى پروفېسسور كوپرېلى زادەنىڭ ئەيتىشكەنى كەبى
چەكەدى. پروفېسسور كوپرېلى زادە بو پارچالاردان تۈرت مەرسىيە
چىقارغانىنى، بولەرنىڭ بىرىنچىسى «ئالب ئەر ئوگامەردە مەرسىيەسى»
ئىككىنچىسى «ياپاقو» قەبىلەسى بىلەن بولغان بىر ۋاقىتتا باغلى مەرسىيە،
ئۈچىنچىسى كىمكى ئىكەننى بىلمەگەن، تۈرتىنچىسى «تارگوت» ئەمىرىگە
بايىدۇر. مەرسىيە ئىكەننى سوزلەردىر. (مەلى تەتەبۇغەلەر مەجۇعەسى
ج 2، سان 4، 71). مېن ئىسەم يالغوزغىنا ئىككى مەرسىيەگە اۋچىر ادم
قالغانلارنىڭ مەرسىيە ئىكەنلەرگە قارار بىرەلەمدۇم، فېرەبچە بولەرگە
مەرسىيەدەن باشقا غونۇنلار بېرىش كىرەك. سۆكرە: ئالب ئەر ئوگامەردە
مەرسىيەسىنى پ. كوپرېلى زادە ئون ئىككى پارچا دېب كۆرسەتەدۇر.
مىنچە ئون پارچادۇر، دىۋانى لوغاننىڭ ئىككىنچى جلد، 105 نچى بېتىدەكى
بىر پارچانى ئىسە (*) «ئەر ئوگامەردە مەرسىيەسىگە قوشۇشقا ۋەزىن، قافىيە،
مەۋزۇع مۇسەئەدە قىلمايدۇر. بىرىنچى جلدنىڭ 9 نچى بېتىدەكى بىلەن
ئۈچىنچى جلدنىڭ 31 نچى بېتىدەكى پارچالار باشقا، باشقا ئىسە،
ئىكەلەسى بىرەدۇر.

(*) بوگوردى كەفەل آت، چاقىلدى قىزل ئوت، كوپوردى آروت
ئوت، ساچراب انن ئورتانو.

ئوچون ئا) تور كچه سوزلەر غەرەبچە چوزغىلار، خەزە كىلەلەر
(ب) بىلەن يازىلغان بولەرنىڭ قىسقىچە چاتاغى ئۈست

(ب) چوزغىسىلەر، بو چوزغى بىزنىڭ بو كۈنگى (ا، ب، د، ه، و) چوزغى

لار بىزنىڭ ئورنىنى ئونادر: تَيْقُ = تاياق، سُن = سەن، قَر = تېرىكەن،
(ب) «ا» چوزغىسى ھەم. آراء سىزا ئىشلەتكەن بىراق ئىسكى ئىملادا
بولغانى دېك تاۋۇش آھەنگىگە قاراماي قالن ئىكچكە سوزلەردە بىر
تورلى يازىلغان: بارماق، بىلىمك كەبى.

(ج) بىزنىڭ بو كۈنگى «ك» خەزىمىز جايدا ئىسكى ئىملازدا
بولغانى كەبى «نك» يازىلغان.

(د) بىردە دىۋانى لوغاندا «ف» ھەم «ب» تاۋۇشلارنى آراسىدا
بولغان بىر تاۋۇش ئوچون ئوچ نۇقتالى «ف» خەزىمى بار. بو كۈن
بىزنىڭ «آ، سىۋەك، تىۋە» دېكەن سوزلەر بىز شول ئوچ نۇقتالى
«ف» بىلەن يازىلغان.

مەنە شو ئىملانى مېن قولىمدا كىتابىدە ئوبەندە كىشى شەكلىدە
كوچىردىم:

ئا) قالن سوزدە بولغان ئۈست (ب) چوزغىنى «ا» غا ئىلەنتردىم.
ئىكچكە سوزلەردە گىلەرنىڭ ھەممەسىنى «پ» ئورنىدا بولغانلارنى ھەم
(د) گە ئىلەنتردىم.

(ب) ئىكچكە سوزلەردە يازىلغان «ا» لارنى «ە» قىلدىم.

(ج) «ك» جايدا «نك» لارنى اوز حالدا قويوب باي آراسىدا
بو كۈنگى شەكىللەرنى كورسەتدىم.

(د) يوقارىدا تەبىئەتتەم ئوچ نۇقتالى «ف» خەزىمى بىزنىڭ مەتبە-
خەلەردە يوق، ئايدارلاش ھەم مومكىن ئىپەس شونىڭ ئوچون ئولەرنى
ئوز بىزنىڭ (ۋ) بىلەن كورسەتدىم.

سوكرە: ئىزمەلەردەن ھەر بىر پارچىسىنىڭ آستىدا اوز بىكچەسىنى
ساقچىم (نەسر) سوزلەر بىلەن يازدىم. اۇندەن كېيىن آڭلاشلىغان
لوعەتلەرنىڭ بىزچەسىنى يازدىم

مېترەت

بىرىنچى قىسىم

«ئالب ئېر توگا» مەدرىس پىدەسى.

(بو مەدرىسىدە ئون پارچا بولوب ھەر پارچىسى بىر ئورنىلدىن)
بومەدرىسىدە، «ئالب ئېر توگا» دېگەن بىر ئورنىڭ باتورىنىڭ
ئولومى موناسەبەتنى بىلەن ئىبتىلىگەن، بىراق بو ئالب ئېر توگانىڭ
ئوزى كىلدى؟

بو توغرىدا دىۋانى لوغاننىڭ ئوزىدە شو مەعلومان بار:
تَنَكَا - الْبَيْرُ وَيَلْقَبُ بِهِ كَثِيرًا، فَيُقَالُ «تَنَكَاخَان»، «تَنَكَا نَكِين»
وَأَسْمَاءُهُ، وَكَانَ أَفْرَاسِيَابَ الْمَلِكِ الْتُرْكِ يَلْقَبُ «تَنَكَا أَلْب آر...»

مەعناسى: توگا - «بەير» انالغان بىر توغچى بىر خايواندىر.
كوب كىشىلەرگە ھەم «توگا» دېيىلەر. توگاخان، توگا تەكېن ۋە
شونىڭ ئوخشاش لەقەبلەر بار. تورك خاقانى افراسيابنىڭ لەقەبى
«توگا ئالب ئېر» ئىدى.

شو «ئالب ئېر توگا» خەققىدا قونادغوبىلىككە مەنە بولدى
سوزلەر بار:

بو تورك بىكەلەرىندە، اتى بېلىگولوك
«توگا ئالب ئېر» ئىردى قوتى بېلىگولوك
بوخوك ئېلىگى بىولە ئوكوش ئېردەمى
بېلىكلىك ئوقوشلۇغ بوخون كوخومى
تازىكەلر آيور اتى آفراسياب
بو آفراسياب آلدى ئېلەلەر تالاب

مەعناسى: «توگا ئالب ئېر» كىم: تورك بىكەلەرى آراسىدا
اتى، دەولەتنى، بېلىمىنىڭ بۇيۇكلىگى، فەزىلەتنىڭ كۈپلىگى، ئىكلىپىنى

ھەم ئېلگەر ھەبەرلىگى بىلەن مەشھور ۋە مەغلۇمىر؛ ئاجىكلەر ئۈنە
آفراسىيا دېرلەر (ئاجىكلەرچە) ئېللەر، بوزنلار ئالغان آفراسىيا
شودر.

يەنە قونادغوبىلېك نىڭ بىر جايىدا شو سوزلەر بار:

نيكوتير ئىشكىل «تۈنكا ئالب ئەر» يىك
بىلېب سوزلەش، كور، بو ئوت ساۋ ئيرك.

مەعناسى: ئوڭا ئالب ئېرنى ئىكلا، ئىدىت نىمە دېيىر؟

ئو، داروغا ئوخشاغان بوسوزنى، فوشوقنى بىلېب سوزلەگەن

كورسەكچى!

مەنە بو ۋاسىقلار كورسەتەدۇر كىم: مەھمۇد كاشغارى بو ئىسمنىڭ

«توڭخان»، «توڭكەن» شەكىللەرنى بىلگەنى خالدا مەرسىيە

ئىگەسىنىڭ توڭخان-توڭكەن ئىمەس «ئالب ئەر توڭا» ئىكەنىنى

انق بىلەدۇر بو «ئالب ئەر توڭا» نىڭ فەزىلەتى، غەلى، علمى ھەم

رەھبەرلىگى بىلەن ئوزامانلاردا ئاتالغان بىلنگەن بىر كىشى ئىكەنىگە

«قونادغوبىلېك» ئىگەسى شەھادەت بىرەدۇر. بول ئىكەلە تۈرك عالېمى

ھەم مەزكۇر «ئالب ئەر توڭا» نىڭ ئاجىكلەر آراسىدا «آفراسىيا»

اتالغان بىر آغز دان سوزلەيدۇر. تۈرك ئەثرىخىگە خالدا فارسى

مەنبەلەرگە مۇراجەغەت قىلغانىمىزدا: چىنگىز دەن بوزون «بالاساغون»

شەھرىدە ئىنقىرازغا يۈز تۈتكەن بىر خانلىق بولغان، ئونىڭ باشىدا

آفراسىيا نەسلىدان بىر كىشى تۇرغان، فارلوق، قىچاق، قانگى

فەبىلەلەرنىڭ چاپاۋلارغا چىدەمەي ئوز خانلىغىنى قارا ختايلارغا

تاپشۇرغان كورەمۇ (*). فەرچە ئاجىكلەر نامانىداك آفراسىيا ئاتالغان

(*). دەران نەۋائى دەرشەمى بەلاساغونكى ئانرا ماغولان «غوبالغ» كۈيەند

(يەنى شەھرى خۇب) خانى بود ئۆزىدىلى مۇراسىيا، ۋە چون زىياكە شەۋكىتى

ئىداشت؛ قىبىلىي قورلوق ۋە قىچاق ۋە قانگى نەغەللىرى ئىسىد بىئو مىكاردەند.

خەۋاشى ۋە نەۋاشى ئورا بەغارەت ۋە تاراج مى بۇدەند، ۋە خان ئۆزىدەم ۋە مەنى

«ئالب ئەر توڭا» بىلەن ھەلىگى بالاساغون خانىنىڭ بىلىسى بىر
آدم بولسا كىرەك.

ئىدىتى مەرسىيەنى كورەيلىك:

1

ئالب ئەر توڭا توڭا ئولدىمۇ

ئىسىز (1) آزون (2) قالدىمۇ.

ئۆزلەك (3) ئوچن آلدىمۇ

ئىدىتى پورەك يرتلور. (44 + 1 + 4)

ئالب ئەر توڭا ئولدىمى

يامان دۇنيا قالدىمى

زامانا ئوچىن آلدىمى

ئىدىتى بوۋاقىعادان پورەكلەر يرتلەمەكە...

(1) ئىسىز: يامان. (2) آزون: دۇنيا. (3) ئۆزلەك: زامانا

2

ئۆزلەك ياراغ كوزەتتى (1)

ئوغرى ئوزاق ئوزاتتى

بەكلەر بەيىن آرتتى (2)

قاچسا قالى (3) قورتولور. (184 + 2 + 4)

زامان فورسەت كوزەتتى

ئوغرى ئوزاق اوزەتتى

ئان جەماعت عاچىز بود، فىلجولمىچون ئىبىرىيى مۇراسىيا مەكىت ۋە غەلبىيى
شەۋكىتى قارا خىتاىرا ئىسىتىمىچ نەمىد، ئىلچى نەزى كورخان فرىستاك ۋە ئىزمار
عدجىز خود كىرد، ۋە ئىلئىياس نەمىدىكى بەجانبىيى دارۇل مولىكى بو جەرەكت كۈند
تا ئۇ مەملىكىتى خود بەئۇسىپارەن... (رەۋزە تۇسۇفا، جلد 5)

• بىكلەر بىكىنى آزدردى، بۇلدىن چقاردى
فونك قولدىن قانداي قاچب قونولب بولادى؟
(1) ياراغ: فورسەت، بارارلى ۋاقت، (2) آرنىماق: آداشترماق، بولەن
چىقارماق. (3) قالى: قالاي، قانداي.

—0—
3

ئوزلەك كولى ئاۋراتور⁽¹⁾
يالنىق يالنىق⁽²⁾ كوجى كەۋرە تور⁽³⁾
ئەردن آژون ساۋرپتور⁽⁴⁾
قاچسا تاقى آرتىلور.⁽⁵⁾ (ب. 2، 269)

زامانانىڭ كوندوزلەرى شاشىلىب ئوتەبىر گەن سايىن
قىساننىڭ كوجىنى كەمەبىتەر.
دونىانى ئىرلەردەن بوشانار
ئوبەن قاچساڭ ئوزى سىنگە آسىلار (قاچالمايسان)
(1) ئاۋراتماق: شاشماق، غەجەلەيتەك. (2) يالنىق: ئىسان (3)
كەۋرەتەك: كوجىز حالغا سالماق. (4) ساۋرپتاق: بوشانماق، (5) آرتىلماق:
يۈكلەنەك، ئاسىلماق.

—0—
4

ئوكرە يوكى مونداع ئوق⁽¹⁾
مولىدا آذن⁽²⁾ ئىكەغ⁽³⁾ ئوق
آتسا آژون ئوغراب⁽⁴⁾ ئوق
ئاغلار باشى كەرتلور.⁽⁵⁾ (ب. 1، 141)

ئونك (زامانانىڭ) غادەتى بىشولەيدىر
باشقا باھانالارى بار (1)
دونىا چاغلاب اوق آتغاندا
ئاغلار باشى ھەم يۈنلەردىر.

(نەندەي كوجلى بولساڭ ھەم اونك
اوقىدان قوتولا آلبايسەن)
(1) اوگرەيوك: غادەت. (2) آذن: باشقا، ئايرىم. (3) ئىكداغ: بونك
ئىمە ئۇكەن بىلەن ئالىم. دېۋان لوغاتىدا شو شېئىردە بارلغان بوسوز غللىتە سەبەب
دېب ئىرىمە ئىلىگەن. مەزكۇر كىتابنىڭ بىرىنچى جلد 885 نىچى بېتىدە «باھانا» مەنىسىدە
«ئىكداغ» سوزى بار، تاۋۇش ئامىنى ئوقتاى نەزەردەن (ك) بىلەن (غ) ئىك بىر
سوزدە بولماسلىقىنى ھەم كوزدە تۇتقانمىزدا بوندە بارلغان «ئىكداغ» نىڭ توغرىسى
«ئىكداغ» ئۇكەنى ئاڭلاشلادىر. (4) اوغراماق: ئىش قىلماق، (5) كەرت ئىكەك: كەسەك
كەرتلەمەك: بولماق، كېسەك.

—0—
5

ئوزلەك آرخ⁽¹⁾ كەۋرەدى⁽²⁾
يۈنچىغ⁽³⁾ ياۋوز ئاۋرادى⁽⁴⁾
ئەردەم⁽⁵⁾ يىما⁽⁶⁾ ساۋرادى⁽⁷⁾
آژون بەكى جەرتىلور⁽⁸⁾ (*) (ب. 8، 31)

زامانا كوجىز لەنب قالدى
توبەن، يامان كىشىلەر كوجەيدىلەر
فەزىلەت ساۋرلدى بىلدى
(چونكى) دونىا بىكى قولىن كىنەدر.
(1) آرخ: پاك، (2) كەۋرەمەك: كەۋرەمەك، كوجىز لەنەك، (3) يۈنچىغ:
توبەن، خالى يامان كىشى، (4) ئاۋراماق: كوجەيدەك، (5) ئەردەم: فەزىلەت، (6)
يىما: يەنە (7) ساۋراماق: ساۋرلماق، (8) جەرتىلەك: ئولدىن كىنەك.

—0—
6

بىلكە⁽¹⁾ بوگو⁽²⁾ يۈنچىدى⁽³⁾
آژون آتى يانچىدى⁽⁴⁾

(*) دېۋانى لوغاتنىڭ بىرىنچى جلد تۇقسان تۈرتىنچى بېتىدە بۇ ئورنىڭ بىر ناز
باشقاچا بارلغان:
ئوزلەك قاموم كەۋرەدى يۈنچىغ، ياۋوز ئاۋرادى
ئەردەم آرخ ساۋرادى ئەردەم بەكى جەرتىلور.

8

تۈلۈشۈپ (1) تەزەن (2) بورلايو (1)

يەرتن ياقا تۈرلايو (4)

سقىرب (6) ئونى يورلايو (6)

سغىتاب (7) كوزى تۈرتۈلۈر (ج، 1، 164)

ئىرلەر، ياتورلار بوريلاردىك ئۈۈ لەدىلەر

ياقلارنى بىرتىپ قىچقۇرديلار

اشولا ئەيتىپ نالە قىلدىلار

قاتتىغ يىغلاغانلارنى ئوچون كوزلەرىنى ياش ئوتتى، هيچ

نەرسەنى كوزلەلمەيدىلەر.

(1) تۈلۈشۈپ: ئىلەر، بوريلارنى تۈلۈش، ئۈۈ تارتىشى (2) تەزەن: ئىرلەر،

باشورلار. (3) بورلاماق: بورىلاشان، (4) تۈرلاماق: قىچقۇرماق، قىلغان قىلماق، (5)

سقىرماق: نالە قىلماق، (6) يورلاماق: (بۇنى تاپالسام، «دىۋان لوغەت» دەشۇ

مىسرەخ «آشۇۋلاچىلەر كەبى نالە قىلار» دېيىپ تەرجىمە قىلغان، ئاشۇلا

مەناسىدا «يىر» سىزى بار، توغرىسى «يىرلاماق» بولسا كىرەك، (7) سغىتابماق:

قاتتىغ يىغلاماق، سغىتابماق.

9

كونىكلوم (كونگولوم) ئىچون ئورتادى (1)

يىتمەش ياشغ (2) قارتادى.

كەجمش ئۈدۈك (3) ئرتەدى (4)

تون-كون كەجب ئرتەلور (5) (ج، 1، 208)

«آلب تەرتۈك» نىڭ قايعوسى كونگولوم ئىچىنى ياندۇردى

كونگولوم يىتمەش ياشغا كىرگەندىك قارتايدى

ئو ئىمكى ئۈتكەن كونلەرنى ئىستەندەر، ئزلەيدەر.

زمان ئۈتكەنچە يەنە ئزلەيدەر، براق تاپالمايدەر.

(1) ئىچون: شۇندەي يازغان توغرىسى «ئىچىن» بولسا كىرەك.

(2) ياشغ: ياشنى، (3) ئۈدۈ: ئۈد، زمان، (4) ئرتەمەك: ئىستەمەك، ئزلە:

مەك، (5) ئرتەلمەك: شۇنىڭ مەجمول قىلغى.

ئەردەم ئەتنى تىنجىدى (5)

يەركە تەكىب سۈر تۈلۈر. (ج، 3، 224)

بىلەن، آكلى كىشىلەر يامان خالغا ئۈشۈپ تۈبەنلەشەيدىلەر

چاپ بارغان دۇنيا آنى اولەرنى تىشلەدى

آداب، فەزىلەت ئىپلەرنى ساسىدى

يىرلەر دە سۈرۈلمەكلەدر.

(1) بىلكە: عالم، حەكىم، (2) بوکو: مەم، شۇنغاندا بولپ ئىككىنى بۈگ

«بىلكە - بوکو»، «بوکو - بىلكە» شەكىللىرىدە ئىشلەتلىدەر. (3) يۈنچىماق: يامان

خالغا ئۈشۈپ، تۈبەنلەشەدى، (4) يانچىماق: چاپناما، ئىشلەمەك، (5) تىنجىماق:

ساسىماق.

10

7

بەكلەر آتن آرغوروب (1)

قازغو (2) آنى تورغوروب (3)

مەنگىزى (مەنگىزى)، يۈزى سارغاروب

كوركوم (4) آنكار (آكار) تۈرتۈلۈر (5)

(ج، 1، 403)

بىكلەر اونىڭ اولومى مۇناسىبەتنى بىلەن اوزاقلاردان آتلارىنى

چانچاتبا كىلدىلەر

قايعو ئولەرنى شۇنچەلەر ارقلاتغان كىم:

«زەغفەر» سۈرتۈلگەن كەبى

بۈزلەرى، مېگىزلەرى سارغايىپ قاليدىر.

(1) آرغوروماق: چارچاتماق، (2) قازغو: قايعو، (3) كوركوم: زەغفەر:

غەربچەندەر، (4) تۈرتەلمەك: شۇندەي يازغان، توغرىسى سۈرتۈلمەك مەناسىدا

تۈرتۈلمەك

(ج، 2، 181)

11

كۈچەندى (1) بىلەن كۈچى كىمىدى كۈپ يازغاندىن
 تەلىندى بىلىمگە (2) تە كروب (3) آنسكار (آكار) جەر تەلۈپ
 (2، 117)

بىلەن كۈچى كىمىدى كۈپ يازغاندىن
 كۈپ تۈشكەنمەن ئىلەن كۈچى بىلەن كۈچى كىمىدى كۈپ يازغاندىن
 بىلەن بولغانى مېنىگە آچلىدى
 تىرىشكەك مېنى ئىلەن كۈچى ئىرىشتۈرگەن چاغدا ئو، قولدىن
 كىتەندى (ئۈلەمەن دە ئىلەن كۈچى ئىرىشەلمەيمەن)
 (1) كۈچەندى: كۈچەندى (2) ياغۇدى: ياغۇدى (3) تەلىندى:
 تەلىندى: تە كروب: بىكروب. (*)

ياي، قش مونا زەرسى
 (يىگرمە ئۈچ تۈرتلىك)

مېن بوغولۇان آستىدا يىگرمە ئۈچ «تۈرتلىك» نى بىرلەشتۈردم
 پرافىسور كۈپرىلى زادە ئىسە بولمەن بالقوز بىر نەسەپنى (جىلد 2،
 72 دە كېلىنى) ئاشقارغا قويادىدا باشقالارنى يەنە شو قافىيەدە بولغان
 كۈپ تۈرتلىكلەر بىلەن بىرلەش «ياي قو» لار خادىسەسى توغرىدا
 سىدا بىر مەرسىيە دېيىر. ھەتتا شو قش، ياي مونا زەرسىنىڭ
 آيرىم بىر نەسەر ئىكەنلىكى دەۋا قىلغان «زىيا كوك آلب» نىڭ
 فېكرىگە قوشۇلماغان ئىعلان قىلادى. مېنىڭ فېكرىمچە بو، «قش - ياي»

(*) شول ئۈچى پارچىنى پروفىسور كۈپرىلى زادە مەرسىيەدە قوشقان، قافىيەنى شو تەلەت
 قىلادى. بىراق مەزمۇن باشقاچاقىدەر. چۈنكى مەرسىيەنىڭ پوقارىدا يازغان پارچالارنى مەرسىيە
 سىيەچى تىلەيدىن ئىتەلەدەر. بۇ پارچا ئىسە ئۇلۇمغا ياقلاشقان سېزگەن بىر كىشىنىڭ سۆزىدەر.
 ئىجتىمالىكى مەرسىيەنىڭ «توكا آلب» تىلەيدىن مەمۇرىيەسى بولغاندا بو پارچاشو ئىسەندىن
 ئالغاندىر.

مونا زەرسىدە بولسۇن، بونىڭ قافىيەداشى بولغان (*) «ياي قولار»
 مەنزۇمەسىدە بولسۇن مەرسىيە دېيەرلىك بىر پارچا بوقىر. ئونىسى
 بىر ئوروش مەيدانى ھەققىدا، بونىسى ياي - قش مونا زەرسى
 توغرىسىدا. مومكىن كۈچ بونىكى مەنزۇمە ھەتتا بو رۇسالىدە كۈچ
 مەنزۇمەلەرنىڭ كۈچىلىكى ئىسكى بىر داستاننىڭ (بەلكىم «ئەر توڭا»
 داستانىنىڭ) آيرىم، آيرىم پارچالارى بولسۇن. بىراق بولەرنىڭ «آلب
 ئەر توڭا» مەرسىيەسى دېيىپ كۆرسەتكەن بىز 10 پارچادان باشقا سېغىدا
 آيرىم مەرسىيە دېمەك توغرى ئىيەسلىر.

(قش)

- 1
- كىمىدى ئېسنى (1) ئېسنىيۇ، (2)
- قازقا (3) توگەل ئوسنىيۇ (4)
- كردى بودون (5) قوسنايۇ (6)
- قارا بولوت كوكرەشۈر (7) (ج2، 176)

قار ھاۋاسىغا ئوخشاپ
 شامال ئېسىپ كىلدى
 ئىل تىرەپ، قش قاق ئۈيگە كىردى
 قارا بولوت كوكرەپ، قىچىرت تۈرادىر

(1) ئېسنى: شامال، (2) ئېسنىمەك: ئېسەك، (3) قاز: بونىڭ ئىيە ئىكەنلىكى
 بىلىنمەدى. غەزەپتە تەرجىمەسىدە «ئېشىپ ماھاجىن الرىج والظىبابا الدىق» دېيىلگەن كۈچ
 ئىسقاچا ئۈزۈپكەچسى «بىلەن، توماندان قارلى ساۋۇققا ئوخشادى» دېيىلگەن.
 بىلكىم بو سوزنىڭ توغرىسى «قارەدەر» (4) ئوسنىمەك: ئوخشامان، (5) بودون:
 جەمەت، ئېل - ئۇلۇس (6) قوسناماق: بۇندە (ق) ھەرەپنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن يازغان
 بىراق ئۈچى جىلدنىڭ 228 بېتىدە (ق) ئۈستۈنى بىلەن (ئاسناماق) سوزى باركىم
 (*) خالىۋكى قافىيەداش ھەم ئىيەسلىر.

توتوشغالى ياقشتى²

ئۇتغالىمات³ ئوغراشور⁴ (ج 1، 149)

قش بىلەن ياي توتوشدىلار
بىر بىرلەرگە ئىگىرى قاراشدىلار
توتوشماق ئۈچۈن ياقلاشدىلار
(فاراڭز) بىر بىرلەر ينى ئۇتمەك ئۈچۈن قانداي -
قەسەد قىلادىلار؟

- (1) قىڭر: قىغرا، ئىگىرى قاراش، يان كوز قاراشى (2) ياقىشىنى، ياقلاشدى
- (3) ئوتغالىمات: بونىلەنك ياسالىشى شونەيدىر، ئوت - غالى - مات، «ئوت»
- ئۇنماق، (ئويۇنما يېڭەك) نىلەنك نامىدىر. «غالى - گەلى»، سەبەب نىلەنك
- توشماشەيدىر «مات - مەت» قانداي ماعناسىدا «ئوتغالىمات» ئۇنماق ئۈچۈن
- قانداي... دىمەككىز، (4) ئوغراشماق: قەسەد قىلماق.

5

قش يايغىمرو¹ سوۋلانور²
ئەرآت مەنىن³ تاۋرانور⁴
ئىكەلەر⁵ يېما ساۋرانور⁶

ئەت يېن⁷ تاقى نكرشور⁸ (ج 8، 207)

قش يايغرا، غاۋغالار بىلەن گەپگە كىرىشى يايغرا
مەنە شونەندەي دىلى،
ئىر، ئات مەن بىلەن (مىندەن) كوچەيدەر.
كەسەللەر ھەم يوقالار
تەنلەرى ھەم ئوسەدر.

- (1) يايغىمرو: غوسمانلىچا «يايغرا» دىن يايغماق نىلەنك حال شەكلى
- بولسا كىرەك، غاۋغا سالماق، (2) سوۋلانماق: مەلەنەك، بونەدە توغرى كېلىدەر.
- توغرىسى كېلەشەدەر مەناسىدا «ساۋلانور» بولسا كىرەك (3) مەنىن: مەن بىلەن
- مىندەن، (4) تاۋلانور: كوچەيدەر، (5) ئىك: كەسەل، (6) ساۋرانماق: ئارقالماق،
- بىدەك، (7) ئەت يېن: تەن، (8) نكرشور: شونەندەي، ئوقتاسز، چوزغىمىز بارلىغانى
- كوچون ئوقولوشى ئاغىدەر، دىوان لوغەت نك ئىككى جلد 125 نچى بېتىدە، ئوسەدەك
- ماعناسىدا «نكر شەمەك» بار، بونك شو نكر شەمەككەن «نكر شەمەك» نىكەننى نىك
- ياقن ئىختىمالدەر.

«ساۋۇقدان نىلەرنى بىر بىرىگە بوزماق» مەناسىدەدەر، بونىدەنك نەزىجە سەيدە، ھەم
ئوچىنى مېسرىخ «فارتعدالقوم من البرد» (ئىل ساۋۇقدان تترەدى) دىيلىگەن، دىمەك
توغرىسى «فاسناماق» دەر، ئوچىنى جلد نك 108 نچى بېتىدە شو تترەدە يەنە بار، آندا
«فاسناماق» يازغان (7) كوكر شەمەك: قەقرشماق.

2

توملوغ¹ كەلب قاپسادى²
قوتلوغ يايغ تەپسەدى³
قارلاب آتون ياپسادى⁴

ئەت يېن⁵ ئوشوب ئەمرەشور⁶ (ج 1، 385)

ساۋۇق دوتىلنى ئوراب آلماقچى بولۇپ كېلىدى
قوتلوغ يايغى تەپسەدى
دوتىلنى قار بىلەن ياپماق ئىستەدى
تەنلەر ئوشوب ئۇچىرلەيدىر

- (1) توملوغ: ساۋۇق، (2) قاپسادى: ياپماق ئىستەدى، (3) تەپسەدى: كەسەل
- كەسەل قىلىدى، يامانلىق ئىستەدى (تېپەك؟) (4) ياپسادى: ياپماق ئىستەدى.
- (5) ئەت يېن: تەن، (6) ئەمرەشەمەك: ئوشوبكەن تەندە پەيدا بولغان بىر
- حال، ئۇچىرلەيدىك.

8

قۇيدى بولت يايغىمورن
كەرب¹ تۆتەر آقى تورن
قزغا قۇيدى ئول قازن
آقن آقار ئكرەشور.

(ج 8، 29)

(1) كەرمەك: كىرەك.
بۇ پارچا جودە آكلاشلارلىق بولغانى، ئوچون يايغىمورن
ئوز بېكچەسى يازلمادى.

4

قش ياي سىلەن توقوشتى
قىنكر (قىڭر) كوزون باقشتى¹

6

(قىش يايغا ئەيتەدر)

سەندە قوپار چاغانلار¹

قودغۇ² سىگەك (سىگەك)³ يىلانلار

دوك مىنگ (مىك)⁴ قويو⁵ تومانلار

قودروق⁶ تىك يۈكۈرشور (3 - 271)

چىيىنلەر، بەششەلەر سىندە قوپادى

مىگلەرچە، ئون مىگلەرچە چاپانلار، يىلانلار

سىندە گىنە قوپروقلار ئىكەن مەر تامان يۈگۈرۈشەدۇلەر.

(1) چاغان: چايان قودغۇ: (2) چىيىن. (3) سىگەك: شەمىدە چىيىن، دالادا

بەششە نەئاسىدا ئىكەن. (4) دوك مىك، مىگلەرچە. (5) قويو؟ (6) قودروق: قوپرون.

—o—

7

ئول قارقاموغ قىشىن ئىنەر

آشلىغ تارغ آئىن ئونەر

ياۋلاق¹، ياغى مەندە ئىنەر

سەن كەلىبەن، تەبەرەشور

(2 - 161)

—o—

قارقشداغنا باغادر

خالىوكى بوغداي، تارغ آندان ئۇنادىر

يامانلار، دوشمەنلەر مىندە تىنەدۇلەر

سىن كىياكەچ ئولەرنىك ھەممەسى تىنەنەن دۇنيانى

(1) ياۋلاق: مەسەلى، كىنەلى كىشى.

—o—

8

(ياى كىلەدر)

قار، بوز قاموغ ئەرۇشى¹

ئاغلار سوۋى آقشىدى.

كوكشىن² بوليت ئوروشىدى¹

قايغوق⁴ بولوب ئوكرىشور⁵ (1 - 162)

بوئون قارلار موزلەر ئىرىدىلەر

تاغلاردان سوۋلار آقاباشلادىلار

ھاۋادا كوكچىل بولوتلار بەيدا بولوب

ھەر تاماندا قايى كەبى بوز مەكئەلەر.

(1) ئەرۈشمەك: ئىرىمەك. (2) كوكشىن: كوكچىل. (3) ئوروشمەك:

بەيدا بولماق. (4) قايغوق: قايى. (5) ئوكرىشمەك: ھەرىكەت ئىتمەك.

—o—

9

ئوردى¹ بولت ئىنەرەشو (ئىگرەشو)

آقتى آقن مونكرەشو (موگرەشو)

قالدى بودون تانگلاشو (تاگلاشو)

كوكرەر² ئاقن مەنگرەشور (مەگرەشور)

(3 - 295)

—o—

بولوت ئىگرەب كوزوندى

آقن نالە قىلب آقتى

ئىل ئولوش ھەيران قالدى

بولوتلار بىر نەغەرە چىكىپ، بىر مەگرەب يورماقتا.

(1) ئورمان: بەيدا بولماق، كوزنەك. (2) كوكرەمەك: ئىچىرماق، نەغەرە چىكىمەك.

—o—

10

آى قاپوب¹ ئەۋلەنوب²

آق بوليت ئورلەنوب³

بوز بوز ئوزە ئوكلەنوب⁴

ساچلپ سوۋى ئىگرەشور (1 - 217)

—o—

آي كۈنلەرسىگەن، تېگىرەسىدە دائىرە پەيدا بولغان ئىدى.
آي بولونلار كۈزۈنۈپ
بىر بىر ئۈزۈرە يىغىلىلار، توپلاندىلار.
ئىگىرەب سوۋ ساچماقدالار.

(1) قاپۇب: توغرىسى قۇبۇب بولسا كېرەك. (2) آي ئۇلەنمەك: ئاي
ئىگرەسىدە دائىرە پەيدا بولغان، قوتاسلانغان. (3) ئورلەنمەك: كۈرۈنمەك. (4) ئوك-
لەنمەك: كۈيەنمەك، يىغىلماق

—o—

11

قاقالار⁽¹⁾ قاموغ كۈلەردى⁽²⁾
تاغلار باشى ئېلەردى⁽³⁾
آزۇن تېنى يىلەردى⁽⁴⁾
تو، تو⁽⁵⁾ چىچەك جەر كەشۈر⁽⁶⁾ (2، 225)
چوقۇرلار، بارى، كۈل بىرلى
تاغ باشلارى، تۈزلەرىدە يىغىلغان سوۋلار بىلەن،
خاياللانپ تۇرغان آت كۈزلەرگە، ئوخشادىلار.
دۇنيانىڭ نەفەسى ئېلىمەلەندى
ئۇس، ئۇس چىچەكلەر ياساۋ تارتىپ تۇرۇلار
(1) قساق: چوقۇر. (2) كۈلەر مەك: كۈل بولغان. (3) يىلەر مەك: ئاتلار
خاياللانپ تۇرىشى. (4) يىلەر مەك: ئېلىمەلەنغان. (5) تۇ: ئۇس. تۇ: ئۇس. ئۇس: ئۇس.
(6) جەر كەشمەك: ياساۋ تارتماق، سەف ئۈزۈمەك.

—o—

12

تۈمەن چىچەك تىزلىدى
بۈكۈندەن⁽¹⁾ ئول يازلىدى⁽²⁾
ئوكۇش⁽³⁾ ياتىپ ئۈزەلدى⁽⁴⁾
يىردە قوپا آذریشۈر⁽⁵⁾ (1، 199)
كۈپ چىچەكلەر ھەرتاماندا تېزلىدىلەر.
ئولەر كۈپ ياتىپ بېزگەن، ئوسانغان ئىدىلەر
بۈكۈندەن باشلاپ آچىلا باشلايدىلار
يېردەن باش كۈتەپ ھەرتامانغا ئۈزەنماقدالار.

(1) تۈكۈندەن بولماسون؟ (2) يازىلىكى: يېشىلدى، ئاچلىدى. (3) ئوكۇش:
كۈپ. (4) ئۈزۈلەنمەك: كۈتۈپ بېزىمەك، ئوسانماق. غوسانلىچادا ئۈزۈلمەك بار. (5)
آذریشماق: ئايرىلىشماق، ئاچراشماق. قوپا ئاذریشۈر. چاپا كېلۈر، يازا ئالور كەبى
قوشما قىل بولوت «قوپۇب آيرىلىشۈر» دېمەك دەر.

—o—

13

آلن⁽¹⁾ تۈبو⁽²⁾ يەشەردى⁽³⁾
ئوروت ئوتتېن⁽⁴⁾ ياشوردى
كۈلنك سوۋن (سوۋن) كۈشەردى⁽⁵⁾
سەغىر⁽⁶⁾ بوقا مونگرەشۈر (مۈگرەشۈر) (2، 66)

—o—

ئاغنىڭ تەنەسى، تېپەسى يەشلەندى، كۈكەردى.
قورۇغان ئېسىكى تۈتلەرنى ياشردى
كۈلنك سۇۋى ئولۇپ تاشايازدى
ھۈكۈزلەر، بوقالار مۈگرەشمەكەلەر.

(1) آلن: ئاغنىڭ تېپە بىلەن ئېتەك ئاراسىداغى قىسى (كەنەر) (2) تۈبو: تېپە. (3)
يەشەردى: يەشلەندى (4) ئوروت ئوت: ئېسىكى، قورۇغان ئوت. (5) كۈشەردى مەك:
ئولۇپ تاشا بازماق. (6) سەغىر: ھۈكۈز.

—o—

14

ياغمۇر ياغۇب ساچلىدى
تورلوك جىچەك سوجوامى⁽¹⁾
يېنجو⁽²⁾ قابى آچلىدى
چىلەن يېپيار⁽³⁾ يوغرۈشۈر⁽⁴⁾ (2، 97)

—o—

ياغمۇر ياغىپ ساچلىدى
تورلى چىچەكلەر كېيىلەرنى تاشلايدىلار

ياغورنىڭ ياغىشى بىلەن ئىنجو قاپلارنى آچقان كەبى بولدى
 توپراقلار چىندەن دە «يىپار» (موشك) بىلەن يوغرلىماقتا.
 (1) سۈچۈلمەك: يالاڭغاچلانماق، كىيىلەرنى چىقارماق. (2) يىنجو: ئىنجو. (3)
 يىپار: موشك. (4) يوغر وشماق: بوغزلىق.

15

قوچىنگار (قوچىكار) ⁽¹⁾ تەكە ⁽²⁾ سەشلىدى ⁽³⁾
 ساغلىق سۈرۈك قوشۇلدى
 سوتلەر قاموغ ⁽⁴⁾ يوشۇلدى ⁽⁵⁾
 ئوغلاق، قوزى يەمرەشۈر ⁽⁶⁾ (ج. 8، 72)

قوچىقار، ئېچكىلەر بېشىل
 ساغلىق سۈرۈكلەر يەكە قوشۇلدىلار
 سوتلەر آقب تۈكۈلە باشلادى
 ئوغلاق، قوزىلار ئوسوتلەرنى ئىيىمە كەلەر.
 (1) قوچىكار: قوچىقار (2) تەكە: ئېچكى. (3) سەشلىمەك: بېشىلەك. (4) قاموغ:
 مەدە. (5) يوشۇلمەك: ئاق تۈكۈلمەك. (6) يەمرەشۈمەك: يېلىشمەك، بىرگەلىش
 بېلىنمەك.

16

قولان ⁽¹⁾ توكەل ⁽²⁾ قوموتى ⁽³⁾
 آرقار ⁽⁴⁾ سوقاق ⁽⁵⁾ يوموتى ⁽⁶⁾
 يايلاغ تابا ئەمتتى ⁽⁷⁾
 ترىنكاق (ترىقاق) تۈرۈپ سەكرەشۈر. (ج. 1، 184)
 اق كىيىك، تاغ ئېچكىسى، ياۋايى ئېشەك كەبى، ھابۋان-
 لارنىڭ ھەممىسىنى
 باھار پەيتى قوزغانىپ
 يايلاقلاردا ئويلىدى

ئۇلەر ئۇزىدە تىرناقلارنى بىلەن تۈرۈپ سەكرەپ
 ئويىغا ماقتالار.
 (1) قولان: ياۋايى ئېشەك (2) توكەل: بىر جاھازىنىڭ ئاتى بولسا كىرەك، تاپالما-
 غاندىن ئۈزىمىزنىڭ «تامام» ماغاناسىداغى «توكەل» دېيىپ ئالدىم.
 (3) قوتماق: قوزغانماق. (4) آرقار: تاغ ئېچكىسى. (5) سوقاق: ئاق كىيىك
 (6) يوموتماق: يىغىشماق. (7) ئەمتتەك: مەيلى ئېتىرىمەك، بوزلەتتىمەك

17

ياشنى آتب ياشىماق
 تومان تۈرۈپ توشىمەدى ⁽¹⁾
 آذغىر ⁽²⁾ قىسىر كىشىمەدى
 ئوكور ⁽³⁾ آلب ئوقراشور ⁽⁴⁾ (ج. 1، 200)

ياشنى ياشىماق
 تومان تۈرۈپ يەنە توشىدى.
 آذغىرلار، قىسىرلار كىتىشىمەك
 سۈرۈكنى باشلاپ قىچىرماقتالار
 (1) توشىمەك: توشىمەك، فېلىنەك. باشقاچا بىر شەكلى. (2) ئازغىر: ئايغىر. (3) ئوكور
 سۈرۈك، كۆتۈ (4) ئوقراشماق: قىچىرماق.

18

تەكە ⁽¹⁾ چىچەك ئوكۇلدى ⁽²⁾
 بوقاقلانوب بۇكۇلدى ⁽³⁾
 توكسىن توكون ⁽⁴⁾ توكۇلدى ⁽⁵⁾
 يارغالىمات ⁽⁶⁾ يوركەشور ⁽⁷⁾
 (ج. 1، 365)

ھەر بىر چىچەكلەر بېغىملىك يىلار
 چوغچالانوب بۇكۇلدىلەر

تۈرت پوچماقلىرى تۇگۈنلەندىلەر.

قاراك، ئېمىدى، اچلماق ئوچون قانداي توپلاندىلار.
(1) تەككە: مەربەر (2) ئوكولمەك، يېغىلماق، (3) بو قاقلا نىماق، موغچالانماق
(4) تو كسىن: تۈرت پوچماقلى توكون (5) تۇگۈلدى: توگونلەندى، (6) يارغالىمات
يار + غالى + مات، يارماق ئوچون قانداي: براق، «يارماق» فېلىنىك بوئورندە
مۇناسىب مەغناسى بوقدىر. «دېۋان لوغات» نىك ئېكىنچى جلد 228 نچى بېندە
شول تۈرتلەك يەنە بارلخان، ئۇندە «يارغالىمات» ئورنىدا «يارىلپ يەنە» دېيىلگەن كىم
«آچىلىپ يەنە» دېيىدىكىر، شۇنىڭ كۆرە بوئى ھەم يارغالىمات = ياز + غالى + مات
دېپ ئوقش لازىم بولدى. (7) يورگەشمەك: توپلانماق.

قزل سارغ آرقاشب (1)

يېيىكىن (2) يەشل يوز كەشب (3)

بىر بىر كەرو (4) يوز كەشب (5)

يالىككوق (يالىككوق) (6) آلى ئاشلاشور (ج 1، ب 331)

قزل، سارغ گۈللەر بىر تۈرلەرگە آرقادان ئايانغان
آلا، يەشل چىچەكلەر بىر بىرلەرگە ئورالغان
بىرى كىتىدەن بىرى توپلاندىر.
آدام بولەرنىڭ ئامالشا سىغا ھەيران قالدىر.

- (1) آرقاشماق: ئېكى نەرسەنىڭ بىرىگە ئارقادان ئايانماق (2) يېيىكىن: ئالا
(3) يوز كەشمەك: ئورالماق، (4) كەرو: كىين، (5) يورگەشمەك: توپلانماق
(6) يالىككوق: ئىنسان، (7) ئا كلىشماق: ئاگدان قالماق، ھەيران قالماق.

ياى قش بىلەن قارشىتى (1)

ئەردەم ياسىن (2) قورشىتى (3)

چىرىك (4) ئوتوب كوروشىتى

ئوقتاغالى ئوتروشور (ج 2، ب 78)

ياى قش بىلەن قارشىتى توشىتى (ياى قشقا قارشىتىقلىدى)
ماقتاش يايىنى قوردى
قوشون تارتىپ بىر بىرگە قاراشدىلار
بىر بىرلەرىنى ئوقلاماق ئوچون قارشىتىلدىلار
(روبەرو بولدىلار)

- (1) قارشىتماق، قارشىتىلماق، (2) ياي: ئوق ئاتانغان قورال، كەمان، (3) قور -
يىتىلماق: ياي قورماق، كەمان تاييارلاماق، (4) چەرىك: چىرىك، غەسكىر (5) ئوتروشىمەك:
شۇئىرو تۇشمەك.

سەندە قاچار سوندىلاج (1)

مەندە تىنەر قارغلاج (2)

ئاتلغ ئوتەر ساندوغاچ (3)

ئەركەك ئىشى ئوچراشور (ج 3، ب 134)

سەندەلەر سىندە قاچارلار
قالدىرغاچلار مېندە تىنەردىلەر
مېندە بولبوللەر تاتلى، تاتلى سايىزىدىلار
بوگوزەل قوشلارنىڭ ئېركەك، تىشىلەرى مېندە ئوچراشورلار
(1) سوندىلاج: سەندەلەر، (2) قارغلاج: قالدىرغاچ، (3) ساندوغاچ: بولبول

بالچىق، بالى (1) يوغرولور

جىغى (2) «لغى» (3) يىغىلىق (4)

ئەرەنكەكلەرى (ئەرەكەكلەرى) (4) ئوغرولور (5)

ئوذكوج (6) يىلا آۋرىشور (7)

(ج 1، ب 21)

III

بىر ئۈرۈش مەيدانى ھەققىدا (*)

(15 نۆرئىلىكى)

1

كوچى تەنگى (تەگى) ¹ توقىشى ²
ئوغوش ³ قونوم ⁴ ئوقوشتى ⁵
جەرىك ⁶ ئابا ياقىشى ⁷
بىزگە كەلب ئوج ئوتار. (2، 82)

كوچى بەرەبەرىدە ئۈرۈشنى (دۈشمەننى ھەققىدا
سۆيلىمەن)

قەبىلە ئويماقلىرىنى چاقىرىپ
قوشۇنىمىزغا ياقىلاشقان

ئۇ بىزدەن ئوج آلمانى ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن
(1) تەك: تەك، بەرەبەر (2) ئوقوشماق: ئۈرۈشماق، (8) ئوغوش: قەبىلە
(4) قونوم: كىشىنىڭ ياقىلىرى، (5) ئوقۇشماق: ھەبەردار قىلىشماق، چاقىرىشماق، (6)
جەرىك: چەرىك، ئەسكەر، (7) ياقىشماق ياقىلاشماق.

2

تېغىراقلاپ ¹ سەكرەتتى
ئەرن، آتن يۈگۈرتتى
بىزنى قاموغ ئۈنكىتىشى (ئەگىتىشى) ²
آندام سوگە ³ كىم يەتەر؟ (2، 219)

(دۈشمەن) چاقىراقلاپ آتتىنى سەكرەتتى
بايا، آتلى باتۇرلارنى يۈگۈرتتى

(*) پروفېسسور كىرېيلى زادەنىڭ ئۈچىنچى مەراسىمە دېگەن شۇئارى

(سېندە) بالچىقلار، لايىلار بوغرىپ آزالاشار،
كەمبەغەللىرى... ساۋۇقدان بۇرمەلەنپ قالدىلار،
ئۇ بېچارەلارنىڭ پارماقلىرىنى ئايرىپ تۈشكەندىك بولدىلار.
ئولار آلاۋ بىلەن ئۈزلەپنى آۋۇتادىلار.
(1) بالى: بىر تۈرلۈ لاي، (2) جىغاي: كەمبەغەل، (3) يىغىلىق: ساۋۇق-
دان بورىمەك، (4) تەرەگەك: پارماق، (5) ئوغرىلىق: ئايرىلىق، (6) ئۈزۈمچ
ئالاق، (7) ئۈزۈشماق: ئاۋۇتاق

23

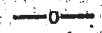
يىلقى يەرىن ئوتلانور ¹
ئوتلاپ آتتىن تەتلانور
بەكلىرى سەمەن آتلانور
سەۋىنپ ئوكور ² ئىسرىشور ³
(1، 239)

(مېندە ئىسە) يىلقىلار بېردە ئوتلاندىلار
ئوتلانا، ئوتلانا سېمىز لەنەلەر
بېكىلەر سېمىز آتلارغا مېندەلەر
مېندە بوتون سۈرۈكلەر سېۋىنپ شادلانپ يىرىلەپنى
تەشلەپ ئويىنايدىلار.

(1) ئەتلەنمەك: ئېتلەنمەك، سېمىز لەنەك، (2) ئوكور: سۈرۈك، (3) ئىسرىشور
ئىسرىشەك: بىر بىرىنى تەشلەمەك

«قىش ياي مۇنازەرەسى» ناغانىمىز ئىزمە شۈندە ئەمام بولدى.
باشلانغىچا ئەپتىكەم كەينى بو ئىزمەلەر دېۋان لوغاندا ئارقاق خالدا
ئورار ئىدى، بو رىسالەدە مېن يېغىپ ئېرىتىپ ئېتىم. نەرتىپ
مېنىكىدىر، كۈبەدە ياخشى نەرتىپ ئېتىكەمنى دەۋا قىلا ئەلەيمەن.
آينوقسا شو «مۇنازەرە» ئىزمەسىنى مېنىڭ نەرتىپىمەن ياخشىراق
شەكلدە نەرتىپ ئېتىمەك، بەلكىم، مۈمكىن.

بىز ئولەرنىڭ بو خاللارنىڭ كورگەچ مۇنداق قوشونغا كىم
 يېتەر، كىم بەرەۋەر بولادۇ؟
 دىب خايران قالشنىق.
 (1) تىغراقلانماق: چاققانلانماق. (2) ئەككىتمەك: خايران قىلماق. (3) سو:
 قوشون، ئەسكەر.

8

مەنىك بىلە كىنكەشىدى (كىككەشىدى)
 بىلىكى مانىكا (مانگا) تىنكەشىدى (تىككەشىدى)
 تەرن بىلە سۈنكەشىدى (سۈككەشىدى)
 آپلار باشىن ئول يۇۋار¹
 (ج 3، 291)

ئول مېن بىلەن كىككەشىپ، (۲) ئورۇش توغرىسىدا
 ئوز بىلەن مېنىڭ بىلگەنلەرم بىلە تىككەشىدى.
 ئىرلەر بىلەن سۈنكەشىپ (ئەبەلەشىپ)
 بانۇرلارنىڭ باشلارنى يۇمالاتماقتا.
 (1) يۇۋماق: يۇمالاتماق.

4

ئەرن¹ آرخ² ئورپەشور³
 ئوچن، كەكن⁴ ئىرتەشور⁵
 ساقال توتوب تارتىشور
 كوكس آرا ئوت توتار⁶
 (ج 1، 196)

بانۇرلار بوتون غەزەبەلەندىلەر
 كىنە (دۈشمەنلىك) ھەم ئوچلەرنى ئىستەپ مەيدانغا
 كىردىلەر.
 بىر برەۋنىڭ ساقاللارنى توتدىلار، تارتىشدىلار
 پورەكلەرنىڭ ئالۇلار توتوشقان ئىدى.
 (1) ئەرن: ئىرلەر، بانۇرلار. (2) آرخ: پاك. (3) ئورپەشەمەك: قاندا
 غەزەپ قىلماق. (4) كىكەك: كىنە، دۈشمەنلىك. (5) ئىرتەشەمەك: ئىستەشەمەك.

(6) توتار: «مەخمۇد خاشغارى» بو شىعرىدە بو سۆزنى بىلگەنسىز «ئوتماق»
 نەلىدىن كۆلەپ نەغا بېرىدۇر. بۇدە ئالۇلانماق مەناسىدا «توتوشماق» بار. بو
 شۇندەن بولماسون!

5

آپلار آرخ آقشور¹
 كوچ بر قىلب آرقاشور²
 بر بو ئوزە آلقاشور³
 ئەدگىر مەزىب⁴ ئوق آتار⁵
 (ج 1، 203)

بانۇرلار بىر بىرلەرنى پاك (بوتون) يوق ئىتەرلەر
 كۈچلەرنى بر قىلماق ئۈچۈن بىر بىرلەرگە آرقا ئايدىلار
 «ھەي بەرە كەللە» دىب بىر بىرلەرنى ئالقىلايدىلار
 ھىچ ئويلاماسدان ئوق اتىشادىلار.
 (1) آلقاشماق: ئىككى كىشىنىڭ بىر بىرنى يوقاتىشى. (2) آرقاشماق: ئىككى
 كىشىنىڭ بىر بىرىگە ئارقادان ئايدىشى (ئىسكى شۇرۇشلاردا ئارقادان ھۆججەت سىلاش).
 ئاق ئۈچۈن بر ئوسول (3) آلقاشماق: ئالقىلماق، «بەرە كەللە» دىمەك. (4) ئەد
 گىر مەك: ئەدەبىيەت بىرەك.

6

ئۆپكەم¹ كەب ئوغرادم²
 آرسلايىو كوكردەم³
 آپلار باشن توغرادم
 ئەمدى مەنى كىم توتار؟
 (ج 1، 112)

مېنىڭ (ھەم) غەزەبىم كىملىك، مەيدانغا يۈزلەندىم
 آرسلانلار كەبى نەغە تارتىم
 بانۇرلارنىڭ باشلارنى توغرادم
 «ئىمەلى مېنى كىم توتار، كىم مەقلاي آلور» دىب قىچقىردىم
 (1) ئۆپكە: غەزەپ (2) ئوغرادماق: ئۈستەش، ئۈستەك. (3) كوكردەك:
 نەغەتارتماق.

7

توقش ئچرە ئوروشتم
تولوغ بزلە قارىشتم
توكوز⁽²⁾ آتسەن يارىشتم⁽¹⁾
آيدىم⁽⁴⁾ ئەمدى آل «ئوتەر!»⁽⁵⁾ (ج 1، 307)

حەرب مەيدانىدا ئوروشات ئوروشتا
ياۋنىڭ ئولوغىغا رۈبە رو بولدىم
قاشقا آتسەن چاپت بارغان آتى كىتىدە «بەيگە»،
قويغان كەبى چاپتەردىمدا
«ئوتەر باتور! مەنە آل ئىمدى» دىدىم.

(1) قارىشتم: قارشولاندىم (2) توكوز: قاشقا، بوزدا (ت) ھەرقى ئوتتۇر-
لېدىر، بىرىنچى ھەلەك 419نچى بېتىدە قاشقالق دەغانىدە «ئەكۈرلەك» يازغان
(3) يارىشماق: ئات چاپشماق، بەيگە (4) آيماق: كەبىنىڭ (5) ئوتەر: بىر
كەبىنىڭ ئاتى

8

آلب تەرەننى ئوخوردىم⁽¹⁾
بويىنن آلك قادوردىم⁽²⁾
آلتون كۈمۈش يوخوردىم⁽³⁾
سوسى قالن كىم ئوتەر؟⁽⁴⁾ (ج 1، 309)

ياۋنىڭ باتور ئىزلەرنى بىر بىرلەردەن آجراتىپ تارقاندىم
ئونك (ياۋكەتتەسىنىڭ) بويىنىنى تاۋلادىم
آلتون كۈمۈشلەرنى يۈكلەپ تاشىدىم
قوشۇنى كۈپ بولماق بىلەن ھەركىم ئوروشتا بەيگە آلمايىتىر
(1) ئوخورومەك: ئالماق، بوندەن «آجراتماق» نى ئالماق مۇمكىندۇر.
ئىجتىمالىك بونك ئوزوكى «آذرماق» ھەركىم: ئوپپا توغرى «آيرىماق - آجراتماق»

دەيدىكەر «ئوخورومەك» سوزىنى ئايرىماق مەناسىدا ئالسا بىنى مەجبۇر قىلغان
نەرسە «مەخمۇد كاشقارى» نك ھەرەچە نەرجىيەسىدەر ئورنىڭ مەكسەد بونك
توغرىسى «ئوخورومەك» نى ئالماق مەناسىدا ئالب «تەرمە» نى «ئوز قو-
شنىدىن كەك ياخشى باتورلارنى ئاللاپ آلدۇم دا، ھوجوم ئىتىدىم،
ياۋ باشلىغىنىڭ بويىن تاۋلادىم» دىپ نەرجىيە قىلىدەر. (2) قادردىم: قايردىم،
تاۋلادىم. (3) يوخوردىم: يۈكلەدىم.

9

باشى⁽¹⁾ آلك آيىلدى⁽²⁾
قانى يوزوب⁽³⁾ ئوزوقتى⁽⁴⁾
بالغ⁽⁵⁾ بولوب تاغىقتى⁽⁶⁾
ئەمدى آنى كىم يەنەر. (ج 1، 158)

آنك باشىنىڭ ياراسى يامانلاشدى
ياراسىدا قانلار يىغىپ قاپارپ توردى
ئول يارالانغاچ ئاققا قاچپ كىتدى
ئىمدى ئونى قوۋپ بارپ قولغا ئوشورمەك قىيىنەر.

(1) باش: يارا. (2) آيىقماق: يامانلاشماق. (3) يوزمەك: قاننىڭ يارا
آغزىدا قاپارپ توردىشى (4) تورو قماق: يىغىلىش. (5) بالغ: بارلىق. (6)
تاغىقماق: ئاققا چىقماق

10

سوكەلدى يىر ياپا
قىرار قىر... سا⁽¹⁾
قاچتى انكار «آلب آيا»⁽²⁾
ئۇۋۇت بولوب ئول ياشار. (ج 3، 167)

سوكەلدى يىر ياپا
قىرار قىر... سا⁽¹⁾
قاچتى انكار «آلب آيا»⁽²⁾
ئۇۋۇت بولوب ئول ياشار. (ج 3، 167)

قوشون بىر يوزىنى ياپى كىلىدى

آنلار قىزنى تىپە تىپە قىرب (تەراشلەپ) كىلەدولەر

«آلب آى» بو قوشوندان قاچتى

ئول ئىمىدى شەر مەندەك بىلە ياشايدىر

(1) بو مېسراغ نوسخادا شۇندەي يازغان بىرسور ئوشوب قالغان، آخرغى

سوز نوقئاسى مەم چوزغىسىز قالغان - غەرەبچە تەرجىمەسىنىڭ ياردىمى بىلەن مېن بو

مېسراغنى:

(قَرَار قِرْعَ اَتْ تَبَا = قىزار قىزنى آت تىپە) شەكلىدە تولدروب

مەننا بىردەم. (2) «آلب آبا»: آلب آى + آ. (3) ئوۋۇت: قوبات.

—0—

11

قورۇى (1) جوۋەج (2) قورولدى

توغوم (3) تىكىب ئورولدى

سوسى آتن (4) ئورولدى (5)

قانجوق (6) قاچار ئول توتار (جا، 169)

—0—

مىنك كىك، ئىيەك چادىرم قورولدى

توغم تىكىلب داۋوللار ئوزولا باشلادى

ياۋنك قوشونىنى آنلارى بىلەن ئوزاي باشلادىلار

ئىمىدى ئونك ئوزى قاچماق بىلەن قوتىلا آلبايدىر

(1) قورۇى: تاراسى كىك نەرسە، قۇبىغا ئوخشاغان، بونك توغومىسى

«قارۇى» بولوب غەرەبچە «قارۇ قرو» دان ئالغاندىر. (جا، 3، 181)

(2) جوۋەج: ئىيەك چادىر. (3) توغ: بايراق، غەلەم، دىوان لوغانغا كورە

داۋۇل مەننا سىدا مەم ئىشلەتلەر ئىكەن. (5) ئورولماق: ئورماننىڭ مەجمول شەكلى

بولغان «ئورالماق» دېمەككىر (6) قانجوق: قانچا ئوق.

—0—

12

كەلدى بەرو ئەر تورو (1)

بەردى ئەلەن آرتورو (2)

موندە قالب ئولتورو

بوكرى بولوب ئون بوئەر (جا، 188)

—0—

قەبول قىلب بىزنىڭ تامانغا كىلدى

ئىلىنى يورتىنى آرتىرىپ بىزگە بىردى

ئوزى آلدىمىزدا ئولتوروب قالدىدا

بوكرى بولوب تورادر، تاۋوشى چىمايدىر

(1) نەرتورمەك: قەبول ئىتەك. (2) آرتىرماق: ئاشىرماق.

—0—

18

ئىدۇ (1) مەنگە ئىلەندى (2)

ئەمكەك كەرو (3) ئولدى (4)

قىلمىشەنكا (قىلمىشكا) ئىلەندى (5)

توتغون بولوب ئول قاتار. (جا، 177)

—0—

كوب ئەمكەكلەر، مەنەنلەر كوروب بىزگە ئىلەن كىيىن

قىلمىشلارغا پوشەيمان بولوب

مىنگە ئىلەندى، قولغا ئوشىدى

توتقون بولغاندىن كىيىن قاتتىغلق كورسەنپ تورادر

(1) ئىدۇ بو سوز، شو شەكلدە يازغان، نىمە ئىكەننى ئاڭلاشلىق

(2) ئىلەندى: توتولدى، (3) كەرو: توغرىسى «كورو» بولسا كىرەك

(4) ئولنىمەك: بىزەك، جانغا تېكەك، (5) ئىلەنمەك: پوشەيمان بولماق.

—0—

14

ئىشى آنك آرتاشب¹
«ئوغراق»² بىلە ئورتاشب³
بوينن آلب قاذرىشب⁴
توتغون آلب ئول ساتار (ج 2، 172)

آنك ئىشلەرى ئىمىدى بوزىلىشدى
بوئىسا ئول «ئوغراق» قەبىلەسى بىلەن ئوروش آچب
بىر بىرلەرنىڭ يورنلارن ياندىغاندا،
ئولەرنىڭ بوينلارن ئاۋلاغان، ئولەردەن توتقون قىلىنسا
آلغانلارنىڭ قۇل قىلىپ ساتار ئىدى.

- (1) آرتاشماق: بوزىلىشماق، (2) ئوغراق: بىر تۈرك قەبىلەسى،
(3) ئورتاشماق: ياندىرىشماق، (4) قاذرىشماق: ئاۋلاناق

15

ئەمدى ئۇدىن¹ ئۇدۇندى²
كىدىن³ تەلم ئوكۇندى
ئىل بولغانى ئىكەندى⁴
آنداغ ئەرک كىم ئوتەر؟! (ج 1، 174)

ئول ئىمىدى ئۇيقۇدان ئۇيغاندى (كوزى آچلدى)دا
كىين، قىلغانلارغا كۆپ پۇشەيمان بولدى
پوقسا ئول بىزگە ئىل بولماقتان باش تارتقان ئىدى
ئۇندەى ئىرنى ئۇتوب (يېتىپ) بولالغا سالماق بىزدەن
باشقا كىمنىڭ قولىدىن كىملىدىر؟

- (1) ئۇدۇ: ئۇيقۇ، ئۇدۇدۇم: ئۇيغۇدۇم، ئۇدۇدىن: ئۇيقۇدان
(2) ئۇدۇندى: ئۇيغۇندى، ئۇيغاندى، (3) كىدىن: كىين
(4) ئىكەنمەك: باش تارتماق.

16

تېنى يېما ئوجوكتى¹
ئەرى، آنى ئىمچكىتى²
ئەشى³ تاقى جولوكتى⁴
سوزىن آنك كىم توتار؟ (ج 2، 94)

ئىمىدى ئەفەسى كىسىلگەن
ئىمىلەرى، آنلارى بىرىلگەن
يولداشلارى، ئىشىلەرى سولوب ئىشەن چىققان
ئىمىدى ئۇنىڭ سوزىنى ھىچ كىم ئىكلامايدىر، ئوتمايدىر
(1) ئوجو كىمەك: ئەفەس ئىك بىردىن كىلىشى، (2) ئىچكەمەك: بىرىلەك،
تەسلىم بولماق، (3) ئەش: ئىش، يولداش، (4) چولو كىمەك: سولوب ئىشەن چىققان

17

قانى آقب پوشولدى¹
قاپى قاموغ تىشلدى
ئولوك بىلەن قوشولدى
توغمىش كونى ئوش² باتار (ج 2، 101)

قانى قايناپ آقتى
قان تولا بىر قاپما ئوخشاغان تەنى بوتونلاى تىشلدى
ئۇنىڭ توتقان قوپاشى شۇنايدا باتماقتا
ئول ئىمىدى ئولوكلەرگە قوشۇلغان!
(1) پوشولدى: قاينادى، (2) ئوش: ئىش

IV

پاي

(بېشى تورتلكىر)

1

پاي باروبان¹ ئەركوزى²
آقمتى آقمن موندوزى³

توغدى ياروق يولدوزى
تىگلا سوزم كولىگو سوز
(ج 1، 1، 88)

باي تاكى يارودى ئىرىگەن قار موزسولارى
ئىلبە آقنى بولوب آقاباشلادى
شوتاپدا تاك نك ياروق يولدوزى ھەم توققان ئىدى
سوزمنى كولىگوسىز تىگلا

(1) باروبان: بارىتىق كىلىمەك نىك بونارادا بونامىب ماغناسى يوق
مەجمود كاشغارى نىك بولسەن تەرجىمەسىدە: اَنْبَلَجُ صَبْحَ الرَّبِيعِ دېگەن
كۆرە بونك توغرىسى «ياروبان» بولسا كىرەك. (2) ئەر كوز: باماردا ئىرىگەن
قار، مور سۇزى، (3) موندوز: تاگىز، ئىلبە
ئىسكەن مە: مېسەن تاغزلايداغى (ى) لار «ز» ئېمەس، مەنغا دەغلى
بولماي، ئامەك ئوچون ئىبتاد تورغان «ب»

توراوك جەجەك يەرلىدى
بارجن² يادىم³ كەرلىدى⁴
ئوچماق يەرى گورولدى
توملوغ⁵ يەنە كەلگۈ سوز
(ج 1، 107)

ئورلى چېچەكلىر اچلىدى
ھەر تاماندا كۆكەنلەردەن ئىپەك تۈشەكلەر يايىلدى
جەننەت يېرى گورولدى
ساۋۇقلار قايتىپ كىلمەسلىك كىتىدىلەر

(1) يەرلىمەك: يەرمەككە مەجمول شەكلىنى مەجمود كاشغارىنىڭ مەزىگە
كۆرە بىر نەرسەنى يارش (ياغاقنى) بالىتا بىلەن يارش كەپى) جەبرى سورەتدە ئىسە

ئونكە «يارماق» دېرى ئىكەنلەر؛ (بىرگۈل قابوغىنى يارش كەپى) باخشىاق، سىكىلىك
بىلەن بولسا ئونكە «يەر مەك» دېرى ئىكەنلەر، (2) ئىپەك تاۋاز، (3) يادىم بايىم
توشەك، (4) كەر يىلمەك: ھەر تاماندا ئار ب يايماق، كىرەك نك مەجمولى، (5)
توملوغ: ساۋۇق.

—o—
3
آغدى¹ بولت كۆرەيو²
ياغمور، ئولى³ سەكرەيو⁴
قالدى⁵ آنى ئو كۆرەيو⁶
قانچا بارىر بېلىگو سوز
(ج 1، 296)

بولوت گولدۇر لەب پەيدا بولدى
ياغمور، ھەم جەلەلەر سەكرەب توشە بىردى
ھاۋانى (بولوتنى) ھەر تامانغا سۈدرەيدىر
قاپاققا بارشى مەعلوم ئىمەس

(1) آغماق: ئاقارماق، چېقىماق، پەيدا بولماق مەغلاردا ئىشلەتلىدەر بوندە
«پەيدا بولماق» مەغناسىدا، (2) كۆكرەمەك: چېقىماق، (3) ئولى: جەلە
(4) قالىق: ماۋا، شامال، (5) ئو كۆرەمەك: ھەركەت، ئىتدەمەك.

—o—
4
قوش، قورت قاموغ ئىرىلدى
ئەرلك¹ تېشى تېرىلدى²
ئوكور³ آلب⁴ تارىلدى
يىنقا⁵ يەنە كۆرگۈ سوز
(ج 3، 14)

بۇ ئون قوش — قورتلار تىرىلدىلەر
ئىركەك — ئورغاچى يىغىلىشىپ
ئۇيۇر ئالب ھەر تامانغا تارقالتىلار، يايلىلار
ئولەر ئىمەدى قايتادان ئىلەرگە كۆرەسەلەر

(1) ئەرلىك؛ توغرىسى «ئەر كەك» (ئىركەك) بولسا كىرەك (2) تېرىلمەك؛ توغرىسى تېرلەنماق مەغنىسىدا «ئەرلەك» (ئىرلەك) بولسا كىرەك (3) ئۆكۈر؛ ئۆيۈر (4) ئالب. ئالباق ئۆكۈر - ئۆيۈر؛ بىرەكى ئايغىرنى ئۆيۈرگە قويىش ياكى ئايغىردان ئۆيۈر ئالاش مەغنىسىدە.

—0—

6

ياي كور كىنگە (كور كىگە ئىنانما 1)
 سوۋلار ئوزە تايانما
 ئەسز لىكك آنو نما 2
 تىلدە چىقار ئەدگور سوز (ج 3، 4، 12)

—

ناھارنىڭ چىرەپىگە ئىشانما («ياي كور كىگە ئىنانما»
 بو كۈندە ھەم مەقال ئورنىدا ئىستىھال قىلىنماق)
 سۇۋغا تايان بولمايدىر
 پامانلققا تايانلانما
 ئىلگە ھەر ۋاقىت ياخشى سوز بولسۇن.
 (1) كور كى چىرەپ، كۈزەلك (2) آنونماق؛ تايانلانماق

—0—

V

ياز ئويونلارنى

(ھەممەسى ئالتى تۈرتلىك)

1

كوكلەر 1 قاموغ تۈزۈلدى
 ئىۋۇرق 2 ئىندىش 3 تىزىلدى
 سەنسىز ئوزم 4 ئوزەلدى 5
 كەلكىل ئەمول 6 ئويىنالم (ج 3، 4، 96)

—

چالغىلارنىڭ بارچاسى ئوزولدى (مىزىپ - аккорд)
 ئىتىلدى
 سوراحىلار، ئەدەخلەر (مەى ئىدىشلەرى) تىزىلدى
 جانم سېنىز كوتوش قىناغىغا ئوتولگەن
 كىل، تىنچ غنا ئويناب ئالايلىق

(1) كوكك كۈى، نەغىدە، چالغى. (2) ئىۋۇرق؛ مەى ئىدىشى، ھەرەپ
 ئاھتاۋاغا «ئىبىرىق» دىيىلەر. (3) ئىندىش؛ ئىدىش. (4) ئوز؛ اجاب. (5)
 تۈزەلمەك؛ قىنالماق. (6) ئەمول؛ تىنچ.

2

ئىۋۇرق 1 باشى قازلايو
 ساغراق 2 تولو كۈزلەيو 3
 ساقىنچ 4 قۈدى 5 گەزلەيو
 ئون - كون بىلە سەۋنەلم 92

—

مەى ئىندىشىنىڭ باشى قاز بۇيىغا
 تۈبى باش ئولا كۈزگە ئوخشايدىر
 كىلىڭز قايغولارنى قويدا ياشىر
 كىچەسى؛ كۈندۈزى بىلەن سېۋنەيلىك، شادلىق قىلايلىق.
 (1) ئىۋۇرق؛ ئاھتاۋا، قۇمخان، ھەرەپچە «ئىبىرىق» نىڭ كۈزگە ئوخشايدىر. (2)
 ساغراق؛ ئىدىش تۈبى (3) كۈزلەمەك؛ كۈزلەشمەك، كۈزگە؛ ئىلەشمەك. (4)
 ساقىنچ؛ قايغۇ. (5) قۈدى؛ تۈبى.

—0—

3

ئوتتوز ئىجىب 1 قىيقرالم 2
 پۇقار قوبوب سەكرەلم
 ارسلانلايو كۈرەلم
 قاچتى ساقىنچ - سەۋنەلم (ج 4، 126)

—

ئوچەر ئوچەر پيالادان ئىچەيلىك
يوقارى كوتەرب سەكرەيلىك
آرسلانلاش نەغزەلەر ئايلىق
قايغولار قاپتى، سىۋىنەيلىك

(1) ئوتتوز ئىچەك: مەھمۇد كاشغارى بەدىئى تۈرك قەبىلەلەرى ئاراسىدا
باشاغاندا ئولەرنىڭ «ئوتتوز ئىچەيلىك» دەپ ئوچەر پيالادەن ئىچكەنلەرىن كۆرگەن.
(2) قىيىقماق: قىيىقماق، قىيىقماق.

—0—

4

يىگىنلەرىك ئىشلەتۈ
يىغاج، يەمىش ئىرغاقى
قولان كەيىك آۋلاتى
بادرام (2) قىلىپ آۋنام (3) (ج 1، 221)

—

يىگىنلەرنى ئىشكە سىلايلىق
ياغاچلاردان مېۋەلەر قاقترايلىق
قولانلار، كىيىكلەر آۋلاتايلىق
قىسقىسى بايرام قىلىپ ئوزىمىزنى بىر آۋۋاتايلىق
(1) ئىرغىماق، قاقترماق (2) بادرام، بايرام

—0—

5

جاغرى (1) بېرىپ قوشلاتى (2)
«تايغان» (3) ئىدىپ (4) ئىشلەتۈ
ئىلكى توتىكغور (توڭغون) تاشلاتى
ئەردەم بىلە ئوكىلەلم (5) (ج 2، 276)

—0—

ئويىكىتلەرگە آۋقوشلارنى بېرىپ قوش آۋىغا
تولكىلەر، توڭغورلارنى تاش بىلەن ئورۇپ كىنلەردەن

اۋ كوپەكلەر يەزنى يوبارب ئىشلەتەيلىك
ئوزىمىزنىڭ ياخشى ئىشلەيمىز بىلە ماختانايلىق.

(1) جاغرى، بىر ئاۋ قوشى، (2) قوشلانتماق: قوش ئاۋلانتماق، (3) تايغان
ئاۋ كوپەكى (4) ئىدىمەك: بوشانتماق، جۈنانتماق، (5) شىمەرنىڭ مەناسى مەم قانئىسى
جونىڭ «ئوكىلەلم» بولىشىنى نەلەپ قىلادى.

—0—

6

توسون (1) موندۇپ (2) سەكرەتسۇن
ئەسزى لىكىن ئەمرەتسۇن (3)
ئىمىقا كەيىك قايتار تىسۇن
يەتمىش (4) سانى ئومىلەلم (5) (ج 3، 316)

—

شوخ، سەركەش اتلارنى بىكىنلەرىم سەكرەت
ئولەردەكى شوخلىق، يامانلىقلارنى كەمەپتىر سولەنلەر
ئىشلەرگە كىيىكلەرنى قايتىرىپ توتما بىرسونلەر
بىر آۋ سانىنىڭ يەتمىشكە بارىشىنى ئومىلەپ تورايلقى

(1) توسون، شوخ، كويماق، ياش ئاتلارغا «توسون» دىيىلەن، (2) موندۇپ،
سەكرەتسۇن (3) ئەمرەتسۇن: سىكىنەتسەك، ياۋاشلانتماق، (4) باسما، توسخادا بىر سوز
جودە چاتاق يازغان «توتىش» نام «يېتمىش» نام توغرىماق موندۇر، ئەسەپچى
ناماندىن قويولغان (5) شوبە، عدەلمەتنى، بونىڭ قول يازمادا مەم شوبەدى يازىلغان
بىن كورسەتەر، «مەھمۇد كاشغارى» نىڭ غەزەپچە نەزىرىدە سىدىن بونىڭ «توتىش»
يىكەنى ئاڭلاشلادىر، شو خالدا «سانى» سوزى سانماقدان حال قىلغى بولادىر، دا
بىر مېسەرەكە «ئىتلىر كىيىكلەرنى توتىش سانى» (فەرز قىلىپ) ئومىلەنە
تورايلقى «دىپ مەنە بېرىش كىرەك بولادىر، براق يوقايلاردا نېچە بولا كورولگەن
ئىشلەتۈ، ئىرغاق، قوشلاتى كىيى قوشلارنى بونىڭ مەم «سانى» بولىشىنى نەلەپ
قىلادىر، بونىڭ «سانى» يازغانى ئوچون بونى «سان» مەناسىغا ئالدى «يېتمىش سانى»
توقوماق ئىختىيالى كۆچىدەر.

—0—

VI

ئاۋدان ئورۇشىغا

(ئون ئىككى پارچا دان غىبارە تىز)

ئىقىلاجم (1) تەرىك (2) بولدى

تەرىك بولغويارى (3) كوردى

بولىت ئورۇب (4) كوك ئور تولىدى

ئومان ئورۇب تولى ياغدى

(ج 1، 126)

مىنىڭ شوخ، گۈزەل آتم شوخلىقى قىلا باشلادى

بولوتلار پەيدا بولۇپ كوك يۈزىنى بايقاندا

ھاۋا ئومانلانت خەلە باققاندا

مىنىڭ آتم ھەم شوخلىقى قىلىشنى بارزلىق كوردى

(1) ئىقىلاج: گۈزەل، چاپاغان، شوخ ئات. (2) تەرىك، يورۇشلى، چاقان

(3) پارى: بارزلىق، (4) ئورماق: پەيدا بولماق.

—0—
2

كەجە ئورۇب يورۇر تەردم

قارا، قىزىل بۇرى كوردم

قانتىغ يانى قورا كۇرم

قايا (1) كورۇب باقۇ (2) اغدى (ج 3، 165)

كېچەسى ئورۇب يورۇر ئىلىم

قارا، قىزىل بۇرى كوردم

بىرىك، قانتىغ يايىنى قۇردم

مىنى كورگەن بۇرى كەتتە بىرتاش كورۇب شۇنىڭ

ئىسكىگە چىقىدى.

(1) قايا: كەتتە، قانتىغ ئاش، (2) باقۇ: ئىپدا.

—0—

3

ئوۋدو (1) بارب ئوكوش (2) ئىۋۇدم (8)

تەلم (4) يورۇب كوچن گەۋدم (5)

آتم بولاتە كو (8) ئىۋۇدم (7)

مەنى كورۇب ىسى (8) اغدى (9) (ج 1، 146)

كىتىدەن شاشت پىشىپ باردم

ئەنچە يورۇب ئونى چارچاتدم

آتلى ئىلىم، ئىك سوڭ يىتىپ آلىم دەنېگر سىپكە ئەيلەنە ئوردم

مىنى كورگەچ ئوسى اغدى (كوب قورقدى)

(1) ئوزو: كىت، ئارقا (2) ئوكوش: كوب (8) ئىۋۇمەك: شاشلىق، (4) تەلم

كوب، ئەنچە، (5) گەۋمەك: كۈچى كىمەيتەنەك، (8) ئە كو: تېكى، پىتىپ (7) ئەۋمەك:

بىر نەرسەنىڭ تېگرەسكە سىپكە ئەيلەنەنەك،

(8) ىسى: بوشۇندەي يازغان، چورغىسى كورسە تىلىمەكەن «ىسى» مى

«ىسى» مى بولغانى ئىگلاشمادى. «دىۋان لۇغات» نىڭ بىر ئىچى

جلك ۱۵۲ نچى بېتىدە «اغماق» سوزى ئىزاخ قىلغاندا «قورقوب آباردى» ماغاناسىدا

«يوزى اغدى» دېيىلگەن. بۇنىدە مەم يا «يوزى اغدى» يا «توسى اغدى»

ئىكەنى ئانقدار. شۇنىڭ دەرىجىسىدەن ھەم مېنى «كورۇب قورقدى» دېنەك ئىستەگەنى

ئاڭلاشلادى. كىتىمال كى ياڭلاش ئىپدىس دە «يوز» سوزىدەكى «ز» ئاۋۇشى بەغزى قەبىلە

شېۋەلەردە (س) گە ئەيلەنگەندىر. بەلكى «ىسى» قېشىس «سوزى ياڭلىشادىن «ىسى»

يازغاندىر. (9) ئاغدى: ئاغدى ئاقاردى

—0—
4

ئىتىم ئوتوب قوۋدى (1) جالدى (2)

آلك ئو (3) سىن قىرا يولدى

باشن آلب قوزى سادى

بوغاز آلب توكەل بوغدى (ج 2، 2، 17)

ئىتىم آنى ئوتوب قويىغا تاشلادى

تويلىرىنى، بونلەرىنى يۇلا باشلادى

ئىك سوڭ باشىنى آلب قويىغا سالىدى دا بوغازىنى آلب

بوتونلاي بوغدى.

(1) قوۋدى: قوبى (2) چالماق: يىقىماق، (3) تۇ: تۇي، بون.

—0—

5

قارا ئونوك كەجورسەدم⁽¹⁾
آغر ئونى⁽²⁾ ئوچورسەدم
پەتتەكەنك⁽³⁾ قاچور سادىم⁽⁴⁾
ساقش⁽⁵⁾ ئىچرە كونوم ئوغدى (ج 8؛ 187)

قارا ئونى كىچرەمەك

آغر ئويقونى قاچرماق ئىسەدم
يىتتى يولدوزنى ئىچە مەرتەبە ساناب چىقىم
خاياللازاسىدا ئىكەنمە كون ئوغۇب قالدى

(1) كەجورسەدم: كىچرەك ئىسەدم؛ (2) ئونى: شۇندەي يازغان پىراق
غەرەبە تەرجىمەسىدەن «ئويقو» مەناسىدا كىلگەن ئۇگلاشلار. ئويقونىڭ بىرونى
ئورگەسى «ئىودو» دىر، بونىڭ مەم ئوغرىسى ئونى ئىودونى بولسا كىرك⁽³⁾ يەتتەكە:
بىتتەك، يىتتى بولدىز، غەرەبەلەرنىڭ «بىتاتالغىش - بەناتوننەغىش» ئاچىكلەرنىڭ «ھەقەت
دادىران - ھەقەت دادەران» دىگەنلەرى بولدىزلىرى.

(4) قاچورسادىم: غەرەبە تەرجىمەسىدەن «ئىچە دەفە ساناڭم» مەناسى
ئاگلاشلار: «ساماق» ساناماق دېمەك (ج 8؛ 187) قاچور: مەسسانلىچا «قاچ»
بەلەن «ور» قوشما سەيدان غىبارەت بولۇپ «قاچار - ئىچە شەر دەفە» دېمەك
(5) ساقش: مەخمۇد كاشغارى بونىڭ «ساناماق» دېيىپ مەنە بىزگەن؛ خالىبۇكى دىيىپ
ۋان لوغاتنىڭ ئۆزىدە «خاياللاماق» مەناسىدا «ساقىماق» مەم بار (ج 3؛ 2).

—0—

6

آغا⁽¹⁾ بوكتەرە ئوزە يۈردىم
بارقى ياقب⁽²⁾ قايا⁽³⁾ كوردىم
آننى بىلىپ تاقى باردىم⁽⁴⁾
توكەل ياغى تۈرى⁽⁵⁾ ئوغدى (ج 1؛ 381)

تاققا آشىپ ئىپەسىدە يۈردىم
بىراقلا غا قاردىم، بىراقلا كوردىم
آننى بىلىپ تاغنى بىر تۈزۈش ئىدىم
ياۋنىڭ ئوگەل ئوزانى پەيدا بولدى

(1) آغماق: چەتئەل كۆندۈرۈلگەن، ئاشماق، تاغا: ئۇنىڭ خال ئىمەلى (2) بوكتەرە
تاغ، (3) بارقى ياۋب: باسما نوسخا داشۇندەي يازىلغان ئوغرىسى «بىرق باقت
- بىراق باقت» بولسا كىرەك، (4) قايا: قاتتىق تاش دېمەك، بوندا توغرى كىلەيدىر
غەرەبە تەرجىمەسىدە «سواد - سىسلاۋاد» دېيىلگەن ساۋادنىڭ ئورگەسى «قارا»
دىر، بونىڭ مەم ئوزاقدا بىزىرسەننى كورگىچ «قارا كوردىم» دېيىلدى (5) باردىم:
بارماق ئىمەلى ئونىڭ زامان شەكلى بومەم توغرى كىلەيدىر، غەرەبە تەرجىمەسىدە
«مكىت - مەكەستە» دېيىلگەن كىم تور كچەسى «توخنادىم، توردىم» بولدىز،
(6) تۈر: ئوغرىسى تۈز بولسا كىرەك، تۈزۈش، توپراق باغناسىدا.

—0—

7

قوزى⁽¹⁾ قىيقرىپ⁽²⁾ ئوغوش⁽³⁾ تىردىم
ياغى قارو⁽⁴⁾ كىيىش⁽⁵⁾ قوردىم
توقوش ئىچرە ئوروش بىردىم
ئىرەن كورۇپ باشى تىغدى⁽⁶⁾ (ج 8؛ 96)

تاغ ئىپەسىدەن ئوبەنگە قاراپ قىچقىردىم، قەبىلەمنى توپلام
ياۋ تامان سەكرەپ بوگوردىم دە يايمنى كىيىشەلمە
مەيدانغا كىتىپ ئوروش آچدىم
ياۋ باتورلارنى مېنى كورگەچ باشلارنىڭ ئوتكۈرلىكى
كىتىدى (باشلارنى كۆتەرەلەي قالدۇرۇپ)

4 ئىك ئىسكى تۈرك ئىدىيىياتى ئەمەلىيەتلىرى
Обзо древн. Тюрк. литературы.

- (1) قوڭۇر: قوڭۇر (2) قىيىقماق: قىيىقماق (3) ئوغوش: قىيىقماق
- (4) قارماق: سۆزنىڭ مەكرەب بوزەكە، چىقىپ تاقىشى، قارو: ئۇنىڭ حال ئىچىلى
- (5) كىرىش: باينىڭ كىرىشى (6) ئىغماق: ئوچى كىسىكىن بىر نەرسەنىڭ كىسىكىلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

—0—

8

ئوزىن ئوكتىپ (1) ئوريلادى (2)
 يوق (3) يىرىك قاريلادى (4)
 آتېغ كېمەشپ (5) ئوريلادى (6)
 ئوقت (7) بولب توبو (8) آغدى (ج 1، 259)

—

(ياۋ ياقىلاشماق) قىچقىردى، آتېنى قويا بىردى
 ئوزىنى بولماغور لافلار بىلەن ماختاپ
 بىرنى قارىلاپ، ئولچەر ئىش كەبى يورا كىلدى
 آخردا ئوياققا قالب (بىمەزە بولوب) ئىپەگە قانچ چقىدى.

- (1) ئوكونىمەك: ماختانماق، (2) ئوريلاماق: لاف قىلماق، بولماغور سۆزلەر بىلەن ماختانماق، (3) چوزغىمىز يازىلغان: «يوروق» بولمە كىرەك، (4) قارىلاماق: كۆزلىمەك، (5) كېمەشمەك: قوبوب بولماق، (6) ئوريلاماق: قىچقىرماق، نەزەر ئارتماق، (7) ئوقت: شۇنداق يازىلغان، براق توغرىسى «ئوۋۇت» دەرى شەرىھىدە، ئويات مەناسىدا، (8) توبو: تېپە.

—0—

9

نەزەر ئىدىپ (1) سوگە توردى (2)
 باشى بوينىن سوگە توردى
 ئوقت (3) بولوب بوگە توردى
 ئوذو (4) قاما (5) تەبەن (6) يىغدى (7) (ج 8، 175)

—

بانورلارنى مېنگە ئىلچىلىككە يوباردى (ئۇلار) آلدېمىردا
 تېز چوكتىلەر
 باشلارنى بوبولارنى سوكتىلەر
 ئوبالغانلاردىن بوگولوب توردىلار
 كىتىمىزدەن قوۋب كىلمەك دىب بىزنى ئوختاندىلار.

- (1) ئىدىماق: يوبارماق، (2) سوگمەك: چوكتىمەك، ئىككىنچى لۇغەتى.
- (3) ئوقت: توغرىسى ئوۋۇندىر ئويات دېمەكتۇر، (4) ئوذو: كېن، كىت، (5) قاما: (6) تەبەن: دېيان، (7) يىغدى: (8) جەرفىدەن بورون ئوقتا قويىلغان قانچى خەرف ئىكەننى مەلۇم قىمەس، دېۋان لۇغەتنىڭ ئوچ-ئوچى جلد، 46-ئوچى بېتىدە «مەنە قىلماق» مەناسىدا «يىغماق» سۆزى بار، شۇنداق «يىغدى» بولسا كىرەك.

—0—

10

آبانك (ئابانك) قولىسام (2) ئوذو (3) بارب
 ئرتار ئەردم سىز (4) سون تارب (5)
 بولون (6) قىلىپ باشى يارب
 بولوغ (7) بارچا مەنگە يىغدى (ج 1، 385)

—

تېلەسە ئىدىم كىتىدەن بار
 قوشونىن ئارقاتار، ئوزن توتار،
 باشن بارار ئىدىم

(ئارقا نىمە قىلماق) ئوز جانىنىڭ باھاسى دىب كوت
 نەرسىلەر يىغدى.

- (1) آبانك: شەرت مەلۇماتىدا «ئەگەر سە ئىدى» (2) قولىماق: تېلەمەك، (3) ئوذو: كېن، كىت، (4) سون: توشون، (5) تارماق: تارقاشماق، (6) بولون: توتقون، ئەسىر، (7) بولوغ: توغرىسى ئىدى، ئوربان مەناسىدا بولوغ بولسا كىرەك.

—0—

11

ئەۋن بارقن (1) ساتىغىسادى
 يولوغ (2) يىرىپ يارىغىسادى (3)

TDV İSAM Kütüphanesi Arşivi

تۈرك ئەر سە تۈرۈغىسادى

آنكار (آكار) ساقىچ^۵ كۈنى توغدى (۸، 246)

ئۆي، سارايلارنى سائىشىغا قويدى.

«فېدىيە» بېرىپ ئۆزىنى قوتقارماق ئىستەدى

چۈنكى ئۇ تۈرك قالماق ئىستەيدى.

جالپو كى ئۈنگە قايفو كۈنى توققان (بۇندەن سوڭ

تۈركچىلىكى قايفولى بىر تۈركچىلىكتىن).

(1) بارق: سارا، قەسەر. (2) يولوغ: فېدىيە، قوربان. (3) پارغىسماق:

ياراشماقچى بولماق. (4) تۈرۈغىسادى: تۈرۈمچى بولماق. (5) ساقىچ: قايفو.

12

ئىلدا، بېرىپ بوشوتتوم

تاۋار، يولوغ لاشوتتوم

ئەرەن ئەسسىن^۲ آشوتتوم^۳

يۈكۈن بارجا ئۆزى جىغدى (۱، 181)

آزادلىق بېرىپ بوشاتقان ئىسەم دە قىنادم بىر ار

ئۆزىدەك قان باھاسى دەپ بېرگەنى ئەر سە تاۋارلارنى

ئۆزىگە تاشتىم

باتۇرلارنىڭ غەيبىلەرنى ياشىتىردىم^۴

بوتون يۈكلەرنى ئۆزى يىغدى، ھېچ كىم ئۈستىگە ياردام

ئىتمەيدى.

(1) ئىنەمەك: قۇيۇم، يۇبارماق، بوشاتىپ يۇبارماق، ئازاد قىلىش. (2)

ئەس: مەھسۇد كاشغارى شۇ پارچادا بوسوزنى «سوغۇرە سەۋئەت» دەپ تەرجىمە

قىلغان. «سەۋئەت» نىڭ تۈركچەسى ئۇيات، يامانلىق دۇر، براق بىرىنچى جلدنىڭ 39-بېتى.

76-بېتىدە «ئەس» سۆزىگە «ئۆلەكسە» دېيىلگەن. (3) آشوتتوم:

ياشنىماق، ياپتىرماق.

ئىسكەرمە: بۇ پارچىدا ئۈچۈنچى مەسئۇلنىڭ تەرجىمىسى

مەھسۇد كاشغارىغا كۆرۈندۈرۈم: فېرمىدا توغرى ئىكەنلىكىنىڭ قالماس

«ئەس» سۆزىنى «ئۆلەكسە» دە غەنىمەدا ئالدى، «آشوتتوم» نى

«آشوتتوم» ئۆتۈپ، بوسوزنى ئۆرۈشدا ئۆلگەن باتۇر

لارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى يىتاردىم. دەپ تەرجىمە قىلدىم.

VII

تاگوت بېكىنىڭ ئوروشى

(سەككىز پارچىدا)

1

«قاتون سىنى»^۱ جوغىلادى^۲

«تاگوت» بېكىنىگە ياغىلادى^۳ بەكەن ياغىلادى^۴

قانى آق رۇغىلادى^۵

بويون سوۋىن قىزىل ساغىنى (۸، 24)

«قاتون سىنى» قەبىلەسى قىچقىرىش، غولغولا سالىپ

«تاگوت» بېكىنىگە ياغىلدى، ئوروشنى آچدى

(نەتىجىدە) بويىنىدەن قىزىل سوۋ ساغىلغان كەبى بولدى

قانى ۋىزىللىق آفدى.

(1) قاتون سىنى: بىر ئورون ئىسمى، بۇندە شۇ ئوروندا باشاغان ئۆلە.

(2) جوغىلاماق: قىچقىرىش. (3) تاگوت: بىر قەبىلە. (4) ياغىلاماق: يىغىپ بولماق.

(5) رۇغىلاماق: ۋىزىللىك.

2

ئەرەن آلپى ئوقۇشتىلار

(۲) قىنگەر (قىنگەر) كوزون باقىشتىلار

قاموغ تۆلمون⁸ ئوقۇشتىلار

قىلىمچ قىنقا كوچىن سىقىدى (ج 1، 16)

ئىرلەر بائورلار بىر بىرلەرنى كۆرۈشكە ئۈندەيدىلەر
بىر بىرلەرگە يان كۆز بىلەن يامان، يامان قارايدىلار.
بوتون ياراقلىرى بىلەن ئۈرۈشكە كىرىشەلەر
قىلىچلارنىڭ قىنغا سىغىشى قىيىنلاشدى

(1) ئوقۇشماق: ئىلىشەك، ئۈندەشەك، (2) قىيىن: ئىككى قاراشلىق، غىلاي،
ئەلۈم، ئەسۈل، تەڭر باقماق: كۆزنىڭ چېتى بىلەن يامان، يامان قارماق، (3) تۆلمون
تۆلمون = تۆلمۈ، بىلەن، تۆلمۈ: باراغ

3

تەلم باشلار (يۈۈلدىمات)¹
ياغى آندان (يۈۈلدىمات)²
كوچى آنىڭ كاۋىلدىمەت³

قىلىمچ قىنقا كوچىن سىقىدى (ج 1، 382)

كوب، كوب باشلار، بومالاندى
ياۋبولەرنى كورگەچ بوشاش قالىدى
كوچىر لەندى
قىلىچىنىڭ قىنغا سىغىشى قىيىنلاشدى. (*)

(1) تەلم: كوب (2) يۈۈلدىمات: بۈيۈلدى، مات، بۈيۈلماق: بومالانماق، مات-
مات: مەشۇندە، ماغانىدا قوشماق، (3) ياۋىلىماق: سۈسەيمەك، بوشاشماق
گەۋىلمەك: كوچىرلەنمەك

(*) شۇ مەزمۇن بوقارىدا ئۆتكى مۇنكە ياكلىق قوشۇلغان بولسا كىرەك

4

تاناكوت (تا كوت) سوسىن ئوشكەلەدى¹
كشى ئىشىن ئەلكەلەدى²
ئەرن، اتن بەلكەلەدى³
بولون⁴ بولب باشىن تىغىدى (ج 1، 258)

ياۋ«تاناكوت» فوشوئىنى ساۋۇندا باسدى
ئول: بوشىشى بىلەن ئىركەكلەر ئىشىنى ماسقارا قلىدى
باسقوندا، آغانى ئىر ھەم آتارنى ھەر كىمگە بولەكلەدى،
ھەدىيە قىلدى.
آخردا ئوزى، ئەسپىر بولغاچ باشىنىڭ كىسكىلىكى كىتىپ قالدى.
(1) ئوشكەلمەك: ساۋۇندا باسماق، ساۋۇندا ئالدىرماق، (2) ئەلكەلمەك
ماسقارا قىلىماق، كۈلمەك (3) بەلكەلمەك: مەدىيە قىلىماق، (4) بولون:
ئەسپىر، توتقون

5

تاناكوت (تا كوت) خانى يويىلادى¹
ئولوم بولە توپولادى²
قانداشلارى³ تابالادى⁴
ئولوم كوروب يوزى آغدى

تاناكوت خانى ئولنى باشلاپ آلدادىدا
سوكرا ئولوم بىلەن تىپەلەدى، يىگىنى
قانداشلارى ئونۇڭ بويىكىلىشىپەن غارلاندىلار،
چونكى ئولومنى كورگەچ ئونۇڭ يوزى آقارغان ئىدى،
(1) يويىلەدى: خىلە قىلدى، ئالدىدا، (2) ئولۇلەدى: يىگىنى،
(3) قانداش: قانداش، (4) تابالادى: غارلاندى

6

ياغى بىكەن ئوغلاقى¹
كوروب سونى² آذقلادى³
ئولوم آنى قونوقلادى⁴
آغزى ئچرە آغى ساغدى⁵ (ج 8، 4، 25)

ياۋيىكىنى كورگەچ پالغاۋلاب پىنەكلەدى
ئو كوتولمەگەن قوشىنى كوروب غەجەبە قالغان ئىدى
ئولوم ئولى زىيافەت قىلدى
آغزىغا آغى ئوكىدى

(1) ئوغلاقلاماق: پىنەكلەمەك. (2) سون قوشون. (3) آذقلاماق:
شوندە يازغان. براق برىچى جلدنىڭ 250-جى بېتىدە «ياكى بىرەرسەنى كوروب
غەجەبە قالغان» مەناسىدا «آذقلاماق» سۆزى بار. (4) قونوقلاماق: مېمان
قىلماق، زىيافەت قىلماق.

—o—

7

بەكم ئوزىن ئوغورلادى¹
ياراغ² يىلپ ئوغورلادى³
ئولوغ تەنگرى (تەگرى) آغزلادى⁴
آنى قوت⁵، قىۋ⁶، ئورى⁷ توغلىدى⁸

(ج 1، 252)

بېكم باشلاپ ئوزىنى ياشىتىردى بوسۇدا ئوردى
ۋاقت كوتلى، ۋاقتىنى ئاپىپ ئىشكە كېرىشلى
ئولوغ تەگرى ياردەم قىلدىدا
ئونىڭ بەخت، دەۋلەت ئوزانى كوتەرلىدى،

(1) ئوغورلاماق: بىلگەنمۇ ئوغورلاماق بولسۇمۇ دەپ ياشىتىرماق ئورنىدا
ئىشلەتكەن. (2) ياراغ، قۇرساق، مۇناسىب ۋاقت (3) ئوغورلاماق: ۋاقتىنى ئاپماق

(4) آغزلاماق: ياخشىلىق ئىلەمەك. (5) قوت: بەخت. (6) قىۋ: دەۋلەت
(7) ئورى: شوندە يازغان. براق غەجەبە تەرجىمىسىدە بونىڭ «ئوزان»
مەناسىدا بىرسوز ئىكەننى ئاڭلاشلايدۇ. ديوان لوغاندا «ئوزان» مەناسىدا «ئوز»
سۆزى بولغانى كەي (ج 1، 88)، «توغ» سۆزى مەم. باردر (ج 1، 188)
بونىڭ دە توغرىسى «ئوز» بولسا كېرەك.

—o—

8

آنى يەتىپ¹ سونكولەرى
باشن ياندورۇ² يەنگىلەدى (يەگىلەدى)
ئەرەن باب³ مونگىلەدى (موگىلەدى)⁴
آننىڭ آلپن قارا بوغلىدى⁵ (ج 3، 299)

—o—

ئىز يىنىپ آنى سونكولەپ
باشىغا تازا بىر پارا آچدى
باتۇرلارنى ئولدىردى بوغلىدى

ئوزنىڭ باتۇرلارنى بايىپ قالدىلار، ياخشى ئاھاۋالار بىلەن

(1) يەتىپ: يېتىپ (2) ياندورۇ: شوندە يازغان غەجەبە تەرجىمە-
سىدەن «پارا» مەناسىدا بىرسوز ئىكەننى ئاڭلاشلايدۇ بوسىرەنكە ۋەزنى مەم. بىر
«رۇغۇم» ئارتۇقدۇر. توغرىسى «پارا» بولسا كېرەك. (4) مونگىلەمەك يامەگىلەمەك:
مىيەيىمەك مەناسىدا بىر بىر توغرىسى توغرىسى قىلغاندا قونىڭ مېيەيىمەك ئىكەننى
غەربەتلى مېيەنغا بېرەر ئىكەنلەر، بوسىرەن سۆزلەرنى «ياخشى تاماق يېمەك»
مەناسىدا ئىشلەتكەن.

ئىسكەن مە: ئالتىنچى، يېنىچى مەنزۇمەلەرنىڭ ۋەزنى مەم كافييەلەرى
بىر بولغانى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىر مەنزۇمە دېشەك ئومىكىدۇر. بىراق مېن-
ئېكېسىنى بىر ئوزان ئاستىدا بېشىغا مۇۋەپپەق بولمىدىم چۈنكى بىرچى
قەسەم شاعرنىڭ ئۆز باشىدا ئۆزىدىكىلەرنى، ئىككى قەسەم ئىشە «ئاڭگوت»
خاننىڭ ئوروشلارنى تەسۋىر قىلدى. شوندە بولسا مەم ئېكېسىنى مان -
يانغا قويدىم.

—o—

CONGR LIBR

اتلار يىمىزغا پەرچەمە ئاقىپ
ئويغور ھەم تاتلار ئۈستىگە
(ئوغرى ھەم ياۋوز ئىتلەر ئۈستىگە)
قوشلار كەبى ئوچوب باردى.

—0—

3

تۈنلە بىلە باستىمىز
تەكەمە (1) يانئاقى (يا كىچىق) (2) بوستىمىز
كەسمەلەرن كەستىمىز (3)
مىنئاق (مىنئاق) تەرن بىچتىمىز (4) (ج 1، 362)

كىچەسى بىلەن باسقون قىلدىق
ھەر بىر تاماندىن پايلاپ بۆسۈپ توردىق
ئوچراغانلارنىڭ ماڭايلىرىنى كېسە بېرىدك
شۈندەي قىلىپ مىنئاق بائورلارنى ئۆلدىدك.

(1) تەكەمە: ھەر بى (2) ياڭاق: يان (3) كەسمە: كېسە ماڭلى (4)
بىچماق: كېسىدك.

—0—

4

آغدى (1) قىزىل بايراق
توغدى (2) قارا توپراق
يەتتەشۈ كەلب «ئوغراق» (3)
ئوقشاپ آنى كەچتىمىز (ج 3، 188)

قىزىل بايراق پەيدا بولدى
ھەر تاماندىن توزان، توپراق كۈتەرلىدى
ئوغراق قەبىلەسى بېتىشىپ كېلدى
ئوروشلىقدا ئوروش مەيدانىدا ئۆلەرنى كېچىدك
(1) آغدى: چىقىدى، پەيدا بولدى. توغماق: كۈتەرلىك (3) ئوغراق: بىر قەبىلە ئىسمى.

—0—

VIII

ئويغۇرلار بىلەن ئۇرۇش

(بېشى پارچىدۇر)

1

كىمى ئىچرە ئۆلدۈرۈپ
«ئىلا» (1) سۇۋن كەچتىمىز
ئويغور تاياباشلانىپ
مىنئاق (مىنئاق) (2) ئىلدىن آحتىمىز (ج 3، 178)

كىمىدە ئۆلتۈرۈپ
«ئىلا» سۇۋىنى كىچىدك
ئويغورلارغا قاراپ يوردىق
مىنئاق ئىلنى «فەتخ» قىلدىق.

(1) ئىلا: نەمە ئىسى. (2) مىنئاق: ئورون ئىسى.

—0—

2

بەجكەم (1) ئوروب آتلاقا (2)
ئويغور داڭى تاتلاقا (3)
ئوغرى، ياۋوز ئىتلەققا
قوشلار كەبى ئوچتىمىز. (ج 1، 401)

(1) بەجكەم: پەرچەم ئېكەن، ياۋايى موكوز قۇيرۇغىدىن بايسراق ئوچىكە
ئاسىلاتورغان بۇيەك (باپوك)، (2) آتلاقا، تاتلاقا، ئىتلاقا بولەرنىڭ ئانقا، ئانقا، ئانقادىمەك
ايكەننى ئاڭلاشلادى. (3) تات: فارس، تاجىك، سارت. «دېوان لوغان» ناموسلمان
بولماغان تۈركلەرگە مەم «تات» دېيىلگەن ئىپتىدال، موندەم شونىسى ئوغرى كېلدىر.

5

كەلەنكەنلەيو (كەلەنكەنلەيو) آقئېمىز
كەنلەر ئۈزە چىقتىمىز
فورخان (1) ئۇن يىقتىمىز
بورخان (2) ئۈزە سىيىقتىمىز (ج 1، 288)

سوۋدا يوزوب، آقب باردى
شەھەرلەر ئۈستىگە چىقىپ يوروش قىلدى
بوتخانلارنى يوزوب
بوتلارنى ئۈستىگە قى (*).

(1) كەلگۈز ليو: «كەلگۈز ليو» بارغان، ئىدى ئىكەننى بىلىدىغان، ئۈچىنچى
جلدىنىڭ 302 نىچى بېتىدە «قالىكولاماق» (قالگولاماق) سوزى بارمى: «سسۇۋدا
يوزماق» مەناسىدا (*). شۇ ئېزىدەكى ئورۇشدا سۈۋىنى كېچەنك، كەندە ئوتتور-
ماق ۋاقىتلارنىڭ بولغانىن كۈزدە توتىماق بولمى مەم شول «قالگولايو» ئىكەنكە
چوكم ئېتىدە مومكىدەر (1-2) فورخان، بورخان، بوت دېيىدەكىر: ئىككىسى بىرسوز
بولسا كېرەك.

VIV

ئىككى ساۋداكەر ئاراسىدا
(يېتى پارچادان عىبارە تىر)

ياراغ (1) بولوب يىاغوشلىدى (2)
آرتوقلوقون سو كوشلىدى (3)
قولون (4) قاپوب كىتىشلىدى
سوردا (5) مەنك قويىمى (ج 2، 78)

(*) مەنبەد كاشغارىنىڭ شۇ ئورنىدا ئاستىدا يازغان ئىخاگەرە موسولمان تۈركلەرنىڭ
عادەتلەرى شۇ ئېتىدە، موسولمان بولماغان تۈركلەر بىلەن ئورۇشخانىدا بوتخانلارنى
بوزوب بوتلارنى شۇندەي تەخىرقىلار ئېتىلەر.
(**) شۇنىڭ ئوغرىسى «تىگۈز ليو» بولماسون؟

فورسەت تاپ مېنگە ياقلاشماي
آرتوقلوق بىلەن آلتىدا چوكمىدى (مېنى جودە كەتتە خورمەت
سوكرا تايمنى ئوغرلادى قويىمى سوروب آلب كېندى
(1) ياراغ: فورسەت، مۇناسىب ۋاقت (2) ياغوشماق: ياغوشماق، ياقلاشماق.
(3) سو كوشمەك، سوگەك: چوكمەك (4) قولون: سوندان ئايرىلغان ئات
بالاسى. (5) سوردا: سوزدى بولسا كېرەك.

—0—

2

توئىكور (توگور) (1) قازدىن (2) بولوشتى
قىزقىن (3) ئاقى قولوشتى (4)
ئەمدى تېشىم قاماشتى
آلتى (5) تورومتايمنى (ج 2، 88)

بىر بىر يەنە گە فودالاشدى
ئو، مېنىڭ قىز مېنى، مېندە ئونك قىزىنى آلتاچى بولدى
ئىخرىدا مېنىڭ «تورومتاي» دېگەن قولمى آلب قاچىدا
ئىشلەرنى قاماشتىب قويدى.
(1) توگور: قودا، خاتوننىڭ ئىر تاماندان بائىن - قارنداشلار (2) قازدىن
قازدىن: ئىرنىڭ خاتون تاماندان ياقىنلار (3) قىزقىن: قىزسىق، تىگىشلىدى
«قىزىن» بولماسون (4) قولوشماق: تەلەپ قىلىشماق (5) آلتى: ئالدى
(6) تورومتاي: شاعرنىڭ قولىنىڭ ئاتى ئىكەن.

—0—

8

توڭغورمادى (1) ئىتىمنى
تورغورغالار (2) آتمنى
سوردى مەنك قوئىمى (3)
قاز، ئاقى قوردايمنى (4) (ج 2، 139)

CONGR LIBRARY

ئىدىمنى ئويىنماي

آتىمنى چارچاتىپ قويدى

دەۋلەتمنى

قازلار ھەم قۇلارمىنى ھايداپ آلب كىتىدى.

- (1) ئوڭغور ماق: ئويدىماق: (2) تورغور غالاماق: چارچاتماق: ئارقلانماق.
- (3) قوت: دەۋلەت. (4) قورداي: غازغا ئوخشاشقان ئاق قوش: ئويدىدىن باستۇق قىلىنار ئېشى. بىزنىڭ قۇۋم: دېگەن ئېشى بولسە كىرەك.

—0—

4

ئورتاق بولۇپ بېلىشىدى

مەنىڭ تاۋار ساتشىدى

بېسىتە (1) بېلىپ ياراشتىمى (2)

كېزەپ توتار تايىمى (ج 3، 52)

- (1) بېسىتە: دەلەل، چول سەرداكرلارنى شەمەردە ئويلەپكە قوندۇرۇپ ئو- لىرىك ئالش. بېرىشلەرنى باشقارغۇچى دەلەل. (2) ياراشماق: كېلىشەك.

—0—

5

نەلوك (1) آنكار (آكار) بېلىشىم

ئوچشوب ئاقى قاۋۇشتىم (2)

ئوزونلىكن (3) قايشتىم (4)

آلقتىم (5) مەنىڭ يايىمى (ج 3، 142)

ئىچون ئويىلەن بېلىشىم: ئالشىمدا

ئوچشوب بىرلەشىم

ھەم يوشاقلىق مېھروبانلىق كۆرسەتتىم

ئونىڭ ئوچون بىر ياز ۋاقتىم زايىچ بولدى.

- (1) نەلوك: ئىچون. (2) قاۋۇشماق: كېرىشىمەك، ياقلاشماق، بىرلەشمەك.
- (3) ئوزونلىك: يوشاقلىق، ھېلىم. (4) قايشماق: مېھروبانلىق قىلماق. (5) آلقتىم: بوق ئېتىمەك. (6) ياي: ياز.

—0—

6

آيدىم (1) آنكار (آكار) ساۋولما (2)

قولباق (3) ئوڭۇ (4) يوۋولما (5)

يوۋۇغا (6) سوۋىن سوۋولما (7)

قاھتى مەنىڭ قايمىمى. (ج 3، 58)

ئونىڭە (ئەسبىھت بىرگەنم كىشىگە) ئەيتىدىم كى سىن ھەر نامانغا آغىپ تورما

(قارارسىز، بېكىل بولما)

(مىنى شونچەلەر آلدانغان) «قولباق» نىڭ ئىزىگە يومالانما قايدان كىلگەنى مەعلوم بولماغان سوۋ بىلەن سوغارلىما «قولباق» مېنىڭ «قاي» قەبىلەسىدەن بولغان قۇلمىنى تارتىپ

- (1) آيدىم: دىدىم، ئىتىدىم. (2) ساۋولماق: مەل قىلماق، ئاغما. (3) قولباق: شاعرنى ئالداغان ئورتاقى نىڭ ئىسمى. (4) ئوڭۇ: كىت، كىيىن. (5) يوۋولماق: بوۋارلانماق، يومالانماق. (6) يوۋۇغا: ئىسلى، توبى بىللى بولماغان نەرسە. (7) سوۋولماق: سوغارلىماق.

—0—

7

كەلسە سەنىگە يولغىرا (1)

ئوخون (2) آنى ئوڭغىرا (3)

بارسون نارى قازغورا (4)

ساتتى مەنن آيىمى. (ج 2، 152)

بول يۈرۈپ سىنىگە كىلىسە

ئونى غەفلەت ئويقوسىدا ئويغات، كوزىنى اچسون،

يامانلىقلارنى كورسون

فايغورا: فايغورا ئوزاقلاشسون، يونالسون

چونكى ئول مېنىڭ آي كەبى چىرەبلىك چورىمنى ساتت قويغان.

- (1) يولغىرماق: يول يورماق. (2) ئوڭۇ: ئوڭۇ، ئوڭۇ. (3) ئوڭغىرماق: ئويغاتماق. ئوڭغىرا = ئوڭغىر + ئا. ئوڭغىر: ئويغات. ئا: كىلدىم مەنا، بىلدىم مەنا كەبى سوز- لارنىڭ ئاخىرلارداغى (آ) لاردا ندر. (4) قازغورماق: فايغورماق.

TDV İSAM Kütüphanesi Arşivi No. TK/136

X

ئايىرلىق (ھىجران)

(تورن پارچا)

1

بولنار (۱) مەنى ئولاس (۲) كوز
قارا مەنگىز (مەگىز) (۳) قىزىل يوز
آلتىن ناماز توگەل تون (۴)
بولناب يەنە ئول قاچار. (۱، ۲ + 58)

كوزى خومار

خالى قارا، يوزى قىزىل
مەلاھەتلى بىرگوزەل - مەنى ئوزىگە ئەسىر قىلار
ئەسىر قىلب قالغاندىن كىيىن مېندەن قاچار. . .
(1) بولناماق: ئەسىر ئېتىدەك. (2) ئولاس كوز: خىمالى كوز. شەملا
كوز (3) مەگىز: خال. (4) تون: بېلگەن بىز تون. مۇندە «مەلاھەت» ماھناسىدا.

2

يوكنوب (۱) مەنگە ئەلەدى (۲)
كوزوم پاشىن پاملادى
باغرم باشىن (۳) ئەلەدى (۴)
ئەلكن (۵) بولوب ئول كوچەر. (۲، ۳ + 40)

مىنگە ئەغزىمەلەب ئىشارەت قىلدى
كوز ياشلار مەنى آرىتى

باغرىمەنك يازاسىن داۋالادى

ئىمەدى موسافىر بولوب كوچمە كچى بولار . . .
(1) يوكنوب مەك: ئەغزىم مەك، (2) ئەلەمەك: ئىشارەت نامى، (3) باش
يارا، (4) ئەلەمەك: ئەلەمەك، (5) ئەلەمەك: موسافىر.

3

يىغلاب ئودو (۱) آرتادم (۲)
باغرم باشىن (۳) قارتادم (۴)
قاچمىش قوتوغ (۵) ئرتەدم
ياغموور كوتى (۶) قان ساچار. (۱، ۲ + 229)

يىغلان: يىغلاب كىيىن خالدىن چىقىم، آردم
باغرم يازاسىنى يىغلاش دەۋالان بولم
مېندەن قاچقان يەختىمەن قىزىل يىغلام
كوزلەرم ياغموور دىك قان ساچارلار.

(1) ئودو: كىيىن يەخت، (2) آرتاماق: خالدىن يازاسى، (3) باش يارا (4)
قارتاماق: داۋالانماق، (5) قۇت: يەخت دەۋلەت، (6) كوتى: ئوسماندا «كوتى»
يازلغان توغرىسى «كوتى» بولسا كىرەك.

4

آۋلاب مەنى قويما ئىگىز (قويما ئىگىز)
آيى (۱) ايىب قايما ئىگىز (۲) قايما ئىگىز
آقار كوزم ئوش (۳) ئەنگىز (ئەنگىز)
ئەكرە (۴) يورا (۵) قۇش ئوچار. (۲، ۳ + 38)

CONG LIBR

مىنى اولاب تونقون قىلىپ الغاندان سوڭ ئاشلاب كېتىمەك
 بىر گەنجىز ۋەعدەلەردەن قانداق
 ايرىلىق غەمىدەن مېنىڭ كوزى ياشم كۆل بولوب
 ئېكەرسىدە قوشلار ئوچماقدالار . . .
 (1) آيىق ۋەدە (2) قايناق، قايناق، (3) ئۈس، شوتابدا (4) ئەگرە،
 يۈرە (5) يور، تېكەر.

—0—

XI

يەنە ئايرىلىق (*)
(تورت پارچا)

1

ئوڭىك (1) مەنى قومىتى (3)
 ساقىچ مەنكە يومىتى (3)
 كونكولوم (كونكولوم) آنكار (آكار) ئەمىتى (4)
 يورم مەنك سارغارور (3 + 1 + 66)
 ئونك شەۋق ۋە سىۋگىسى مېنى تولقونلاستردى، ھەيەجانغا
 كېلىتەردى
 قاينولار باشدا ئۇپلاندىلار
 كونكولوم ئۈنكە مەيلى بولغاچ
 يوزم سارغايپ قالدى
 (1) ئوڭىك: شەۋق، (2) قومىتىق: تولقونلاستردى، ھەيەجانغا كېتىمەك (3)
 يومىتىق: يېغلىق، توپلانماق (4) ئەمىتەك: مەيلى ئېتىمەك.

—0—

(*) بوسىزومە بوقارىسى مەنزومەدەن، قانداق كۈرە، باشقاچە، شونك ئۈچۈن
 ئايرى بوسىزومە بوقارىسى مەنزومەدەن ئايرى بوقارىسى.

2

كونكولوم (كونكولوم) آنكار (آكار) قايناب
 ئېچىتىن (1) آنكار ئويناپ
 كەلدى مەنكە بويناپ (3)
 ئويناپ مەنى آرغارور (3) (3 + 1 + 198)

—

كونكولوم ئۈنكە قايناب
 ئۈنى كورگەچ يۈرەگم ئويناپ
 ئۈل مېنگە نازلاست كېلدى
 ئويناپ، ئويناپ مېنى چارچاتماق ئىستەيدى.
 (1) ئېچىتىن: ئېچىدىن (2) بويناپ: سەركەشك، ناز ئېتىمەك (3) آرغارور
 چارچاتماق.

—0—

3

بوردى مەنى ئەملەيو (1)
 باقتى مەنكە ئەملەيو
 قالدم كونكول توملىيو (2)
 قاذغۇ (3) مەنى تورغورور (4) (3 + 3 + 218)

—

مېنكە باقتى ئەملەيدى
 ئوزىنىڭ ئېمەشلىرى بىلەن مېنى داۋالاستى
 كونكولومنى ئاندا ساۋوتىم ئېمەدى
 چۈنكى ئونك قاينو ھەسەتلەرى مېنى توپلانغان.
 (1) ئەملەمەك: ئەمەلەك، (2) توملىماق: ساۋونماق، (3) قاذغۇ: قاينو،
 (4) تورغورور: چارچانماق.

—0—

CONGR. LIBRARY

— 4 —

باردى كوزوم ياروقى
آلدى ئوزم قولوقى (1)
قاندا ئەرنىچ (2) قانپىقى (3)
ئىمەدى ئودىن (4) ئودغورور (5) (ج 1، 48)

كوزمنىك ياروقى كىتت
مىنىك روخىنى آلت كىتتى
ئول ئىپىدى قايدا...؟
ئونىك بوقلىنى مىنى ئوبىقودان ئوبىغاندار (ئوبىقوداننى قاچىدار؟)
(1) ئوز قولوقى: روخ (2) ئەرنىچ: بەلكم (3) قانپىقى: ئالى (4) ئودىن:
ئودىن، ئوبىقودان، (5) ئودغورور: ئاق: ئوبىغانداق.

دېوان لوغاندا ئىشى، سىيۇگىگە غايد بوئىكىكى مەننى مەدەن باشقا
بىر بىرگە باغلانماغان ئىككىمىز مېسىرەلەر بار، بولەرنى قانپىقى ئىعتىبارى
بىلەن بىر بىرگە باغلاش مۇمكىن بولماغاچ تۈنەندە ئوز خالارىچا، يازىنى
مونسىب كورىلدى.
ئۇدىكى (1) ئوتى توتۇنوب
ئوبىكە، يورەك قاغورلور (2) (ج 2، 114)
تون، كوپ ئوروب يىغلايو
باشم مەنىك ساقورلور (3) (ج 2، 188)

شەۋقى ئونى بونوشەدر - دە
بوزەك، ئوبىكەمنى قاۋورادر
تون سكون يىغلاي ئورامەن
باشم اھەن تاپان ساچىلادر
(1) ئوبىكە: شەۋقى، (2) قاغورلور: قازىلان، (3) ساۋورلور: ساچىلماق

يەنە سىيۇگى

يالۋىن (1) آلك كوزى
يەلىكىن (2) آلك ئوزى

ئولون ئايىن يوزى
ياردى مەنىك يورەك

كوزلەرى جادو
يوزى تولون آي
ئوزى موسافر بىرگوزەل
مىنىك كوكلىنى يارالادى
(1) يالۋى: جادو، (2) يەلىكىن: موسافىر.

يەنە سىيۇگىگە غايد بىر پارچا
آيدىم آنكار (سەۋوك (1)
بوزى تايانە ئەلوك (2)
كەختىنىك بىلنى (3) كەمەك (4)
فىرلار، بەدىز (5) بەدوك (6) (ج 1، 86)

ئونىگە دىدىم كى: سىيۇگىلەم
بىزنىك تامانغا قانداي ئونىك
آزادا ئوزون چوللار
بويوك فىرلار، ئىپەلەر بار!

(1) سەۋوك: سىيۇگىلى، (2) ئەنەلوك: ئوغرىسى «ئەلوك» دەر «قانداي»
دىمىكىدەر (3) بىلنى: آكلاشلىماي، غەرەبە، ئەرچىبەسىدىن «چول» مەنغا سىدا
ئىككىنى ئاڭلاشلىلار، ئوغرىسى «نازى» بولماسون، (5) ئەدىز: بۇكىنىك ئوزون،
ئىپە (6) بەدوك: بىيوك، بويوك.

آيدى سەنىك ئودو (1)
ئەمكەك (2) تەلم (3) ئىنىو (4)
يوشار (5) قاتىغ ئۇدو (6)
كونىكلوم سەنىگە يوكروك (7) (ج 1، 101)

(سىيۇگىلەم جاۋاب بىرەك) دىدىم كى: سىيۇگىلەن كىيىن
(كورگەنم ابرىلىق مىجەتلەرى) مېنى بولغا سالىدى:

CONGRATULATIONS LIBRARY

قاتتىغ ئاغلار تېيەلەر يۈمشادى
مېنىڭ كۆڭلۈم سېنى ئامان يۈگۈرەدەر.

(1) ئۈدۈ: كېت كېين (2) مەمكەك: ئېمكەك (3) ئەلە: مەزەپەر (4)
ئېلەمەك: قوبۇب يوبارماق (5) ئۈدۈ: تېپا (6) يۈگۈرۈك: يۈگۈرۈچى.

بەنە مۇخەببەتكە غايىد

كەم آيىب ئېشىمۇر قۇلاق

آي ئەۋى ئەر ئۈچ (1) بوتاق (ج 1، 816)

ئېكەدى (2) مەنك آداق (3)

كۆرمەدەپ (4) ئوغرى تۇزاق

ئېكەلەم (5) آندىن ئۇزاق

ئەملەكېل (6) ئەمدى (7) نوزاق (ج 1، 817)

آتغالر (8) ئوقنى تۇزاق

تەكەمدى بوساق ئوشاق (ج 2، 18)

آقتورور كوزم يولاق (10)

ئوش قېلىور (11) ئوردەك، بوغاق (ج 3، 18)

ئوغراغم (12) كەندۈ (14) يراق

بولنادى (15) مەلى قاراق (ج 3، 27)

كەم فەئەدەر قايسى قۇلاق ئېشىتەدەر كەم

سەر و ياغاچنىڭ بوتاغى ئاينىڭ ئۈيى بولادى؟

ئوغرى نوزاقنى كۆرمەدەم

اياغىغا ئورالدى (مېنى ئېسىر قىلدى)

آندان بېراق كەسەل بولدىم

ئى مەلېجە، مېنى ئېمىدى دۇالا

بو گۈرەلنىڭ بۇنچە ئوزاققا ئوغلار آتقانى خەبەرى

مېنىگە كىلمەگەن ئېدى، ئوشاغم

كوزوم يولاق آقپرادى

ئۇندە ئوردەكلەر، بوغاقلار توشەدەر

قەسەد ئېنىكەلم ئوروننىڭ ئوزى بېراقدا

بولدا قاراقچى توتۇب آلدى مېنى

(1) ئەر ئۈچ: سەر (2) ئېكەلمەك: ئورالماق (8) آداق: آباقى (4)

كۆرمەدەپ: كۆرمەپ (5) ئېكەلەم: كەسەل بولدىم (6) ئەمەلەمەك: دارولماق

(7) ئەمدى: ئېمدى (8) تۇزاق: مەلجە (9) آتغالماق: مەر ۋاقىت آتقان،

(10) يولاق: يولاق (11) ئوش: قېسىلماق: توشەك (12) بوغاق: سۇ

ئوشلاردان بېرى (18) ئوغراق: قەسەد قىلغان خان (14) كەندۈ: ئۆزى

(15) بولماق: كەسەر ئېتىك

بەنە مۇخەببەتكە غايىد

بىرۈك مەنكە سوز كېتە

قارامەننىڭ (مە ئىكك) تۇزاقىغا

يالۋېن (3) تونار سوز كېتە

مۈنكۈم (مۈكۈم) مەنك بېلىك، (ج 3، 266)

قارا مە ئىكك، مەلەخەنلى گۈرەلەكېتە،

كۆكۈللەرنى چادۇ كۆچى بېلەن ئوتتۇرچى كۆز لەش ئېكەسى

مېنىڭ مۈكۈلمىنى ئاتىگىلار آتتىك

مېنىگە بىر گېنە ئاسور بىرۈك

(1) مەك: خال (2) تۇزاقىغا: شوبدەن يازغان: ئوغرىسى، تۇزاقىغا

(تۇزغىنا) بولسا كېرەك، (8) يالۋېن: سېر خادۇ، يالۋن: خادۇ بېلەن

بەنە شو مەۋزۇ غەدە

بېردم سەنكە قالنىڭ (قالنىڭ)

ئەمدى مۈنى آلنىڭ (آلنىڭ)

ئەمكەك مەنك بېلىك

ئوغرا (تۈكۈر) بارغالى (ج 3، 266)

مېن سىزگە قالىن بېردم

مۈنى آلنىڭ ئېمىدى

مېنىڭ مېخەنەتلەرنى بېلىك دېسەم

ئول آنا ئاسنىغا بارماقچى بولوب توراخرا

(1) قالك: قالين (2) توكور: ئىز خاتوندان مەر بىرىك باقن غېشلارى

XIII

ئۈچ ئۇرۇشى

(يېشىن پارچا)

1

تۈنلە يىلە كوچەلم

يامار (سوۋىن كىچەلم

تەركۈك (تەركۈك) سوۋىن ئىچەلم (3

يۇغۇغا (3) ياغى ئوۋلىسون (4) (ج 2، 5)

تۈنلەب كوچەلك دە

يامار سوۋىنى كىچىك

آنداغى بۇلاق سۇلارلاندان ئىچەبلك

توبىس ياۋىرنىك كېلىشىمىزدەن تارقالب بىسون

(1) يامان: بىر نەمەر، (2) تەركۈك: بۇلاق، (3) يۇغۇغا: توبىس نەسلى

مەغلەم بولغان، (4) ئوۋلىماق: تارقالماق

2

تازى (تالغ) آنا (آت) يورتالم (1

بوڭرۇج (2) قانين ئىرتەلم (3

يەسىمىل (4) بەكىن ئورتالم (5

ئەمەنى يىكىت يىۋىلسۇن (6

(ج 8، 263)

آت يورتوب ئاك آندرايلىق

«بوڭرۇج» نىڭ قالىنى تەلەب قىلىت

يەسىمىل قەيلىسىنى ياندىرايلىق

قاننى يىكىتلەن، يىغلىسون ئەمەنى!

(1) بو مىسزەدە ياي ئاراسىداغى «آت» سوزى نامدا ئوخشادا بولدىر، ۋەرن

مەم بەغا بولنى ئېلىپ قىلغانى ئۈچۈن مېن يازدم، (2) بوڭرۇج: بۈكشى بلك، ياننى

(3) ئىرتەمەك: ئىستەمەك، (4) يەسىمىل: بىر قەيلى، (5) ئور تەمەك: ياندىرماق

(6) يىغلىسون: ئوغرىسى، يىغلىسون بولسا كىرەك

8

تەكرە آۋب (1) ئەكرەلم (2) (*)

آتمن ئوشوب يۈكرەلم

آرسلانلا يۈكۈكرەلم

كوچى آتن كەۋىلسۇن (3) (ج 2، 109)

ياۋنىك ئىكرەسىنى ئەيلەنتىرپ ئالايلىق دا

آندان ئوشىپ

آرسلانلار كەبى باقرىش بۈگۈرەبلك

آنك كوچى بوشاشب قالسون

(1) آۋماق: ئەيلەنتىرپ ئالماق، (2) ئەكرەمەك: تاماق، (3) كەۋىلىك:

بوشاشق، كوچىلەندەك

4

قىيقىرپ (1) آتېغ كەمشەلم (2

فالقان سۈنكۈن چۈمشەلم (3

قايناب يەنە يۈمشالم

قائغى (4) ياغى يۈۋىلسۇن، (ج 1، 368)

(*) ئىككىچى جلد نىڭ 12 نچى بېنىدە شو پارچا يازىلغان شۇندە موندەكى «آۋب»

تۈرىدە «آلب» يازىلغان

آلتاريمزنى بوشانتىپ بوبارب قىچقىزىشايلىق
ئۆزىمىز قالقانا، سونىكولەر آرا چومولايلق
قايىنلىق، يوشايلىق

قىغىر ياۋىنى ئۆزىمىزگە بوى سوندىرايلىق

(1) قىيىرمانى، قىچقىرمانى، (2) كەشمەشەك، قوبابىرىمەك، بوشانتىپ بوبارمانى

(8) چوموشمەك، چومولوشقان، (4) قانقى، قانقى، قىغىر، مېچ كەكە، بوپون، سېنوساي
تورغان، مەغرور، عىنادىچى.

5

ئەنىك¹ كىشى ئىتلىسون

ئىل ئورو (نىكا = كا) ² يەتلىسون (*)

توقلى، ⁸ بورى، يىتلىسون ⁴

قازغۇ ⁶ يېمە ⁵ ساۋىلىسون ¹

فاكىسز كېلىپىلەر ئىتلىسونلەر

ئىل - ئولوس ئۆز قانولارغا ئىرىشىسونلەر

قوريلار بىلەن بۇرىلار قوشۇلش بۇرىسونلار

قايغولار ھەم كېتىسون

(1) ئەنىك: ناخىق، ئاگىز، (2) ئورو: رەسىم، عادەت، قانۇن (3) توقلى

توقلى (4) يىتلىمەك، قوشۇلۇپ، ئارالاش بۇرىق، (5) قازغۇ، قايغۇ، (6) يېمە: يەنە (7)

ساۋىلىماق، كېتەك

XII

بىرئوروش

(يىتى پارچا)

ئەرتىش ¹ سوۋىي يەمەكى ²

سېغاب ³ ئورار بىلمەكى

(*) بومىسەرە بىر بۇغۇم قىسقادر، مەنغا مەم ئاڭلاشلىمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاينى
ئارامىداغى «نىكا = كا» نى قوشىم، مەنغا مەم ئاڭلايدى.

كۆرەمەت¹ آڭك يۈرەكى
كەلكەلىمەت ئۆر كەشۈر، (5) (ج 1، 278)

ئەرتىش سوۋىيىك «يەمەك» لەرى

قوللارنى يېكەلەيدەن چىقاراپ ئاينارلىق كۆرەدر

قوللارنىڭ سۈنكەي باتۇر يۈرەكلەرى باركم

بىزگە قارشى كېلىشكەلى يىغلىنىدۇرلار

(1) ئەرتىش: ئېرتىش سۈرى، (2) يەمەك: بىر قەبىلە، (3) سېتىنماق: بىرىشكە

ئاينارلىق قىلىش ئۈچۈن قوللارنى يېڭىدىن چىقارش (4) كۆر: قورقاس، مەت: شۇندەق،

(5) ئۆر كەشمەك: يېغىلىشماق.

2

ئوستىغان قوياش قاپسادى ¹

ئومونچلۇغ ² ادش ³ يەيسەدى ⁴

ئەرتىش سوۋىي كەجسەدى

بودون آينىن ئۆر كوشۈر، (5) (ج 1، 137)

ئىسىپتەنچى قوياش بىر يۈزىنى باپب آلدى

ئومىدلى دوست بىزنى كۆرەلمەي دۈشكەن بولدى

ئەرتىش سوۋىيى كەچىپ بىزگە تەجاۋۇز قىلماقچى بولدى

ئىل - ئولوس ئونك بولمىشكەن قورقوب قالدى

(1) قاپساماق: بايقاق، (2) ئومونچلۇغ: ئومىدلى، (3) ادش: چۈزغىسى

كۆرسەتمەكەن، غەزەپچە نەزەردە تۇرغان مەنئاسىدا «ادش» نىڭكى ئاڭلاشلادۇر.

(4) يەيسەدى: غەزەپچە نەزەردە تۇرغان مەنئاسىدا «ادش» نىڭكى ئاڭلاشلادۇر دېيىلى

لوغاندا مەنئاسىدا «ئەپسەمەك» بارا، (5) ئول كوشمەك: مەزكەك، قورقماق.

3

ياندى ¹ ئەرىج ² ئوغراغى ³

كەلكى بەرۈ تىغراغى ⁴

ئۆزى ⁵ قويى، ئوغراغى ⁶

آپلار قاموغ تر كەشۈر ⁷

مەقسەد بىدەن قايتقانغا ئوخشايدىن
بوتمانغا خەبەرچىلارنى كېلىدىلەر
تاغنىڭ آراسىدا، تەبىئەتتە ئىكەن گىيە
باتۇرلار قاتار، قاتار ئورادىن.

- (1) يانماق قايتاق ئىسكى بەلكىم (3) ئوغزاق دەقسەن (4) ئىراقى
- ئىسكى چاققان كىشى بولدى ئىلچى، خەبەرچى ئورنىدا (5) قوزى ئىككى تاغ ئاراسىداغى
- بول (8) ئوغزاق تاغنىڭ بىلى ئاپتۇنسى بولدى «ئوغزاق» يازغان (7)
- ئىسكى تۈرك تۈركىيە

تۈرۈنچاق (1) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۲) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۳) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۴) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۵) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۶) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۷) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (۸) ئىسكى يۈمىدى^۲

ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲

ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲

ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى تۈرك ئىسكى يۈمىدى^۲

بەسىل، جومەل قەبىلەلەرى قاتارلاشادىلار؛
ئوزارا موعاھدەلەر قىلورلار؛
ھەم، ئىت، سوز بىرەدەرلەر؛
خاندان يازدام سورايىدلار.

- (1) بىجىغاس: بوعاھدە (2) ئىسكى ئىسكى قىسىم ئىسكى ئىسكى كەي
- ئىسكى ئىسكى ئىسكى بولغاغا ئىسكى ئىسكى «كەد كەن» مەخاسىدا بولسا كىرەك (3)
- ئىسكى يازدام (4) بەسىل، بىر قەبىلە (5) جومەل، بىر قەبىلە

بوذرەج (1) بىجىغاس (2)
ئىسكى (3) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (4) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (5) ئىسكى يۈمىدى^۲
ئىسكى (6) ئىسكى يۈمىدى^۲

«بوذرەج» جودە ئەھمىيەت بىلەن ئىسكى كىرەك (*)
باتۇرلارنى ئىسكى ئىسكى
(ئىسكى بولغان) قوشۇنىنى يەنە دەن قايتارنى
ئىسكى كىرەكلىكى ئىسكى ئىسكى

- (1) بوذرەج: بىر قەبىلە باشلىغى (2) قىدىردى: شۇنداق چوزغىنىز يازغان
- ئىسكى جىلدىك 98 ئىسكى بىيىدە ئىسكى بىيىدە ئىسكى جىلدىك كىرەك مەخاسىدا
- «قىدىرماق» بار كىم ئىسكى مەخاسىدا (3) قىدىرماق: بىر قەبىلەنىڭ «قىدىردى»
- ئىسكى بولسا ئىسكى (3) ئىسكى بولسا ئىسكى (4) ئىسكى بولسا ئىسكى (5) قىدىرماق
- قىدىرماق، قىدىرماق، قىدىرماق (6) ئىسكى كىرەكلىكى ئىسكى ئىسكى

كەلسە ئىسكى (ئىسكى) ئىسكى كەنم^۲
ئىسكى (3) ئىسكى كەنم^۲

(*) «بوذرەج» بىيىدە قىدىردى، ياكى مەخاسىدا قىدىردى، ئىسكى ئىسكى، ھەم
ئىسكى «قىدىردى» سوزى بولغان ئىسكى ئىسكى مەخاسىدا ئىسكى «قىدىردى» بولسا ئىسكى ئىسكى

CONCE LIBRA CONCE LIBRA CONCE LIBRA CONCE LIBRA CONCE LIBRA

تارىلماغاي تۈركۈلۈم

ئەمدى جەريگ جەر كەشور (ج 2، 165)

كۈمە گمگە بېگم كېلىپ قالسا ئېلىدى
مېنىڭ آدملىرىمىڭ ئىشلەرى باخشىلاش ئېلىدى
جەمغىيەتم ئارقاھاس ئېلىدى.

- (1) ئەبەك: ئاكار، (2) تەر كەن: تۈرك خاقانلار ئاھالىدىن ۋىلايەت بېكەتەرگە بېرىلگەن لادەپ، (8) ئەبەككەمەت: ئۆكۈپى جەنەك 185 يىتتە خوت شول تۈرتك يازىلغان ئۈندە ئېيتىلگەنمەت. شەكلىدە كۆرسەتۈلگەن. مەنئاسى ئاڭلاشلىق ئادى ۋىلايەت تەرجىمەسىدە، صلح تصلح دېيىلگەنمەت «ياخشىلاش» دېيىدۇ، (4) تۈركۈن: جەمەت، جەمئىيەت، (5) يادىلماق: بايلىق، (6) تەر كەن: جەمغ، جەمئىيەت، (7) جەر كەشور: يامانچىكەك.

XIV

تۈبەندەگى مەنزومەگە بىر ھونوان بىرە آلمادىم بەلكىم بىر دىستاننىڭ باشلانغىچىدىر.

(التى پارچا)

1

- ئېلىمنى (1) ئۆكۈرمەن (2)
- بېلىكىنى يۈكۈرمەن (3)
- كۈتۈكۈلنى ئۆكۈرمەن (4)
- ئەردەم (5) بېلە تۈرلۈنۈر (6)

(ج 2، 192)

ئېكەم تەكزىگە جەمد، سەنا ئەبەمەن
بېلىم، مەلۇماتنى بېغامەن دا
كۈكلىكە تۈكۈنلەپ ساقلايدىن
مېنىڭ كۈشكۈم ماختانارلىق سېغەنلەرىنى ئوراپتۇر.

- (1) ئېلى: ئۆكۈ، ئەڭرى (2) ئۆكۈمەك: ماختانارلىق، جەمەت، سەنا ئېلىدىك
- (3) يۈكۈرمەن: يۈك تاپىدىن يۈكۈمەن مەنئاسىدا بولسا كۆرەك غەربچە تەرجىمەسىدەن تۈرلۈماتى مەنئاسىدا «ئۆكۈمەك» دەن «ئۆكۈمەن» ئۆكۈمىنى ئاڭلاشلادۇر، (4) ئۆكۈمەك: تۈكۈنلەمەك، (5) ئەردەم: ئاداب، ماختانارلىق، ئىشلەر، (6) تۈرلۈنۈمەك: تۈرلەش.

—o—

2

- (ياراقتى ياشل جاش (1)
- ساۋردى (2) ئورونك (ئوروك) (3) قاش (4)
- تېزىلدى قارا قوش (5)
- تون كۈن ئۈزە يۈر كەنۈر (6) (ج 1، 277)

—o—

ئول: ياشل فېرەزەنى ياراتىپ
آندا آق قاشلار (غەقىقلار) ساچلىدى
قارا قوش بولدىزى (آنك ئاماندىن) ئېزىلدى
تون كۈن (آنك ئاماندىن) بىر بىرگە تۈرلەندى.
(1) جاش: فېرەزە، (2) ساۋردى: ساچماق، (3) ئوروك: ئاپپاق، (4) قاش: غەقىق، (5) قارا قوش: مۈشكۈرى بولدىزى، (6) يۈر كەنۈمەك: تۈرلەش.

—o—

3

- بېلىكىنى ئېردەم (1)
- بۈكۈنى (2) ئۆفۈردم (3)
- ئۆزۈمنى آخوردم (4)
- يالغىل (5) آتم يازلنۈر (6) (ج 3، 174)

—o—

بېلىنى ئىستەم
خەكېلەر، عالېلارغا ئېرگەشتم
شۈنك بېلەن ئۆزۈمنى باشقالاردان مۇنتاز قىلىم
مېنىڭ آق ياللى آتم شو بولسا غىنا بېشىلەر، (مېن شو
بولسا غىنا سەفەرگە چىقامەن)

(1) ئۆردەم، ئۆردەم، ئۆردەم، (2) بۈكۈ، عالم، (3) ئۆدۈردۈم؛
شۇنداق يازغان، ئۆرگەشەم مەنەسىدا، ئۆدۈردۈم بولسا كۆرك، (4) آدرماق
ئايماق، (5) يالغۇل آت، ئاق باللى ئات، (6) يازلىقماق، بېشلىك.

—0—

4

ئولوغىنى تىلەرمەن
ئاۋازىن يولەرمەن⁽¹⁾
تىلەكنى يولەرمەن⁽²⁾
يىلقىم آسكار (آكار) ئوبلەنور⁽³⁾ (بە 3، 64)

بۈيۈكلىكىنى تىلەسەن
ئونى مال، ئاۋاز بىلەن بۈيۈكلىكەن
يىلقىلارم شۇ بولسا ئالان ئىسە ھەم
مېن بۇ تىلەككە ئېرىشەرەن
(1) يولەمەك، بېرىكەك، ئۆرگەك، (2) بولماق، ئالماق، (3) ئوبلەنەك،
ئالانماق.

—0—

6

بۈكۈردى گەۋەل آت⁽¹⁾
چاقلىدى قىزىل ئوت
كويوردى⁽²⁾ آروت ئوت⁽³⁾
ساچراپ آنى ئورتانور
(بە 2، 5۷)

گۈزەل آت بۈگۈرە باشلاى
ئونكى تويلىغان ساچراغان
قىزىل آلاۋار
ھەر ناماندا قورۇپ ياتقان ئوتلەرنى كويوردى
(1) گەۋەل آت، چىرەك، گۈزەل ئات، (2) كويوردىمەك، كويوردىمەك،
(3) آروت ئوت، قورۇغان ئوت.

6

يەسىمىل سۈيۈمىن قوممتى⁽¹⁾
بارچا كەلب يۈممتى⁽²⁾
«آرسالن» تابا ئەممتى⁽³⁾
قورقوب باشى تەزكىنور⁽⁴⁾

يەسىمىل قەبىلەسى قوشۇپنى قوزغاتدى
ھەنەسى كىل يىغلىدى دا
«آرسالن» تابا خەرەكەت قىلدى،
بىراق ئولەرنىڭ باشلارى قورقودان ئەبەلەنەكە ئىدى
(1) قوممتاق، ئولەنلاشماق، قوزغاتماق، (2) يۈممتاق، يىغلىماق (3)
ئەممتەك، خەرەكەت ئىشەك، (4) تەزكىنور، ئەبەلەنەك.

XV

بىر مۇراسىم دەن

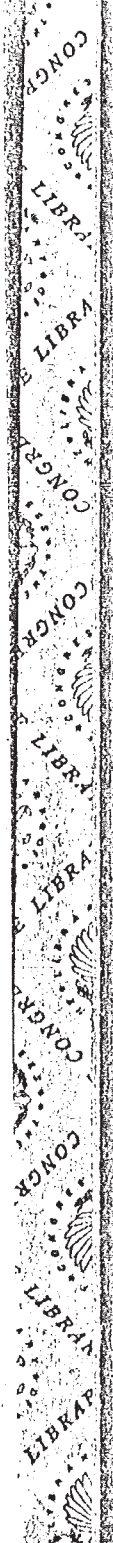
ئۈچ پارچا

1

ئەردى آشىن تانورغان
ياۋلاق⁽¹⁾ ياغىغ قاچورغان
ئوغراق⁽²⁾ سۈسپىن قايتارغان.
باستى ئولوم آختارۇ (بە 1، 425)

(ئول ئىچلىدا) آشىنى ئانرغۇچى (مېھمانى) كۆپ ئىدى
يامانلار، ياۋلارنى قاچغۇچى

تۈرك ئېسىكى تۈرك دەبىئىي نەمۇنەلەر
Обзор древн. Түрк. литературы.

«ئوغراق» قەيلىسىنىڭ ھوجوملىرىنى قايتارپ ئورغۇچى ئىدى.

(ئېڭ سوڭ) ئولوم آختارپ كېلىپ ئوننى باسدى.

(1) ياۋلاق، پامان، (2) ئوغراق، بىر قەيلىسى.

ئېكچى جىلدىنىڭ 61 نىچى بېتىدە يەنە شۇ ئورنىنىڭ ئونى بار، ئوندا ئېكچى مېسرىدەكى «ياقلاق» ئورنىدا «ياۋلاق»، «ئاچسورغان» ئورنىدا «قاتارغان» يازىلغان كىم «قايتارغان» دېيىدۇ. ئوچىچى مېسرىچ بوتوللا باشقا، «بويىنن آلب فادىرغان» (بويىنن ئالپ قايرغان، بۈككەن) تۈرۈنچى مېسرىدەكى «آختارو» ئورنىدا «آختارو» يازىلغان كىم يەنە شۇ «آختارو» دېيىدۇ.

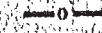
2

ياغى ئوندىن ئوچور كەن
تويىدىن 1) آنى موچور كەن
ئىشلە ئوزوب كەچور كەن
تەككى ئوقى ئولمورۇ. (1، 429)

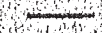
ياۋلارنىڭ ئوتلىرىنى ئوچورۇپ
قورلەرىنى غەسكەر قونغان جايدان كوچوشكە مەجبۇر
ئېكچى ئېدى

كۆپ ئىشلەر ئوزدۇرگەن، نەجىرىنلەر كورگەن ئىدى
(ئولوم) ئوقى ئېكچى ئولموردى ئوننى
(1) قوشون قونوب تۇرغان جاي.

3

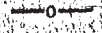
تۇرغان ئولوغ ئىشلەقا
تېرىكى 1) ئوزوب آشلەقا
تولوغ 2) قادر 3) قشلاقا
قودتى 4) ئەزىك ئولمورۇ. (2، 45)

ئولوغ ئىشلەر ئوستىدە تۇرغان ئىدى
سوفراسى ئېلىكەش بېرىش ئوچون ھەر ۋاقىت آچى ئىدى
شوندە قېشىنىڭ قاتتىغ ساۋۇغىدا

ئېلىنى ئومىدلىرى آراسىدا، قالدۇرپ كېتىدى.

- (1) تېرىكى: سولۇغ، (2) تولوغ، ساۋۇق، (3) قادر، قاتتىغ، (4) قودىمان، قوبىق، (5) ئومدورماق، ئومىدلىرىنىڭ
- ئېسىكەر مە: بوندىكى ئىشلەقا، قشلاقا، سوزلەرى ئوزىلىش باغىدان
ئىش + لا + قە، ئاش + لا + قە، قش + لا + قە، بولسا مەم ئارداغى، لا +
لاز ئاڭلاشماي قالدى.

شۇل تۈرتكە قورماسىدا، يوقارىداغى ئەسەرلەرگە باغلاپ باغان
بارچالار بار ئولەرىسى ھەم ئوزجالارنىچا يازپ ئوتتەن.

1

قانچا 1) باردىك ئى ئوغول
ئەردىك موندە ئىچ ئەمول 2)
آنتىن ئەمدى سەن تونكول (توگول) 3)
قېلىدىك ئەرسە قېلىماغۇ. (1، 71)

ئوغلان، موندە ئىچ، خاتىرىمەلىك ئېلەن تۇرغان ئىدىك،
ئېچون باردىك 1)

قېلىماغۇسى ئىشىنى قېلىپ سەن،
ئىدىكى آندا ئومىد كىنى ئور.

- (1) قانچا: «ئېچون» باغاسىدا ئىشلەتىلگەن، (2) ئىچ، خاتىرىمەلىك، ئەمول،
ئىچ (3) توگولماق، ئومىدلىرىنىڭ.

2

باردىك ئەلۈك 1) آيمادىك
كېرۈ 2) كورۇپ قايمادىك
كونكول بەرۈ يايمادىك 3)
بولمىدىك ئەرىچ بولماغۇ.

(8، 186)

CONGRATULATIONS LIBRARY

ئىلەنچى كىلىپ قالسا مۇ بائىق

- بىر ئىلەنچى ئورۇننىڭ ئۈستىگە ئايرىغا ئايرىغا مەم يىلىرى بىلەن.
- (1) سەدر مەك. نازكلاشماق، بويلاشماق (2) ئولغون ئاڭلاشلىق
- (3) قوياق. غەربچە تەرەۋمىسىدە «جاۋەرس» دېيىلگەن كىم. ئارق نەزەردىن بىر دانىدۇر. ئۇنىڭ تۈركمەنىسى «قوناق» دۇر. (4) سەدر مەك: قوياق بىر نەرسىنى سويۇق بىر نەرسىدەن سوزۇپ ئالماق. (5) قايماق: قايماق. (6) ياقىرى: ئىچ باغى، پەرىسى (7) توشغورماق: تولدۇرماق. (8) يوغرى: بىر تۈرلۈ ئىدىش. (9) فولداچى: ئىلەنچى (10) باغاق: بائىق. (11) آيرۇق: ئايرۇم.

بىر نەرسىدە

- قاردونى (1) يىنجو (2) ساقىمانىك (3)
- توزغونى (4) مەنجو (5) سىزىنمەنك (6)
- بولماق ناڭغا سەۋنمەنك (سەۋنمەنك)
- يىلىكەلەر (7) يىزار (8)

سوۋدا يوزغان مەيدە موزلەرنى ئىنجو دىيىپ ئويلىمەك
 سزگە ھەدىيە ئېتىلگەن تاماقنى خۇمەت خەققىغا جىسابلانماڭ
 بولماغان نەرسەگە سەۋنمەنك
 ئاڭلىلار بولەردەن قاچىنارلار.

(1) قازدۇ: قىشدا سوۋ ئوزۇرە سوزۇپ يوزغان موز مەيدەلەرى. (2) يىنجو: مەنجو. (3) ساقىمانى: كومان قىلماق. (4) توزغۇ: ئاز بولغان. ھەدىيە ئېتىلگەن تاماق (5) مەنجو: خۇمەت خەققى. (6) سىزىنمەنك: كومان قىلماق. (7) يىزارماق: پىراقلاشماق.

ئىككىنچى قىسىم

باشلانغۇچدا ئەيتكەنم كەبى بوقسىم ئىككىنچى قىسىمدان آيرىملىقى
 ئەسلىدىن ئەسلى ئىقتىدارى بىلەن بىر ئىككىنچى قىسىمنىڭ ئۆزى قىسقا
 ۋەزىدە تۈرلۈكلەر بولۇپ بوقسىداغى ئۆزىمەلەر ئىشە ئۈزۈن ۋەزىدە
 ئىككىلەردۇر. بونىدەن باشقا بىر ئىككىنچى قىسىمداغى ئۆزىمەلەر ئەسۋىرى
 قىسىمدا بولۇپ ئىككىنچى قىسىمدا كۆپچىلىك نەزەرىمە ئىشەلەردۇر.

نەزەرىمە

- ئىشتىب آنا ئانىكىڭ ساۋلارنى (1) قازما (2)
- نانك (ناڭ) قوب (3) بولوب (4) كۆۋەزلىك (5) قىلىنبا يانافونورما (6)
- قولداش بىلە ياراشغىل قارشىب آدىن (7) ئودورما (8)
- بەك توت يۇاش ۋا تاقاغۇ (9) سوۋلىن (10) بارىن ئودورما (11)
- آغروقى (12) آغرىشىكىنى آذناغوقا (13) يودورما (14)
- آچروب (15) ئوزوك ئوشارب (16) آذناغونى تودورما (17)

آنا ئانىكىڭ سوزلەرنى قاتارما، ئولەرنى ئىككىلا
 جودەبەم مال، نەرسە تاپب، فوتوروب كەتتەك قىلما (*).
 قولداشك بىلەن باراش تۈر، ئونگە قان شولق قىلىپ باشقا تۈرلۈق
 ئالاب يورما.

(* شۇنىكى مېسىرەدەكى فۇتادغىر بىلىك ئىككىسى ئوبدانكى ئىككى روباغىدا
 مەشھۇر ئەبۇ ئىبراھىم ئىدائىلار:

آناڭ پەندىنى سەن قاتىغ توت قاتىغ * فوتادغا، كوندك بولغا كوندەن تاتىغ
 آناڭنى، آناڭنى سەۋنمەنك توشى * يانوت بىرگە تاشغۇك تۇمان مۇك آسىغ
 خەزىنەم توش ئىككى كۆۋەنمەنك * خەشەم، نەزەرىمە تىپ كۆتۈرمە آكىن
 كۆچمەك كۆۋەنك كۆكۈز كەرگۈچى * يور بۇ ماددى بىر يىپونغا آلىن

TDV ISAM Kütüphanesi Arşivi No: TK/136

ئوزۇننىڭ ياۋاش ئاۋۇغىنى بىر ك تۈت، يازىدا ياۋايى قوشلار كىتىلەن يۈگۈرمە.

ئوز بۈككىنى، آغز ئىشكىنى باشقالارغا بۈككەنمە ئوزىنى اچقان كۈچسۈرلەندۈرۈپ باشقانى تۈنلەر ما

- (1) ساۋ، سور، (2) قازماق، قايماق، قانماق، (3) قوب، تەكەب، ئوچون ئىشلەتۈر، «جۈدە يىم» دېيىدۇ، (4) بولماق، تاپماق، (5) كۈۋەزلىك، كەتەك، تەكەب، شادلىق، (6) آدېم، ئادىم، ئارى، باشا، (7) ئودورماق، ئالماق، (8) ئاقاغۇ، ئاۋۇق، (9) سۈۋلۈپ، قارسلارنىڭ تەزەۋۋ، غەربلەرنىڭ «ئودور» دېگەنلىرى چىرەك بىر قوش، (10) ئۈدەن مەك، ئۈدەن مەك، ئۈدەن مەك، (11) يىسەن بۈككى، (12) آدناغۇ، باشا، (13) يۈدۈر مەك، بۈككەن مەك، (14) آچرماق، ئاچ قالدۇرماق، (15) ئوشارماق، كۈچسۈرلەن، (16) ئودورماق، تۈيدۈرماق.

يەنە شۇ مەۋزۇغىدە

ئوچ، كەلك، قاموڭ كىشىنىڭ يالنىقۇق (بالىقۇق) ئوزە الم⁸⁷ بىل

ئەز كولو كوك ئوغانچا⁸⁸ ئەلگىك بىلە تەلم⁸⁹ قىل (ج 1، 46)

كولسە كىشى يۈزلىككە كور كۆلك يۈزىن كۈرۈنكىل ياولاق⁹⁰ كۈدەر⁹¹ تىلىنىكى ئەز كۈسۈساۋغ تىلە ئكىل (ج 2، 32)

ئۈندەب⁹² ئۈلۈغ تاپارو⁹³ ئاۋراق⁹⁴ كەلپ يۈكۈر كىل قورغاق⁹⁵ يىلپىن بوۋون⁹⁶ كور قاندا ئوشەر قوۋى⁹⁷ ئىل⁹⁸ (ج 1، 371)

مەعناسى:

ئاننىڭ نەسەبىنى قانتخ تۈت باختلى بولۇپ كۈن دەن ئاتلىراق بولادۇر ئاتا-ئانىنى سۈنۈر غەمەنك سەنگە ئون مەكچە قانداقلى موكانات قايتارادۇر، جۈزىدەم كۈپ، خەشەم، قوشۇم كۈپ دېيىپ نەرسە بىلەن شادلانماقنى بولغاندا، كۈچلەرگە تايىپ كۈرەك كۈيىپ يورغانلار بىرچىن كەمە ئۈزۈپلەرنى ئۈكۈرە ئالغاندا بىلار

كەلسە قالى قاتىغلىق «ئەر تەر»¹⁶ ئەيو سەرىنىكىل¹⁷ ئۈزلەك¹⁸ ئىشىن بىلپ تور آنجا آندار تىرەنىكىل¹⁹

بىولمىش ئاننىكىك سە ۋە رەسەن اقرون²⁰ آنكار سەۋىنىكىل

بارمىش ئاننىكىك ساقىنما²¹ آزرانى آنكار ئۈكۈنىكىل²²

ئوچ كېك دېگەن نەرسەلەر آدەملەرگە قەرزكە بىلەر، ئەلەي قۇيىسلاز

بۈلى بىلە كۈچك بىنىكەنچە قولىك بىلەن كۈپ قىل باخشىلىق قىل

يۈرۈككە كۈلگەن كىشىگە چىرەك بىلە بولۇپ كۈرۈن (*)

يامان سۈزۈلەن تىلەنكىنى ساقلا، ھەر ۋاقىت ياخشى سۈزۈشە ئۈلۈغلار ئۈزلەرگە چاقۇرغاندا تىزىرەك بۈكۈرۈپ بار! (**)

قوروق يىللەردە ئېل-ئۈلۈسقا قارا، قاينىغا قۇلسا شۈشكە قون قاپاننى قاتتىق، قارا كۈن كېلىشى «بۈ ھەم ئۈتەر» دېيىپ سەپ قىل

زامانە ئىشلەرنى بىلپ تورۇننى ھەممەسىنى ئىشلەشكەن تارتىن، قولىڭداغى نەرسەڭنى سېۋىشە ئەدە ئۈنكىگە ئىقىرات شادلانما

قولىدىن كېتىكەن نەرسە ئۈچۈن دە قاينىغا؛ خەسەرەتتىن ئۇراق چىك

(* قونداغۇ بىلە ئىككىسى دېيىدۇ:

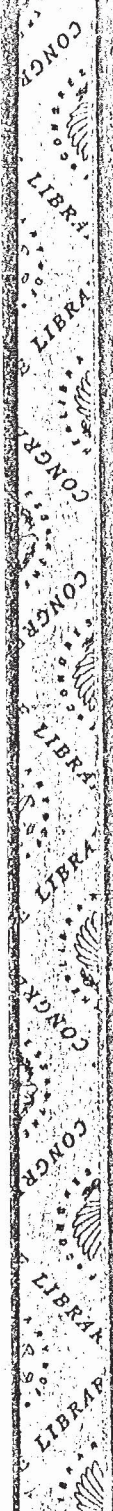
كۈلەر يۈز، ئىسسىك سۈن، ئۈلۈنك، ئاۋاز

بۈش آزاد كىشىلەر بۈ ئۈچكە آۋاز مەعناسى: كۈلەر بۈزلى، ئىسسىق سۈزلى بول، مال ئولاشىپ تور بازار كىشىلەر شۇ ئۈچ سېفەت ئالدىدا بېغىلىشادۇرلار

ئۈلۈغ حورمەتنى بار آزۈلدە ئورو *

مەعناسى: ئۈلۈغ كىلىسە قۇبىل آداقىن ئورو كۈرۈنگەن ئۈزۈپ، ئۈلۈغلارغا حورمەت دۈنيادا قاندا، قانۇندۇر، ئۈلۈغ كىلىدۇ

ئۈزۈپ، ئۈزۈپ، ئۈزۈپ

«ئەر كەن» بولسا ئۆزىمىزنىڭ «ئىكەن» دېگەن بولادۇر. «ئور كەن» بولسا ئېگەر
توقوم دېمىكەر ئىكەنسى مەم توغرى كېلمەيدۇ، يەنى، ئودا، مەناسىدا «ئىر كەن»
بولسا كېرەك،

ئوغلىغا ئەسپىچەن

ئوغلوم، ئوگوت اغىل بىلىكسىزلىك كىتەر⁽¹⁾
تالغان كىمىك (كىمىك) آنگار بەكەس قاتار (ج 1، 367)
قارغا قالى بىلسە مونسكىن (موگىن) ئول بوز سوقار⁽²⁾
اۋجى ياش⁽³⁾ تۇراق ئابا ئەمىكە (ھە كىكە)⁽⁴⁾
قازار (ج 1، 356)
كىچىك بولوب ياغىلى يىر تو⁽⁵⁾ ئەمەس
ئەدكەرمەدب⁽⁶⁾ آنى تىلنى قونار⁽⁷⁾ (ج 2، 24)
بولغاق⁽⁸⁾ ئوكوش⁽⁹⁾ بولسا قاجان بىلىكىنك يىتەر⁽¹⁰⁾
يالغشاق (ياكشاق) تەلم ساپراب آنى تامغاق⁽¹¹⁾ قاتار.
(ج 1، 38)
سەۋىنمە كىل يوند⁽¹²⁾ ئوكور⁽¹³⁾ آذغر⁽¹⁴⁾ آينىن⁽¹⁵⁾
آلتون كوموش بولنابان⁽¹⁶⁾ آغى⁽¹⁷⁾ ئاۋار
(ج 2، 12)
ياغى ئەرور يالغشاقنىك (يالغشاقنىك)⁽¹⁸⁾ لەكى (لەكى)
ئاۋار
بىلىك ئەزى ياغىسىن لەلوك⁽¹⁹⁾ سەۋەر
(ج 3، 285)
بىلكە ئەرەن ساۋلارېن⁽²⁰⁾ اغىل ئوگوت⁽²¹⁾
ئەدكو⁽²²⁾ ساۋىغ ئەلەسە⁽²³⁾ ئوزگە⁽²⁴⁾ سىپىكەر (سىپىكەر)
(ج 3، 115)
ئەردەم⁽²⁵⁾ تىلە ئوكرەنېن⁽²⁶⁾ بولما كوۋەز⁽²⁷⁾
ئەردىمىزېن⁽²⁸⁾ ئوكونسە⁽²⁹⁾ ئەنكە گو (ئە كەكسو)⁽³⁰⁾
تەنكەر (ئەكەر) (ج 1، 218)
ئوغس⁽³¹⁾ آس⁽³²⁾ كوروب يوكسەك قالىق⁽³³⁾ قودى⁽³⁴⁾
چاقار⁽³⁵⁾
بىلىكە كىشى ئوگوت يىرپ تاۋراق⁽³⁶⁾ ئوقار⁽³⁷⁾
(ج 3، 34)

ئوغلىم، ئەسپىچەن اغىل بىلىكسىزلىكى كىتەر، يوقان
كىمىك تالغانى بولسا ئوگە بەكەس فاتىشغا مەجبۇر (كىمىك دە
غەقلى بولسا بىلىم آرتىر يىشغا مەجبۇر)

قارغا آچلىق ئەلەمىنى سىزگەچ،
كىتەدە اۋجى باشغال توراقىغا دانغا قاراب بوز چوقوبىر
ياۋنى كىچىكەنە قاپ تەخپىر قىلىش بار امايتىر
ئوگە ئەھمەت مېتە بىز لەمى قويولسا ئول بوز كوپ ئىشلى باسب آلاز^(*)
قاجاننىك بولغانىش، ئەز تىمىزلىك كوپەن شە ئىشان ئور بىلىمىنى يوقاندىر
مەناسىز كوپ ساپرابان كىشىنىك ناماغى فور وپىلار
سوروكلەر چە آتلاز كە ايفىر لارك، آختالارك بولسا ھەم سىۋىمە
آلتون، كوموش ھەم ئىپەكلى مالار سىمىن، توتقون قىلچاسون
لەرسە، ئاۋاز ادامنىك چۈشەنلەر بىز لىش
بىلىمى، آگلى كىشى ئوز دوشلەنلەر بىنى قانداق قىلپ سىۋەدر
بىلمى كىشىلەر ئك گەپلەرى بىلەن ئوگوت ال
ئىر گو كىشى سور لەسە ئونك سوزى جانغا سىپىكەر
آداب، فەزىلەت تىلە، بوبولدا ئەكە بوزلى بولما
آدابىر، فەزىلەتسىز ماختالغانلار ھەيران بولماغولقى چاغلاردا
ھەيران بولورلار
قاراقۇش ئولەكسەنى كورگەچ بوقارىدان (فەزادان) فونادىر
آگلى كىشى ھەم بىر بىلگەن ئەسپىچەننى بىز آختايتىر

- (1) كىتەر مەك: كىزكەمەك، (2) مەقەت، پوزماق، (8) ياشىپ، ياشىپ
- (4) مەك: دان، (5) بىر مەك: تەخپىر ئىتەك، (6) ئەدكەرمەك: ئەھمەت مېتە
- بىرىمەك، خىسلاشقان، ئەدكەرمەدب: ئەدكەرمەدب، (7) قونماق: تالماق،
- (8) بولغاق: بولغانىشاق، تەخپىزلىق، (9) ئوكوش: كوپ، (10) ياكشاق:
- كوپ سويلەۋچى كىشى، (11) تامغاق: تاماق، (12) يوند: ئات، (13) ئوكور:
- سوروك، (14) آذغر: ئايغر، (15) آينىن: شۇندەق بارلغان، توغرىسى با «آختا»

(*) سىنما ياغىغ سەن بودوك بىل ئولوغ * تاپاقلق ياغىغا ئىموز
قالغان ئىت (قوناد غوبىلىكتە)
ياۋنى سىنماى تورماسىدان ئولوغ دىت ئشان، شۇنكە كورە خارلارن ياۋك تاپاقلق
بولسا قالغانك تىمور بولسون.

ئىك ئىسكى تۈرك ئودىيىنى ئىسكى تۈرك
Обр. древн. Тюрк. литературы 7

CONGR. LIBRAR. CONGR. LIBRAR. CONGR. LIBRAR. CONGR. LIBRAR. CONGR. LIBRAR.

مەنئاسىدا «ئەتەن» يا «ئانت بىلەن» مەنئاسىدا «آتىن» بولسا كىرەك. (16)
 بولماق: ئەسەر، ئوتقون ئېتىدەك. (17) آتىن: ئىپھەك قوماش، (18) يالڭۇق؛
 ئىسان، (19) ئەلۈك: ئوچۇك، (20) ئىساق: كىپ، سوز، (21) ئوگوت: زەسجەت،
 (22) ئەڭدكو: ياخشى، (23) ئەڭلەنەك: ئايلىمەك، (24) ئور: جان، (25)
 ئەر دەم: ئاغاب، ئەزىزەت (26) ئوكرەن: ئىش وندەي يازغان، ئوغرىمى ئوكرەن بىن
 بولسا كىرەك، (27) كوۋەز: تەكلىپورلى كىشى، (28) ئەر دىمىزىل: شۇندەي يازغان،
 ئوغرىمى «ئەر دەمىزىل» بولسا كىرەك، (29) ئوكونەك: باختاماق، (30)
 ئەگمەك: حەيران قالماق، (31) ئوس: غەزەپچە «ئەسەر»، فارسچا «كەرگەس»،
 ئاتالغان قوشدر، قاراتقوش دەم دىيىلەر، (32) آس: بولمەك، (33) قالىق: ماۋا
 مازا، (34) قودى: قىزدى، قوس، (35) چاقماق: قونماق، ئىككىنچى جىلدكە 15 نەچچە
 بېتىدە قوش قونماق مەنئاسىدا «چوقماق» سوزى بار، (36) ئاۋراق: تىزەك
 (37) ئوقماق: ئاڭلاماق.

—0—

10

دونيادان شىكايەت

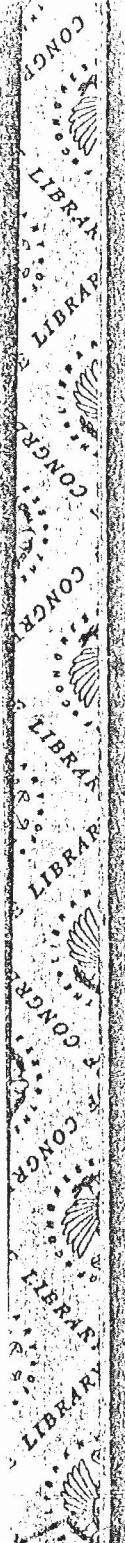
كوزوم ياشى ساۋرۇقوب ⁽¹⁾ قودى ⁽²⁾ آقار
 بىلىنپ آزون ئەمكەكىن توكەل ئوقار ⁽³⁾ (بە 2، 180)
 توخوب ئاقى قالمادى مەنكو ئەرەن
 آزون كونى يولوزى توپچى ⁽⁴⁾ توغار، (بە 3، 280)
 آزون ئونى، كوندوزى يەلكىن ⁽⁵⁾ كىچەر
 كىنى قالى ساتغاسا ⁽⁶⁾ كوچىن كەۋەر ⁽⁷⁾ (بە 3، 214)
 ئەمكەكسىز ئورغويوق مولىدە تامو ⁽⁸⁾
 ئەدكولوكونك كورمەدب ⁽⁹⁾ آزون چىقار (بە 1، 351)
 باردى ئەرەن قونوق بولوب قوتقاسقار ⁽¹⁰⁾
 قالدى ياۋوز (ئويوق ⁽¹¹⁾ كوروب ئەۋنى
 يىقار، (بە 1، 79)

دونيانى بىلىپ ئۇنىڭ مېخەنلەرىنى آڭلاغ
 كوزىلىش ساچىلىق قوين آقماقادر،
 دونيانىڭ ئويلىشى بولسا ئوزى توتاش توغادر، (كىچە بولالمى
 ئىرىنىسى بەنە چىقادر)
 آدەمنىڭ ئوغوب مەنگو قالغانى ئىسە ھىچ يوقىر
 دونيانىڭ كىچەسى كوندوزى تىزىك بىلەن كىچەككە
 ئوزىنىڭ يورنىشىگە قارشوتورغانلارنىڭ كوچىنى كەمەتىر مەككە،
 بودونىادا مېخەتسىز ئورنى يوقىر، بوخەتەنەمەن ھىچ بىر
 ياخشىلىقى كوزومەسكەن ئونوب كېتەر،
 قوناق، مېھماننى ئاپچاق دەۋلەت، نەخت كەس خوزمەتلى ئوتد
 غوچى ئېرلەر كېتىدىلەر
 پىسان ئوش كور كەچ مېھمان كىلمەسون، دېپ ئويلىرىنى
 يوزغانلار قالدېلار.

(1) ساۋرۇقماق: ساچلىق، (2) قودى: قوس، (3) ئوقماق: بىلىك، (4)
 ئوتچى: توتاش، مەرزىبان، (5) يەلكىن: چايغان، تېز، (6) ساتماق: ئوچ
 رماق، ئوقۇشماق، (7) گەۋمەك: كوچىرلەندىرەك، (8) تامو: تاموغ، (9) كور
 مەدب: كورمەپ، كورمەب، (10) ئوقماق: غەزەپچە نەزەپچە مەدب «غەتو»
 دېيىلگەن ئوچون بىن بوسى «سانار» دېپ نەسەپ قولىماقچى ئۆدەم، دېۋان بوغاتنىڭ
 بىرىنچى جىلد، 32 نەچچە بېتىدە، يەنە شون بىدەت بار، ئاندا مەم «ساقار» يازغان
 بىزنىڭ «ساقلاماق» ساقچى، دېگەن بىر سوزلەرنىڭ ناموزى بولغان «ساق» خان
 چىقغان بىر نەپەل بولسا كىرەك، (11) ئويوق: خايال، ئوش.

II

ئەرەن قاموغ ئارتادى ⁽¹⁾ نازىكلان (ناستىكلار) ئوزو ⁽²⁾
 ئاۋار كوروب ئوسنىلابو ⁽³⁾ ئەس ⁽⁴⁾ كەچوقار، (بە 2، 16)
 ناكىن ⁽⁵⁾ توتار بەكلەيو ئوزى بېمەس
 سارانلىقن ⁽⁶⁾ يىغلايو آكتون يىغار، (بە 1، 416)
 ياقىن، ياغوق ⁽⁷⁾ كورمەدب ⁽⁸⁾ تانكىنى (ئاكتىنى) كودور ⁽⁹⁾
 قازاش ⁽¹⁰⁾ تابائىت كىيى قىنكرو (قىسكرو) ⁽¹¹⁾ باقار، (بە 3، 16)
 ئاۋار يىغىب سوق آقىن اندى ⁽¹²⁾ ساقىن ⁽¹³⁾
 قوروم ⁽¹⁴⁾ كىمى ئىلىشىن ⁽¹⁵⁾ قودى ⁽¹⁶⁾ يوزار ⁽¹⁷⁾
 (بە 3، 46)

ئىرلەر مال بايلىقى كىيىمدەن شۇنچە ئۈزۈلكىلەر كەم
مالنى كۆرگەچ قازا قوشلار ئۈلەكسەنى چوقۇغان كەبى
چوقۇلار،
خەسەسلىق بىلەن يىغلاپ يىغلاپ مال توپلايدىدا
توپلانغان مالنى ئورنى يەمەيدىر
ئۆزىنىڭ باقىن - ياۋۇقلارغا قارمايدىر، مال تاۋارنى غىنا كۆزلەيدىر
دوست، ئورتاقلىرىغا ئىت كەبى ئىگىرى قارايدىر
مالنى يىغادىدا، سوۋاقتى كىلىپ مەمەستىنى
تاش كەبى تاغداق بومالانپ يوبارادر دىيىپ قورقادىر (۱)

(1) آرتاماق: بوزلماق. (2) ئوزو: كىيىن. (3) ئوسمىلايو: شۇندى
يارلىغان، توغرىسى: ئوسىلايو، دىر. ۋەزىن مەم. مەغنا شۇنى ئىستەيدىر. ئوس
ئۈلەكسە بېگىچى بىر قوشىر. قازاقوش مەم دىيىلدىر (4) تەس: ئۈلەكسە. (5) ئاك:
توغرىسى: «ئانك - ئاك» دىر. (6) سىرانلىق: خەسەسلىق (7) باغوق: ياۋۇق. (8)
كۆرمەز: كۆرمەپ، كۆرمەب. (9) كۆز مەك: كۆزلىك. (10) قازاش:
دوست، ئورتاق. (11) قىگرو: ئىگىرى، يانكۆز. (12) اندى: ئاڭلاشماق. (13)
ساقىن: ئاڭلاشماق. (14) قوروم: تاش. (15) ئىشپىن: ئاڭلاشماق. (16)
فودى: قوبى. (17) يوۋارماق: يۇمالاتماق.

ئىسكىرە مە: سوڭ نەيتدە بولغان 12 - 13 - 15 رەقەملى
سۆزلەر ئاڭلاشماقنى ئۈچۈن بۇ نەيتنىڭ ئۆزى ئاڭلاشما
مادى. بىز غەرەبچە تەرجىمىسىنى ئۆز بېكچەگە ئەيلەنمىز دىك.

II

شاعرنىڭ قەدىلەسى بىلەن ئوروشوب يىكلىگەن بۇ كىشىگە:
ئوترو توروب ياغىدى آنسكار كىش (1) ئوقى جىغىلوار (۲)
آيسم «آسىم» (۳) قىلغو ئەمەس. سەن تاقى يالۋار
(۱۱۰۹ + 409)
ئونكدون (ئوكدون) (۴) ئەلەك (۵) يالۋار مادنىڭ قاچ قاتابىردىك
تاۋار

تولوملوغ (7) بولوب قاننىڭ قىانك ئەمەلى يېرىسوۋار (۲)
(1۰۱ + 412)

ئونسىگە قارىشو توروت ساداقدان قىسقا ئوقلار ادەم
ۋە دېلىم كى شەيدى قانچا يالبار ساڭدا فائىدە بېرىمەس
بوزونراق نېگە يالبار مادك؟ سىن بىزگە نېچە دەفەلىرىمال
(سالغۇ) بىزگەن ئىدىك
بۇ دەفە يارقانلانت قانتىغلىق كۆرۈسەندىك مەنە شەيدى قاننىڭ
بېرىنى سىۋەيدىر

(1) كىش: ماداق. (2) جىغىلوار: بىر تولى قىسقا ئوقلارغا «جىغىلوار
ئوق» دىيىلەر ئېشى (3) آسىغ: مەيدە. (4) يالۋارماق: يالبارماق. (5) ئوكدون
ئەۋەلدەن. (6) ئەلەك: توغرىسى «ئەلەك» دىر. ئىچۈن ئۈچۈك دىيىلگەن (7) تولوملوغ
ياراقلى (8) سوۋاماق: سىۋاماق.

12

مەندە بولمور سەۋىج ئوتى (1) قازغو (۲) آتار
قارشى (۳) كوروب ساغلىغ (۴) آنى ئوچماق آتار (۵) 276
كولوم قومى (۶) قوبساقالى تامىغ نېتەر
كورسە آنى بىلىكە كىشى سوزگە بوتەر (۷) 100
قورداي (8) قوغو (۹) آندا ئوچوب يومغىن (10) بوتەر (11)
قوزغون (12) يىنكەن (13) سايسراب آئىن ئونى (14) بوتەر (15)
(182 + 3۰۰)

تاكىدا (تاكىدا) بىلەن كورسە مەلى ئوردەك آتار
قالۋا (16) كوروب قاشغالاقى (17) سوۋغا بانار
(1۰۱ + 434)

تامغا (18) سوۋى تاشرا (19) جىقبت تاغىغ ئوتەر
ئەرتوچ (20) لەرى تە كىزە ئونوب تىز كىن (21) ياتار. (22) 355
ياروغ يوللوز توغاردان ئۇدۇق (23) كەلب باقار مەن
سانولايو (24) سايراشىپ تاتلىغ ئونىن قوش ئوتەر. (25) 146

مىلەك قاينولارنى آت دەفە قىلانورغان سىۋىج ئوتى (داروسىن) بار
سارايىنى كۆرگەن دوستلەر ئنى خەنەت آتايلىرلار.

كولمىڭ تولىقونلارى خەزەكتە اينىكەندە دېيوارنى ئىتەرەدر
اشلىق بولغانلار كۆرگەندە گىنە سورىگە ئىشانانلار
قوردای، قۇۋكەبى تۈرلى قۇشلار ئاندا ئوچوشوب ھەمەلەرى
سايىرايدىلار
تۈرلى قارغالار ھەم سايراشغاج ئۆلەن ئاۋۇشلارنى توختالدىر، يىتەر
ئاڭ اتار دېمىڭ تۈردەك اتغاننى كۆرۈشلەر
ئوقمىنى كۆرۈپ قاشقالداقلا سۇۋغا ئاتىپ باشوندىلار
ئېسكەر مە: سۈڭى بەيتىڭ ۋەزىنى بۇرۇنغىلاردان باشقادر
بۇبەيت بۇرۇنغىلارغا قۇشولماسە ھەم بولاردى: مەغناسى ماس
كىلگەچ قوشوب يوبارشغا توغرى كېلىدى

- (1) ئوت دارو، (2) قازغۇ، قايغۇ، (3) قارشى ساراي، (4) ساغمايچ
- ئاشنا، ئاشى، (5) قوم، تولىقون، (6) سۈرگە بۆتمەك، ئىشانان، (7) قوردای
- سودا، يورۇتورغان ئاق قۇش، (8) قوغۇ، قۇۋدېگە، بىز ئاق قۇش، (9) يۇمغىن، يۇمغى
- ن — يۇمغى بېلىن، يۇمغى: جەمئىيەت، كۈپچىلىك (10) قۇزغۇل، بىرتۈرلى
- قارغا، (11) يېنىكەن، بالى ئاق بولغان بىرتۈرلى قارغا (12) ئۇن، ئاۋۇش (13)
- بۆتمەك، بېنەك، (14) قارۋا، ئاۋۇچى بۇشلەتۈرغان، باغچ باغما ئاق قۇش، (15)
- قاشقالداق، قاشقالداق، (16) تامغا، سۈڭى كۆلگە، ئېنىككە، بارىپ ئوچۇلەتۈرغان جايى
- (17) تاشقار، باشقار، (18) ئەر تۈچ، ئەرچە باغچى، (19) ئېزىكىن، يۈكۈن
- (20) ئوۋدۇنچاق، ئوبخانا، ئوۋدۇن، ئوبخانا، (21) سادولماق، كۆپ كېرەك

—0—

سىۋىگەن بىر كىشى ئۈچۈن

كۈنكىلى (كۈنكىلى) كويوب قانى قورۇب آغزى آچىپ فايغورال
سز غورغالير (1) ئوۋدۇكىلەر (2) ئاشى (3) يۈزى بور قارار (4)
(5) 2، 148
كىزەل (6) توتارسە ۋۇكىلك آدەش (7) كۈنى بەلكۈزەر
باشلىغ (7) كۈرۈكە بايساما (8) ياشى آنگە «سەرقار» (9) (2، 135)

كۈنكىلى كويىگەن، قانى قورۇغان، آغزى آچىلغان فايغورۇپ تۈرادر
شەۋق ئۈنى ئېرىنەدر، ئېسىز ئۇنىڭ فايغورۇدان ئۆزگەرت قانغان يۈزىگە

سىۋىگىنى ياشىتىر ساقلايدىر، براق آيرىلىش كۈنى مەغلوم بولدىر
(ئۈرۈنچى مېسىرەدە گى بىر ئېكى سوزنىڭ مەغناسىنى اشلاشمايدى
ھەر حالدا «سىۋىگىنى مەغلوم قىيلا تۈرغان نەرسە آيرىلىش كۈنىدە
بولغان كۈز ياشىدىر» دېيە كېچى بولسا كېرەك)

- (1) سىز غورغالير: كۆپ بېرىمەك، قىناناق، (2) ئوۋدۇك، شەۋق، (3)
- ئەسەر، ئېسىز (4) بۇر قارماق: ئۆزگەرمەك، بوروشماق، (5) كېزەلمەك: باشقار،
- (6) آدرش: ئايرىلىش، (7) باشلىغ: باشلىغ بولسا، (8) بايساما، (9) سەرقار:
- شۈندەي بارىلغان، توغرىسى «ساقچىلار» ماغاسىدا «ساۋرۇقار» بولسا كېرەك.
- (ئىسپانسىز بىر كىشى توغرىسىدا)

ئۈرۈدۈلەن (1) يۈكسەك تاغىغ ئوغلاق (2) چاتار (3)
ئويغور تاتىن يۇۋغا (4) آلب يۇمغىن (5) ساتار، (6) 2، 148

—

يۈكسەك تاغدا ئورۇنلاشۇپ ئوز ئوغلاقلارنى بىر بىرىگە
باغلاپ قويىدۇر
ئۈزى ئويغور تاتلارنى آتالغا آلب ئۆلەرنىڭ ھەممە نەرسە
لەرىنى ساتادۇر
(1) ئۈرۈدۈلەنمەك: ئۈرۈدۈلەنمەك، ئورۇنلاشماق، ئوردو: بېك، ئوتۇراتۇرغان
شەھەرچە (قەدىمىيە) (2) ئوغلاق: ئۇلاق، ئىچكى (3) چاتماق: يېتىشەك، ياقىن
يۇرماق (4) يۇۋغا: ئوغلاققا ئالغان كىشى (5) يۇمغىن: يۇمغى بېلىن، يۇمغى: مەدە

—0—

بايلىقنى ماختايدۇر

بولسا كېمەنەك (كېمەنەك) آلتون كۈمۈش، ئېرلا (1) ئېتەر
آندا بولوب ئىكەر (2) بۈكۈرۈ (3) ئايغىن (4) ئوتار (5)
(1) ئىرلا: ئاڭلاشمايدى، (2) ئىكەر: غەرەبچە تەرجىمەسىدە «تەكشۈرۈ»
ئىكەننى بېلىنەدر (3) بۈكۈرۈ: ئاڭلاشمايدى، (4) ئايغىن: ئابوغ عىبادەت دېيەدۇر،
ئايغىن: ئابوغىنى بولادۇر، (5) ئوتارماق: ئاندا قىلىق

بۇ بەيتنىڭ مەناسى اچىق آڭلاشامدى. غەرەبچە تەرجمەسى
ھەم شۇبەلىيدىر. ھەر جالدا:
آلتون كۈمۈشى بولغان كېشى تەڭرى عىبادەتتىنى تېچىغا
قىلدى، دېمەك ئىستەگەن آڭلاشلادى.

15

ئوگوت (ئەسىھەت)

ئوغلوم سەنكە قۇدۇرمەن (1) تەردەم (2) ئوگوت خومارو (3)
بىلكە نەرىك بولوب سەن باقىل آنىك تانارو (4)
(325، 34)
ئۈكرەن آنىك بىلىكەن كۈندە انكار (آنىك) بارو
قوتقىلىقنى (5) تاپىغىل قۇدغىل كۈۋەن (6) پارو
(110، 2)

ئوغلوم مېن سېنىڭ ئۈچۈن آداب ھەم ئەسىھەت قالدۇرماي
مېرانشا:

عالم بىر آدمىنى تاپساڭ، شۇنىڭغا تامان قارا!
ھەرگۈن شۇنىڭ يانىغا بار، ئۇنىڭ ئىلمىلىرىنى ئورگەن
كەتتەلكىنى قويغىل ئۇنىڭغا تۈبەنلىك بىلەن خىزمەت قىل.
(1) قۇدۇباق: قۇباق. (2) تەردەم: ئاداب. (3) خومارو: بىر ئادەم.
(4) تانارو: تاپا، تامان. (5) قۇتقى: ئەۋازوغ، تۈبەنچىلىك. (6) كۈۋەن:
ئەكەبۇر، كەتتەلك.

16

ماختاش

مۇندە بىر بىكنىڭ خانۇنى، فارس قەسەبەچى شاعرلارنىڭ روخ
ھەم ئوسا بىلەرگە ياقىن بىر شەككە، ماختانبايلار:
ئەركەن (1) قاتون قوتىنكە (قوتىنكا) (2) ئەگۈر (3) مەنلەن
قوشۇغ (4)

ايغىل «سزىك (سزىك) تاپوغچى ئوتنور (8) يەنگى تاپوغ (9)
«نور موشن آتون بوسوغىن (7) قىلمش آنى بالغ (8)
ئىم سىم (9) انكار تىلەن سزىدە بولور ياقىغ (10)
(1، 1، 341)
ئوتچى (11) ياغار بولتى آلتون تامار آرىغ (12)
اقسا آنىك (آنىك) آقنى، قاندى مەنكە قىتىغ (13)
(1، 1، 389)

بىك خاتوننىڭ دەۋلەتلىرىگە مېنىڭ شۇ شىعرىنى
ئېزىش دە ئىدىت كەم خىزمەتچىڭ سزىگە يەنگى بىر خىزمەت غەرر قىلدىر.
زامان، بوسودا، توروت ئونى ئورمىش، يارالامشېر
ياراسىغا دارودەل مان تىلەن سزىدە گىنە مەرھەم تاپدىر.
(بىك خاتوننىڭ) ھەممەت بولوتى ياغىغا كىرىشكەچ آندان خالىس
آلتون تامار.

ئۇنىڭ آقنى قالىسا مېنىڭ شادلىغىم قاندىر.
(1) تەركەن: بىك، (2) قۇت: بەخت، داۋلەت. (3) تەگۈر: بىكۈر.
(4) قوشۇغ: شىعر، (5) ئوتنور: غەزەل، (6) تاپوغ: خىزمەت. (7)
بوسوغىن: بوسوغدا، بوسوغ: بوسوغىدىن تاپلاپ تۇراتقان جان، (8) بالغ: يارالى
(9) ئىم، سىم: ئىم دارو. سىم: ئان بان دېگەن مەنىدىكى قوشما سۆزلەردەن،
ياخۇد سىمىنىڭ قىلچىنىڭ نامۇرى بولسا كىرەك. (10) ياقىغ: مەرھەم، (11) ئوتچى:
توتاش. (12) آرىغ: پاك، خالىس، (13) قاندىغ: شادلىق.

17

بايلىق توغرىسىدا

تاۋار كېمىنىڭ ئوكولىسە (1) بىكلىك آنىغا نەز كەيو (2)
تاۋار سىزىن قالىت بىكلىك نەزەنسىزىن ئەمكەيو (3)

كېمىنىڭ تاۋارى كۈپەيسە ئوك بىكلىككە لايىقلىر
مالسىز قالغان بىك كېمىسىزلىككەن مېخەنئە قالدۇر.
(1) ئوكولىسە: تويلاشقان، كۈپەيسە. (2) كەز كەمەك: كېرەكلىك
(3) ئەمكەمەك: بىجىت، چەكلىك.

—0—

ئالدىنغان بىر كىشىگە

اردى (1) سەنى قىزى بودى (2) آنك تال
يايىلىر آنك ئەر توچى (3) بورلى تاقى قاۋال

(ج 1، 346)

باردى سەنكە يەك (4) ئوترو توتوب بال
بەر جن (5) كەدىيەن (6) تەلو (7) بوۋغا (8) بەلوب قال

(ج 3، 116)

سېنى بىر قىز آلدادى كىم بوپى ئالغا ئوخشايدىر
يوروشدا ئەرچەگە ئوخشاپ ئويان بويناغا ئىگىلىپ يايىلىپ
ئورادر بورلى «قاۋال» دىر

سېنگە شەيتان بال تارتوق قىلىپ باردى
ئىپەك قوماشلار كىيىدك ئونىڭ ئەسلىسىز نەرسەلەرگە ئالكائىپ

آخماق بولوب قال
(1) آرماق: ئالداق (2) بود: بودە بوپ (3) ئەر توچ: ئەرچە (4)
يەك: شەيتان (5) بەر جن: ئىپەك قوماش (6) كەدىيەن: كىيان، كىيپ
(7) تەلو: تاغماق (8) بوۋغا: ئەسلىسىز

ئەلكىم (1) آرىغ قىر جانور (2) ئوق باشاقى

ئونمىش ئولوغ ئەرەنكەك (3) تەرەكەك (4) ئوزە كوپ قاشاقى (5)
(ج 2، 264)

(1) ئەلك: ئىلك، قول (2) قىر جاناق: خەستەلەمەك، كىسكىن بىر بەرمەنك
ئوزدەن كەن يالاب ئوتوب، شىپىرپ بارالاش (تەخدىش) (3) تەرەكەك: زەنج بېغىنى
بانقاقلىق (4) قاشاق: پاتقا قىلاردان ئوسانوزغان بىر تۈرلۈ ئوسىلك غوسمانلىپچادا
ساز دېرلەر

ئىلكىمنى ئوق كەپى باشاقلار بارالدىلار
ئولوغ زەكەشە كوپ سازلار ئوسكەن ئىكەن

ئايىرىلىش

ئۇدېك (1) مەنى كوچەپور (2) * ئون كون توروب يىغلايو
كوردى كوزوم ئاۋراقنى (3) * يورتى قالب آغلايو (4)
(ج 3، 194)

شەۋق مىنگە كوچك قىلار، زورلەيدىر ئون كون
يىغلاب ئورامەن

(چونكى) مېن يورتنىڭ ئىزك بىلەن ئوزاقلاشپ قالغانم، ئوز
كوزم بىلەن كوردم

(1) ئۇدېك: شەۋق (2) كوچەپور: كوچلەمەك (3) ئاۋراق:
ئىزك (4) آغلايو: تاغ-ئايلايو، آخ: ئوزاقلىق

يەلسكىن (1) بولوب باردوقى كونكولوم آنكار باغلايو
قالدىم ئەرەنج (2) قاذوقا (3) ئىشم (4) ئوكو (5) يىغلايو
(ج 3، 228)

ئونك مۇسافر بولوب كىتكەنى كوكلەنى ئونكە راغلايدى
چاغى، بولداشنىڭ كىتىدەن يىغلاب قايعورب قالدىم مېزى:

(1) يەلسكىن: مۇسافر (2) ئەرەنج: چاغى، چاماسى (3) قاذوقا: قايعور
(4) ئىشم: بولداش (5) ئوكو: كىيىن

ئوزىنى ماختاپ

قودغىل (1) مەنكە آقىلىق (2) بولسۇن مەنكە آباغا (3)
ئىلىغىل (4) مەنى ئوقوشغا يوقكىل (5) مەنكە ئولاغا (6)
(ج 3، 129)

مېنگە جوۋانسەردلك آنىنى (ئىسمىنى) بېر، بومىنك لەقەبم بولسۇن
مېنى ئوروشغا قويوب بولار، مېنىگە بىر ئولاغ تاغاشلا

LIBRARY OF CONGRESS

(1) قۇدماق: قۇبىق: (2) آقىلىق: جۇۋانسەردەك، (3) آياغا: تاياغ بىر آياغ: لەقەب: (4) ئىدىماق: بوشتاب بوبارماق: (5) يۇۋماق: باغشلاماق (6) ئۇلاغا: ئۇلاخ + آ

—0—

22

دىلى تەسىجەن:

تون كىزىن تاپون¹ تەنكىرىگە بويىناماغىل²
قورقوب آتكار تەيمەنو³ بويىناماغىل⁴ (ج 3، 279)

تون - كون تەنكىرىگە تاپىن، عىبادەت قىل سوسىتىك قىلىپ
آندان قورقوب، ئويالىب تۇر، ئويىنامام
(1) تاپون: تاپىن، (2) بويىناماق: ئۈچۈنچى جەل، (221) ئۈچۈن بىتە، غافل قالماق
ئىشنى كېيىنكە ئاشلاماق بەغىلار (ج 1) بويىناماق، سوزى بار، ئىشنىك توغرىسى «بويىناماق»
بولسا كىرەك، (3) تەيمەن، تەيمەن: ئويىناماق.

23

مىھمان توغرىسىدا

كەلسە قالى يارىلىغ¹ بولوپ يونجىغ² ئوما³
كەلبىر⁴ آتوق⁵ بولمىش آتۇغ تۇتما ئوما⁶ (ج 1، 86)

يامان حالغا توشكەن بىر كىشى كەينىغەل بولوپ سېنىگە
قوناق بولا كېلسە
ھازىر بولغان ئىشنى كېلىتى، لوتىكى توتوب كېچكىرمە
(1) يارىلىغ: يارىلى، كەينىغەل، (2) يونجىغ: يامان حالغا توشكان
(3) ئوما: قوناق، (4) كەلبىر: كېلىتى، (6) ئوما: ئوم + آ، ئوم: لوتىكى، ئىشان-
چاغى، بورونخى زامانلاردا «ئوم توتماق» بەھانە قىلىپ ئىشنى كېيىنكە سالىش بەغىلاردا
ئىشلەنلەن.

زامان توغرىسىدا

آتسا ئوقىن كەز كەرب¹ كىم تىور² آنى يىغداجى³
تاغخ آتت ئوغراسا⁴ ئوزى⁵ قوپى يور ئىلور، (ج 3، 74)

(زامان) ئوقىلى سىپىلاب آتسا ئونى ئوسىغوجى كەمىر¹
ئاققا قاراب آتسا تاغنىك دەره لەرىنى، قوپىلارنى بىر تادرا
(1) كەز كەرمەك: ئوققا كەز باغلاماق، كەز ئوقنىك سەپى (دەستەسى)
بولاتورغان چوب، (2) كىم تىور: كەمىر، (3) يىغداجى: بېساق، ئوسىق، يىغداجى ئوسىغوجى،
(4) ئوغراماق: تەست قىلماق، (5) ئوزى: دەرە، ئىكى تاغنىك تارامى.

—0—

TDV ISAM Kütüphanesi Arşivi No TK/136

بولسا دا «ئەجىب» غاسم ئەفەندى «آرئەم» شەكلىدە
 ئوقۇپ ئىراج قىلادى.
آرىغ: «آرىتماق» سوزىنىڭ نامىدىن باشلاپ، ياك، خالىيس، بوتوزلاي»
 مەغلارنى بىلەر.
 ئوگزه يوك: «ئوگن ئەمەك» نامىدىن باشلاپ «مىسە لەكە» غادەت»
 مەغلارنى بىلەر.
 آدىن: آدىنماق - آرىماق نىڭ نامى بولغان «آدى - آى» دان
 باشلانغان: آىرم - ئوزگە، باشقا دېمەك.
 ئودوماق: ئوخلاماق دېمەك. غوسما ئىلچاسى «ئويوماق» در.
 موقەددىمە تۈل ئەدەبىك ماغولچاسىدا «ئويوق» موقابىلىدا
 «جودو» سوزى بار، غومومەن تۈرك تىلىدە (ئ) نىڭ (ي) گە،
 (ي) نىڭ دە (ج) گە ئەيلە ئىشلىنى: ھەم (د) نىڭ (ذ) بولوشىنى
 ئىتتىپاق ئىشكەندە «جودو» بىلەن «ئودو» نىڭ بىر سۈرئىكەنى
 مەغلوم بۇلادى.
آزون: چىغاتاي ئەدەبىياتىدە ھەر ۋاقىت آچون شەكلىدە بارغانى
 حالدا دىۋان لوغات، قودادغوبىلىك، ھىبەتول خەلقىدا
 (ژ) ھەزنى بىلەن «آزون» نازىلادى.
 ئوكور: ھەيۋان سوزلەرى پادە، كوتو، دىۋان لوغاتىدا كوپەيمەك،
 توبلانماق مەغناسىدا «ئوكمەك» بار. چىغاتاي ئوزىنىڭ
 ئەدەبىياتىدە بو نامدىن باشلانغان «ئوكوش» سوزىگە
 كوپ ئوچرايدىكەن. ئەنچە، كوپ دېمەك.
 ئودورمەك: ئىزگەشمەك، كىنىدەن بارماق، بو سوز دىۋان لوغاتىدا
 «ئودورمەك» شەكلىدە بارغان. قوتادغوبىلىك ئەسە
 «ئىدەر مەك» شەكلىدە كورسەتىلگەن. بونىڭ بوكونىكى
 شەكلى ئاتارچاداغى «ئىدەر مەك» در.
 ئوقىماق: آكلماق «آك» مەغناسىدا «ئوك» سوزى ھەم بار.
 آرماق: چارچاماق، ھارماق، بو كىنالىدەكى تىزىملەردە بونىڭ
 «آرغورماق، آرغارماق» كەبى شەكىللەرى بار.
 ئىلەر مەك: خىيالغا باتماق، آدەم، آت ھەم باشقا ھەيۋانلار بەغزەن
 ئويلاپ كىنكەن كەبى بولۇپ كوزلەرى ھەرەكەتسىز،
 ھىچ نەرسەنى كورمەي، آچىق قالار. مەنە شو حالدا
 ئىلەر مەك دېيىلەر. بو كوزىلەردە ھەم قەرغانەنك دالا
 ئوز بېكىلەرى آراسىدا «آت ئىلەردى» دېگەن گەپ
 بارلىغىنى بولات سالىق دەن ئىشكەن ئىدىم.

ئوروشمەك بەيدا بولماق، كورنەك، بو سوزلەرنىڭ نامى بولغان
 ئورلەنمەك «ئور» نىڭ بزدە «ئورن» سوزى بىلە مۇناسىبەتى بولسا
 ئورمەك كىرەك.

ئەمەتمەك: ھەرەكەت ئىندىرەك، «بالانىڭ زور بىلەن يوروشى»
 مەغناسىدا «ئەمەرىشمەك» سوزى باردىكەن. ئول ھەم شو
 نامدىن. «موقەددىمە تسول ئەدەب» نىڭ ماغولچاسىدا:
 ھەيۋان - ئەمىتو
 جانسىز - ئەمىن ئوكاي
 ئىرىك - ئەمىنو

سوزلەرى بار كەم موشتەرەك ناملارنى «جان» مەغناسىدا
 «ئەم» ياخود «ئەمى» در. بوقارىداغى ئەمەتمەك، ئەمەرىشمەك
 سوزلەرنىڭ شو ماغولچا نامدىن آلتىغانى مومكىن. دارو
 مەغناسىداغى «ئەم - ئېم» نىڭ دە ئەسلى شو در. بىردە
 ئوزەتمەك، ياۋاشلتماق مەغناسىدا «ئەمەتمەك» بار كەم
 دارو مەغناسىداغى «ئەم - ئېم» دەندەر.

ئوكوش: كوپ، ئوكلەنمەك، ئوكولمەك سوزلەرى شو نامدىن
 بولۇپ ھەمەلەنمەك مەغناسىنى بىرەدر.

ئوكويمەك: ياخود ئوكرمەك ھەرەكەت ئىندىرەك بونىڭ چىغاتاي
 ئوز بېكەسى ئوكورمەك. لەب ئوكورتە كەلسومگە
 زولغىنى بەزىشان قىل «قەند قىمەتىن سىندىر نەرخى غەنەبەر
 آزان قىل (ئەمىرى).

آنونماق: تاييارلانماق، بزدەكى «آنق» ھەم شو نامدىن بولسا كىرەك.
 ئوكمەك: ماخناماق، ھەم، سەنا، قوتادغوبىلىك: «ئوكوش ئوكىنى
 برلا تومان مەك سەنا» دىپ باشلانار. «موقەددىمە تۈل -
 ئەدەب» نىڭ كورسەتىشىگە كورە «ماقتاماق» سوزى
 ماغولچا ئىمىش!

آيق: ۋە غەدە، بىرلىگەن سوز «ئەيشمەك» سوزىنىڭ ئىسكى شەكلى
 «آيماق» در. «آيق» سوزى شو نامدىن قىزىقى شو كەم
 «ھىبەتۈل - ھەقايىق» نىڭ بىرىنچى مېسرى بولغان (ئىلاھى

ئوكوش ھەمدە آيۇرمەن سەنگە)نى نەجىب عاسىم ئەفەندى ئىزاح قىلغاندا «آيۇرمەن» سۆزىنى «ئەيلەمەك» قىلماق» ماغلاناردا ئىزاح قىلادۇ. حال بۈگۈن ئونۇڭ توغرىسى «ئەيتەمەن» دۇر.

ئەت يېمىن: مەھمۇد كاشغارى شۇ ئىككى سۆزنى بىر دەپ «ئەن» دېيىپ تەفسىر قىلادۇ. «ئەت» بېلىگە ئىمىز كۈشتى «يېمىن» بىر كۈنگى ئېيىن (ئۆيە)دۇر. بۇ ئىككىسى قانداق بولۇپ تەن مەنئاسىنى بېرەدۇر كېسىرە ئالمادۇ.

ئوخۇنمەك: ئۇيغۇنماق غوسمانلىغا ئوبانماق. ئولنمەك: جانغا تىكمەك، يېزمەك. «تولمەك» سۆزى بىلەن بىر تامردان.

القاشماق: بەرە كەلگەن، آفەرن دېمەك: دۇغا قىلىشماق. بۇ كۈنكى آقشلاماق

ئېشى: يولداش. بۇ كۈن ھەم بىر دەپ شۇ مەنئادە ئىشلەتتەلەدۇر. ئەكتمەك: ھەيران قالماق. بىر دەپ ھەيران قالدىم ئورنىدە «ئەكۈ-مەك» قالدىم» دېيىلگەننى كەبى تاجىكلەر ھەم «ئەنگۈ، مەنگۈ-ماندەم»، «ئەنگۈم رەفت» دېيىلەدۇر.

ئىۋۇزۇق: غەرەبچە ئېرىقىدۇر كىم، قومغان دېمەك كىم ئورپەشمەك: ئۆپكەلەنمەك، غەزەبلەنمەك، غوسمانلىلار «تويۇلەر» ئورپەردى، دېيىلەر.

ئوش: شۇ تاپدا، خازىر، مەنە دېمەك بولۇپ بىزنىڭ «ئوشىمۇ، ئوشىل» دېگەن ئىمىزدە كى «ئوش» نىڭ خوددى ئۆزىدۇر.

ئودورماق: آيرىماق مەنئاسىنىڭ ئىككىنچى سۆزى دېيىۋان لوغاندا بىزنىڭ ئىككى شەكلى بار: «آخۇرماق» ھەم «ئودورماق».

ئوھول: ئىتىج، راھەت موقەددىمەتول - ئەدەبگە كۆرە بىزنىڭ ھەم ئەسلى ماغولچادۇر. آندا: تىنى - آموبە تىغان - آموقسان

سۆزلەرى باردۇر.

ئوشكەلمەك: ساۋۇقدا باسماق، ئوشۇك: ساۋۇق دېمەك كىم. غوسمانلىلارنىڭ ئوشۇدۇم دېگەنلەرى شۇندەلەدۇر.

ئولاس كوز: شەھلا كوز، بۇ كۈن بىز دە ئىگىرى كوز (ئەھۋول) گە «ئەلوس» ھەم «غىلالى» دېيىلەدۇر.

ئىگىرەمەك: ئەيلەنمەك، ئىب ئىگىرەمەك شۇندەلەدۇر. «موھلىسەرە قىلىش» ئۈچۈن ھەم ئىشلەتتەلەدۇر.

آلمىغ: آلماق تامرىدان. «آلم» سۆزى «قەرز» مەنئاسىنى ئىفادە قىلادۇ. آلمىغ: «قەرز خاھ» دېمەك كىم.

آداش: دوست، ئورتاق مەنئاسىدا (*). بىزنىڭ «آداش» شەكلى ھەم ئىشلەتتەلەدۇر.

ئومونچ: ئومىد، بىزنىڭ ماغولچاسى «آمونچ» كىم. ئور كۈشمەك: ھۆر كەمەك.

ئەرىج: بەلكىم ماغولچاسى «ئەرىج» كىم. ئورۇنۇك: جودە آق نەرسە. بۇ سۆز ھىندتول جەقايىدا ھەم باردۇر.

ئەجىب: عاسىم بىك «لوغەت چىغاتاي» بىلەن بىرگە «لامىغ، پارلاق» دېيىپ مەنئە ئايرىدۇر. ئىشلەتتەلەدۇر كاشغارىنىڭ ئىفادەسىگە، كۆرە ئۇغۇزلارنىڭ «آق» دېگەنلەرى تۈركچەدە «ئورۇنۇك» ئېيىش.

ئوت: دارو. ئىتىج: ئىتىج، خاتىر جەمە مەنئەلاردا «ئىتىج» سۆزى بىلەن بىر تامردان بولسا كېرەك.

آقرون: ياۋاش، سېكىن، بۈگۈن ئاتار ئادا بولمىغاندا «آقرون» سۆزى باردۇر.

ئوزە: ئۈتەن زامان، بۇ كۈن بىز دە بولمىغاندا «ئوزەل» سۆزى باردۇر.

بېلىكە: عالم، بېلىملى، بېلىمەك تامرىدان بۈگۈن بېلىملى، عالم، آگلى، دېۋان لوغاندا «ئولماق» مەنئەسىدا «بۈگۈمەك» سۆزى بار. «بۈگۈ» ھەم شۇنىڭ تامرىدان بولسا كېرەك. بېلىكە بىلەن بۈگۈن ئەكسەتتە بىلەن بىرلىكتە بېلىكە، بۈگۈ - بۈگۈ، بېلىكە شەكلىدە ئىشلەتتەلەدۇر.

بالىق: سۇۋدايشاغۇچى مەلۇم جانناۋار، بىز دە «لاى» مەنئەسىدە كىلەدۇر كىم، بۇ كۈنكى شەكلى «بالىق» دۇر. بىز دە مەنئەسىدە «بالىق» سۆزى بار كىم ماغولچا ئىكەننى مەشھۇر دۇر. دېۋان لوغانغا كۆرە بۇ، غەير ئىسلامى تۈركلەر ھەم ئۇيغۇرلارنىڭ

(*). ئاداش، بۇ كۈندە ھەم ئىستىمالدا، لېكىن «دوست» مەنئەسىدە ئېيىش «ھەممىم» مەنئەسىدە، يەنى، ئات-داش.

بېلىكە بىلەن بۈگۈن ئەكسەتتە بىلەن بىرلىكتە بېلىكە، بۈگۈ - بۈگۈ، بېلىكە شەكلىدە ئىشلەتتەلەدۇر.

بالىق: سۇۋدايشاغۇچى مەلۇم جانناۋار، بىز دە «لاى» مەنئەسىدە كىلەدۇر كىم، بۇ كۈنكى شەكلى «بالىق» دۇر. بىز دە مەنئەسىدە «بالىق» سۆزى بار كىم ماغولچا ئىكەننى مەشھۇر دۇر. دېۋان لوغانغا كۆرە بۇ، غەير ئىسلامى تۈركلەر ھەم ئۇيغۇرلارنىڭ

(*). ئاداش، بۇ كۈندە ھەم ئىستىمالدا، لېكىن «دوست» مەنئەسىدە ئېيىش «ھەممىم» مەنئەسىدە، يەنى، ئات-داش.

بېلىكە بىلەن بۈگۈن ئەكسەتتە بىلەن بىرلىكتە بېلىكە، بۈگۈ - بۈگۈ، بېلىكە شەكلىدە ئىشلەتتەلەدۇر.

(*). ئاداش، بۇ كۈندە ھەم ئىستىمالدا، لېكىن «دوست» مەنئەسىدە ئېيىش «ھەممىم» مەنئەسىدە، يەنى، ئات-داش.

LIBRARY OF CONGRESS

سوزلەر، موفەددىمەتل-ئەدەبىيەت كورسە تېشىگە كورە شەھرنىڭ ماغولچاسى «بالقاسون» در.

«بودون» قەۋم، ئىل-ئولوس دىمەككىز. «بوت-بود» تامورى تۈركچەدە باي بىر تاموردىز. «بوت-بود» مۇچلەردەن (ئەزادەن) بىزنىڭ ئىسمىدىن كىم بىز دە «سان» ھەم دىيىلەر. «بوتمەك» تەمام بولماق مەغناسىدە كېلەر. بۈكۈن بىز دە (شۇ ئىشنى «بوت» قىل) دىيىلگەنى كەبى تاجىكلەر بىز ھەم (ئىين كارە «بود» كۆن) دىيىلەر. بىراق بونىڭ فىعاللىرى بۈكۈن «بوتمەك» ئىمەس «بوتمەك» شەكلىدە ئىشلەتتەلەر. پارانىڭ ساغالىشىغا ھەم «بوتمەك» دىيىلەر كىم غەرەپچە «ئىلتىيىم» دىمەككىز. پارانىڭ ساغالىشى بىر بىرىدەن آيرىلغان تىرىنىڭ تۇپلاندىپاشماغى بولغانى ئۈچۈن بو مەغناداغى «بوتمەك» سوزى جەمە مەغناسىغا ياقىنلاشاددا بوندىن «بونكول، بوتۇن» سوزلەرى چىقار. قەۋم، ئىل، ئولوس مەغنا-سىداغى «بودون» سوزى ھەم شو تاموردان بولسا كىرەك «ئۇسۇمەك» مەغناسىدا ھەم «بوتمەك» سوزى بار كىم «بوتاق، بوتە» سوزلەرى شوندىنلار يەنە شوناموردان «تارقالماق»، «ساقچىسىلماق» مەغنا-لاردا بوتراماق، بوتراشماق سوزلەرى باردر.

بۇ قاقالانماق: مۇغ-جىالانماق. دىۋان لوغاندا بونىڭ تامورىدان «بوقماق» سوزى كورسەتتەلەر: آباغنى بېغماق مەغناسىدا، بىز دە بۈكۈن مەخسۇس كەسەلگە دىيىلگەن «بوقماق» سوزى شوندىن بولغانى كەبى بۇغچا-بوقچا سوزى ھەم شو تامورداندر.

باش يارا، بالغ، يارالى، بوتمەك: سېكىلەنەك، يوق بولماق (بونىڭ تامورى توغرىسىدا يوقارىدا سوز ئوتتى)

بەلىيەكلەمەك: ھەدىيە قىلماق، باغشلاماق، بوسوز مەنزومەدە «بىلكىلى» شەكلىدە يازىلغان. بىراق دىۋان لوغاننىڭ بىر چى جلد، 322 نچى بېتىدە ھەدىيە مەغناسىدا بەلەك سوزى بار. «ھىيەتول» مەغناسىدا ھەم ھەدىيە مەغناسىدا

«بەلەك» سوزى باردر. (* شونىڭ كورە مەنزومەدەگى «بەلىيەكلەدى» سوزىنى ھەم «بەلەكلەدى» دىيىپ ئوقۇش كىرەك. بىز دە ئىيسە ھەدىيە مەغناسىدا «بەلەك» سوزى باردر. بولماق: ئىيسەر، توتقون ئىتتەك. بولون: ئىيسەر، توتقون. لوغەتى چىغانتايدا بو مەغنادا «بولغون» سوزى كورسەتتەلەر.

بېجىماس: مۇعاھىدا، بېجىماق: كىسەمەك مەغناسىدا بېجماق، بېجىماق سوزلەرى ھەم شوندىنلار. مۇعاھىدا ھەم ئۈزۈل-كېسىل بىر قەدەر بارلىغى ئۈچۈن «بېجىماق» سوزى بىلەن تامورداشدر. غۇسسانلىچادان يازم مەغناسىدا ئىشلەتتەلەر. «بېجىماق» سوزى ھەم شو تاموردان «بېجىماق» بولسا كىرەك.

توگما «بەبەر» اتالغان بىر توغچى ھەيوان. قاپلان، (тигр). فارسىلارنىڭ آفراسىيا دېگەنلەرى تۈرك تېكىنىڭ ئىسمى. بەغزى باتور كىشىلەرنىڭ لەقەبى ھەم بولغان بەغزىلەرگە خىستاب قىلغاندا «آرسىلانم، قوزم» دىيىلگەنى كەبى «توگما» توگما، ھەم دىيىلەر ئىمىش:

قاتىغىلان آنى كىلىدىر ئىمىدى مەنگە قوروغ كىلمە آنسز مەنگە ئى توگما (توتادەر بىلك) بوسوز ھىيەتول ھە قاقىدا ھەم باردر. بىراق نەجىب عاسم بىك، قانداق ئىچۈندىر، «جەمەت، خەلىق» دىيىپ مەغنا بىرەدر!

تاۋراماق: كۈچەيىمەك دىمەككىز. دىۋان لوغانغا كورە بوسوزنىڭ ئەسلى مەغناسى «ئېنى، ئىگىر مەك» ئىكەن. دىمەك ئىپنىڭ ئىگىرگەندە، كۈچەيىمەك مۇناسىدە ئى بىلەن «كۈچە مەك»

(* بەلەك ئىتتىم آنى شەھمغا مەنوگ ھاۋادارلىغىمنى توگەل بىلىسوتىپ، بىلىسون دىيىپ) ھىيەتول-خەقانىق بىر نچى قىسىم 30 نچى بېتى بوندىگى «بەلەك» سوزىنى نەجىب عاسم بىك مەلەمەت، ئىشان-دىيىپ نەزىچى قىلادىر، ياكىلىشدر.

LIBRARY OF CONGRESS

مەنەنسىدا ئىشلەتكەن. بولسوز ئىكەنلەر ئىشلەششى بىلەن
 مەنەنسىدا ئىشلەتكەن. پارىشچاغا ئۆتكەن. فارسىلار ئىككى ئىسكىگە
 «فەتىھ» دېيىلەر كىم تامورى «ئاپ» دىر. «كۈچ» ئىسەنلىك» گە
 ھەم «ئاپ» دېيىلەر. بىزنىڭ ئۆزىمىزدا ھەم «ئاسم يوق»،
 ئابىم قاچىدى، سۆزلەرنى بار. بولەرنىڭ ھەمىسە ھەم
 شول «ئاۋراماق» نىڭ تامورى بولغان «ئاف - ئساۋ»
 سۆزىدەن چىققاندىر. ئاۋراماق سۆزى شاشلىماق، ەمەلە
 مەغلاردا ھەم ئىشلەتەلەردىر.

توشىمەك: بىزنىڭ بۈگۈن «توشمەك» دېگەنمىز مەنەنسىدا دىوان لوغاندا
 «توشىمەك، ئوش قىلماق» سۆزلەر باردىر.
 ئابارو: ئابارو يوقارو، ئىشقىرنىڭ ئاخىرىدا «رورى» كەبى ئابا:
 ئامان، تەرىف دېمەككىر.

تويىلەمەك: بىكەمەك. بۈگۈن غوسمانلىچادا تېپەلمەك بار
 تۈزۈنلىك: بوشاقلىق بۈگۈن بىز «سەب» مەنەنسىدا «تۈزۈم -
 تۈزۈملىك» بار.
 تۈنچى: تۈنەش. فوتادغۇ بىلەن «تۈتۈش» شەكىلدە ئىشلەتەلەردىر.
 تۈزغۇرماق: ئۈيغۇرماق، تۈيدىرماق.

تۈسۈن: ئاساۋ، شوخ، شەر كەش. آتلارغا «تۈسۈن» دېيەلەردىر. فارس
 لوغانچىلارنىڭ قانداق ئوقۇلۇشىدا ئىختىلاش ئىتەكەنلەرى
 «تۈسۈن - تۈسۈن» شۇندىر.

تۈرۈ: غورفى، غادەت، نىزىم چىغانى ئىدە بىياتىدا «تۈرە» شەكلىدە
 ئىشلەتەلگەن. بۈگۈن ھەم چىگىزنىڭ «ياساق، تۈرە» سى
 مەشھۇر دىر. ئابوشقا لوغانچىغا كۆرە چىغانى ئىدە بىياتىدە
 «قالقان» مەنەنسىدا ھەم ئىشلەتەلگەن.

تۈكسىن: تۈكەك فېئىلىنىڭ تامرىدان بولۇپ بىز ئۆزىمىز تۈرپ
 ئۆزىمىزدا بۇچاقلى تۈگۈن دېمەككىر. دىۋان لوغاندا «تۈكۈمىن
 العقد بقعد على اربعة اضلاع» دېيەلەردىر.

تەكە: ھەر بىر...
 تەلم: كۆپ...
 تۈم: ساۋۇق، تۈملۈغ: قىش، ساۋۇق: قىش...
 تۈلۈم: ياراق، تۈلۈمۈغ: ياراقلى...
 جەر كەشمەك: سەنى تارتماق. فارسىچا «سەنى مەنەنسىدا كۆرلگەن
 «جەر كەشمەك» شۇندەن زاتەن «جەر كەشمەك» سۆزىنىڭ نور كېچەلىكى
 فارس لوغانچىلارغا ھەم مەغلومدىن غەسكەر، قوشون
 مەنەنسىدا بولغان چىغانچىغا «چىرىك» غوسمانلىچا «چىرى»
 سۆزلەرى ھەم فېكەرچە شول «جەر كەشمەك» نامۇرىدان
 چىققاندىر. «چىرىك» سۆزى ماغولچاسى ھەم شۇر.
 چىغماق: چىغماق دېمەككىر. كوغات چىغانا ئىدە «چالماق»
 سۆزى باردىر.
 جاش: فېروزە تاشى. تۈرك تېلىدە (د) بىلەن (ج) ئاۋشلارنىڭ
 آلىش، بىرىشلەرنى كۆزدە تۈتۈپ «باشلى» سۆزىنىڭ
 شۇندەن چىققانچا ھۆكۈم ئىتەك مومكىندىر.
 جەۋ: شوھرەت. لوغانچى چىغانى ئىكەنسى، ئابوشقا ئاباب شوھرەت
 آلىق مەنەنسىدا «چاۋماق» سۆزىنى كۆرسەتە مېر -
 ھەيدەردەن ئانۇق كېتەردىر.
 داغى: داغى، ئاغى، ئاغى.
 ساۋاماق: تەمام بولماق، بولدى، بىتمەك، بونىڭ نامۇرى
 «ساۋ» دىر كىم: تەسەل، خىكايەت، ئىشوز، خەبەر مەد
 نالارىدادىر. خەبەر، سۆز، خىكايەتنىڭ تارقالب توروشى
 مۇناسىبەتتى بىلەن بولسا كېرەك، تارقالب بىتمەك مەغلاردا
 ساۋاماق، ساۋاماق، بىتمەك مەغلاردا ساۋاماق
 سۆزلەرى بولغانى كەبى تارقالماق مەنەنسىدا ساۋاماق
 سۆزى باردىر. بۈگۈن بىز «ساۋاماق» ھەم
 «ساۋچى» سۆزىدا شو تامۇر داندىر.
 سىقىرماق: نالە قىلماق.
 سىغىتماق: قاننىغ يىغلاماق، ئاۋايى مۇخا كەمەتول، لوغانچىدا «دە بونى
 سىغىتماق شەكلىدە كۆرسەتەردىر.
 ئول آيكى كۈلە، كۈلە قېر آغلاتتى مېنى *
 يىغلاتتى مېنى دېمەككى سىغىتماقنى مېنى (ئاۋايى)

تۈزۈنلىك: بوشاقلىق بۈگۈن بىز «سەب» مەنەنسىدا «تۈزۈم -
 تۈزۈملىك» بار.
 تۈنچى: تۈنەش. فوتادغۇ بىلەن «تۈتۈش» شەكىلدە ئىشلەتەلەردىر.
 تۈزغۇرماق: ئۈيغۇرماق، تۈيدىرماق.
 تۈسۈن: ئاساۋ، شوخ، شەر كەش. آتلارغا «تۈسۈن» دېيەلەردىر. فارس
 لوغانچىلارنىڭ قانداق ئوقۇلۇشىدا ئىختىلاش ئىتەكەنلەرى
 «تۈسۈن - تۈسۈن» شۇندىر.

تۈرۈ: غورفى، غادەت، نىزىم چىغانى ئىدە بىياتىدا «تۈرە» شەكلىدە
 ئىشلەتەلگەن. بۈگۈن ھەم چىگىزنىڭ «ياساق، تۈرە» سى
 مەشھۇر دىر. ئابوشقا لوغانچىغا كۆرە چىغانى ئىدە بىياتىدە
 «قالقان» مەنەنسىدا ھەم ئىشلەتەلگەن.

تۈكسىن: تۈكەك فېئىلىنىڭ تامرىدان بولۇپ بىز ئۆزىمىز تۈرپ
 ئۆزىمىزدا بۇچاقلى تۈگۈن دېمەككىر. دىۋان لوغاندا «تۈكۈمىن
 العقد بقعد على اربعة اضلاع» دېيەلەردىر.

تەكە: ھەر بىر...
 تەلم: كۆپ...
 تۈم: ساۋۇق، تۈملۈغ: قىش، ساۋۇق: قىش...
 تۈلۈم: ياراق، تۈلۈمۈغ: ياراقلى...

جەر كەشمەك: سەنى تارتماق. فارسىچا «سەنى مەنەنسىدا كۆرلگەن
 «جەر كەشمەك» شۇندەن زاتەن «جەر كەشمەك» سۆزىنىڭ نور كېچەلىكى
 فارس لوغانچىلارغا ھەم مەغلومدىن غەسكەر، قوشون
 مەنەنسىدا بولغان چىغانچىغا «چىرىك» غوسمانلىچا «چىرى»
 سۆزلەرى ھەم فېكەرچە شول «جەر كەشمەك» نامۇرىدان
 چىققاندىر. «چىرىك» سۆزى ماغولچاسى ھەم شۇر.
 چىغماق: چىغماق دېمەككىر. كوغات چىغانا ئىدە «چالماق»
 سۆزى باردىر.
 جاش: فېروزە تاشى. تۈرك تېلىدە (د) بىلەن (ج) ئاۋشلارنىڭ
 آلىش، بىرىشلەرنى كۆزدە تۈتۈپ «باشلى» سۆزىنىڭ
 شۇندەن چىققانچا ھۆكۈم ئىتەك مومكىندىر.
 جەۋ: شوھرەت. لوغانچى چىغانى ئىكەنسى، ئابوشقا ئاباب شوھرەت
 آلىق مەنەنسىدا «چاۋماق» سۆزىنى كۆرسەتە مېر -
 ھەيدەردەن ئانۇق كېتەردىر.
 داغى: داغى، ئاغى، ئاغى.
 ساۋاماق: تەمام بولماق، بولدى، بىتمەك، بونىڭ نامۇرى
 «ساۋ» دىر كىم: تەسەل، خىكايەت، ئىشوز، خەبەر مەد
 نالارىدادىر. خەبەر، سۆز، خىكايەتنىڭ تارقالب توروشى
 مۇناسىبەتتى بىلەن بولسا كېرەك، تارقالب بىتمەك مەغلاردا
 ساۋاماق، ساۋاماق، بىتمەك مەغلاردا ساۋاماق
 سۆزلەرى بولغانى كەبى تارقالماق مەنەنسىدا ساۋاماق
 سۆزى باردىر. بۈگۈن بىز «ساۋاماق» ھەم
 «ساۋچى» سۆزىدا شو تامۇر داندىر.
 سىقىرماق: نالە قىلماق.
 سىغىتماق: قاننىغ يىغلاماق، ئاۋايى مۇخا كەمەتول، لوغانچىدا «دە بونى
 سىغىتماق شەكلىدە كۆرسەتەردىر.
 ئول آيكى كۈلە، كۈلە قېر آغلاتتى مېنى *
 يىغلاتتى مېنى دېمەككى سىغىتماقنى مېنى (ئاۋايى)

تۈزۈنلىك: بوشاقلىق بۈگۈن بىز «سەب» مەنەنسىدا «تۈزۈم -
 تۈزۈملىك» بار.
 تۈنچى: تۈنەش. فوتادغۇ بىلەن «تۈتۈش» شەكىلدە ئىشلەتەلەردىر.
 تۈزغۇرماق: ئۈيغۇرماق، تۈيدىرماق.

تۈسۈن: ئاساۋ، شوخ، شەر كەش. آتلارغا «تۈسۈن» دېيەلەردىر. فارس
 لوغانچىلارنىڭ قانداق ئوقۇلۇشىدا ئىختىلاش ئىتەكەنلەرى
 «تۈسۈن - تۈسۈن» شۇندىر.

LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS
LIBRARY OF CONGRESS

قالىق: ھەۋا، ھەزا.
قايتماق: ئېكىمىسىنىڭ ھەم تامورى «قاي» دىۋانى
لوغاندا «قاخرماق»، غوسمانلىچادا «قايرماق» سوزى ھەم
شۇ تامورداندىن بىزدەكى «قايرىق» سوزى ھەم شۇ تامورداندىن
ئېگىرى: بۈكۈن بىزدە ھېچ بىر ئورلى كېلىشىمەك ئىستەمەگەن،
سوز ئىگلامان غىنادى كېشىلەرگە «فىغىر» دېيىلەر.

قارشى: ساراي دىۋان لوغاندا كۆرە بۇ سوز تور كېچەدر. موقە
دېمە تول - ئەدەب ھەم ماغولچا ئېكەننى كۆرسەتمەيدىن،
خالبۇكى كۆپ كېشىلەر بۇنىڭ ماغولچا ئېكەنلىكىگە ئىشاندارلار.
قاداش: بىزدە، قارىداش دېمەككىز، آزار بايخاندان بۇنىڭ «قاداش»
شەكلى ئىشلەتتىلەر.

قار تاماق: دەۋالاماق. بورونغى تور كېچەدە دەۋالەمەك مەنسىدا
بولغان «ئوتلەمەك» بىلەن «قار تاماق»، سوزلەرى دېققەت
ئېتەرلىككىز. بىرىنچىسىنىڭ تامورى «ئوسوملك مەنسىدا»
«ئوت» بولسا ئېكىنچىسىنىڭ تامورى بىلگەنمىز «قار» دىر.
دېمەك، بورونغى زامانلاردا ئوسوملكلەر بىلەن دەۋالەشكە
ئوخشاش قار بىلەن دەۋالەش ھەم بار ئېكەن.

قاغرىلماق: بۈكۈن بىزدەكى قاغرىلماق دىۋانى
قىرچاتماق: بۇزدەن كېنە تاراشلاماق تەخدىش ئېتمەك. «لوغانى
چىغىتاي» ئېسىسى بومەنغاندا «قىرچىلماق» سوزىنى
كۆرسەتتەر.

قىقىرماق: قىقىرماق مەنسىدا بۈكۈن ھەم بىزدە ئىشلەتتەدر.
بىزدەكى «قىيى - چۇ» ھەم «قىيغاس» سوزلەرى شۇ
تامورداندىن.

قاموغ: ھەنە. قاموغ - قامو - ھامو - ھەمە

- كەۋرەمەك: كۆچىز لەنمەك. بوشاشماق. دىۋانى لوغاندا بونامردان:
- كەۋرەمەك - بوشەشمەك، كۆچىز لەنمەك
- كەۋرەك - بوش، سۇست
- كەۋشەك -
- كەۋتورمەك - بوشەشمەك، كۆچىز لەنمەك

بوقارىداغى «سىقىرماق» ھەم شۇ تامورداندىن بىزدە
بۈكۈن «يېغى، سىقى» «يغلاب، سىختاب» سوزى باركىم
«سىغى» شۇ تامورداندىن.
سەۋوك: بۈكۈن بىزنىڭ سىۋىگىلى دېگەنمىز مەنغاندا «مەجبۇپ»،
مەشوق» دېمەككىز.

بۇدۇنمە سەۋوك بولدى قوتلى كىشى*
سەۋوك سوز بولور كوكلى قوتقى كىشى. (1)
(ئوتادغوبىلىك)

سىمكەك: دىۋانى لوغاندا كۆرە بۇ سوز شەھەرلەردە بەششە مەنسىدا
يورار ئېكەن، دالالارداچىمىن مەنسىدا... بۈكۈن غوسمانلى
تۈركلەرى چىمىن گە «سىمەك» دېرلەر.

سو: غەسكەر مەنسىدا.
سوچولمەك: بالانغاچلانماقچىماق. چاپاندان چىقماق. (شول غەسكەر
مەنسىداغى «سو» ھەم «سوچولمەك» نىڭ بىلگەنمىز
«سۇ» سوزىنىڭ تامورى بىلە مۇناسىۋەتنى بۇرمى؟)

ساقىچ: قاغىر ئىلەم.
سوكمەك: چوكمەكنىڭ ئېكىنچى بىر لوغانى، (چ) تاۋوشى (س) گە
ئەيلەنمەك.

ساۋۇلماق: مەيلى ئېتمەك.
ساران: خەسپىس. بۈكۈن تاتارچادا ئىشلەتتەدر.

ساغماق: بۈكۈنكى «سۇت ساغماق» دا بولغان ئىشلەتمەك
كېكرەك قىلىپ ھەم ئىشلەتمەكەن. «آغزىغا آغوساغدى»
كەبى.

ق

قالى: قانداق قاچان بۇ سوز دىۋان لوغاندا، ئوتادغوبىلىككە ھەر
ۋاقىت ئىشلىتىش يازىلار، براق بۈكۈن بىزدەكى «قالى»
«سوز بىلەن باشقا نەرسە ئېيەستەر»
قانئىقى «قانى؟» سوزىنىڭ باشقا بىر شەكلىدەر ئوتادغوبىلىككە ھەم
ئىشلەتتەدر.

قانئىقى بۇ دونيا تىلەب ئوتتۇرچى
ئوزىغا تېمورىكىنىڭ تورا يانغۇچى.

(1) بۇدۇنمەكى بۇدۇن: ئېل - ئولوس، ئوتنى تۇزۇلغى دېمەككىز.

گەۋرەتمەك - كۆرۈشۈش

گەۋشەتمەك - كۆرۈشۈش

گەۋشەمەك - بوشىشىك

كەبى كۆپ سۆزلەر كۆرسەتەلەر، بۇ كۆن غوسمانلى
تۈركلەرى آراسىدا بولەردەن: گەۋشەمەك، گەۋشەتەك،
گەۋشەك كەبى سۆزلەر بارىز.

كەرتەمەك: بىر آز كېمىمەك، بونماق، بىر آز تەراشلاماق، لوغانى
چىغاتايدا بۇ نامردان حساب تاختاسى ماغناسىدا «كەرتى -

كەرتىك» سۆزلەرى كۆرسەتەلەر، بۇ كۆن بۇدە «كەرت
ياغ»، «قاۋوندىن بىر كەرىچ» سۆزلەرى بولغانى كەبى
كەرتەمەك سۆزى ھەم بارىز.

كوۋەز: نەكەبۇرلىق كىشى، كۆكۈشۈش، كۆكۈشۈش، كۆكۈشۈش،
كو كىشىن: كو كىچىل يارىم، كۆكۈشۈش، كۆكۈشۈش، كۆكۈشۈش،

كىدىن: كىدىن، كىدىن، دىۋانلىق، لوغاندا، قوتادغۇ بېلىك بىلەن
ھېدەتول - خەلقىدا بونىك (كىنىدىن، كېكەدىن) ئىككى
شەكلىگە ھەم كۆپ ئوچرماق مۇمكىن.

18 نچى غەسىرلەردە بارىلغان تاتارچا «اسماغىل
آغا سەياھەت نامەسى» دە ھەم بۇ سۆزنىڭ «كۆيىن»
كەزىن» شەكلى بارىز.

كەك: كېك، كېنە، ئوچىك، كېكلىك كىشى، كېنە ھەم ئىتىقام
ئېكەسى دېمەككىز.

كوك: مەقام، نەغمە، كۆي، ناۋايى بونى نەغمە ئورنىدا ئىشلەتەر:
يېغلاڭ ئى شەمغۇ سوراخى كى ئولەرىمنى بېلىب
مۇتربىي نەۋخەسەرا نەۋخە كوكىن چالدى يەنە.

بۇ سۆزدەن فېعل شەكلىلەرى ھەم ياسالار ئىكەن.
مېر ھەيدەردەن:

تۈرك سۈرۈدىنى تۈزۈك بۇلە تۈزۈ
ياخشى آيالغۇ بېلە كۆكلە قوبۇز.

فكرمچە بۇ، بۇدە كى «كۆي» سۆزنىڭ خوددى
ئۈزىدەر. «كۆي» سۆزىدەن ھەم فېعللەر ياسالار، كۆي
لەدم، كۆيلەمەك، كۆيۈش، كۆيۈش، كۆيۈش،

كۆيۈرمەك: كۆيۈرمەك، كۆيۈرمەك، كۆيۈرمەك، كۆيۈرمەك،
كېسىلمەك: كېسىلمەك، كېسىلمەك، كېسىلمەك، كېسىلمەك،
كۆزمەك: كۆزىلەمەك، مۇنتەزىر بولماق، «مۇنتەزىر» بولماق ھەم

ساقلاماق مەنىلاردا «كۆزەرمەك» ھەم بارىز. بۇ بۇنىڭ
بۇ كۆن «كۆتمەك» دېگەن سۆزنىڭ كېسىلمەك مەنىسىدە.

ياراغ: فورسەت، يارارلىق ۋاقىت مەغناسىدا «ياراماق» دېگەن
بولسا كېرەك.

يېما: يېدەنە، ئىككى بىر شەكلى.
يۈنچىغ: يامان حالغا تۈشكەن، ئوچسۇلك، تۈبەنلىككە ئوچرەگەن
كىشىلەر، بۇندەن يۈنچىماق، يۈنچىدى كەبى فېعللەر
ھەم بار.

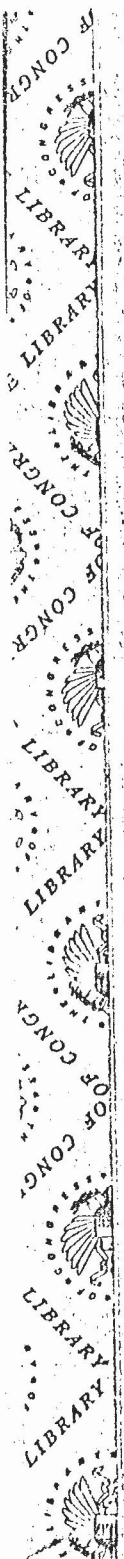
يانچىماق: يانچىماق، چايناماق.
يالشۇق: آدم، ئىنسان، بونىڭ يالاڭچاچ سۆزىدەن ئالغانىنى مەجمۇد
كاشغارى سۆزلەيدەر.

ياۋلاق: شوم، اخلاقسىز.
يوشولماق: قايناب چىقماق، يوشولمەك: آقب توكمەك، بۇ سۆزنىڭ
فارسچا «چۈش - چۈشىدەن» بىلەن مۇناسىبەتى بار.

يازم: يايماق، يايماق، يايماق، تۈشەك ماغناسىدا.
يېن: ئويە، بۇ كۆن بۇدە «ئىن» دېيىلەر.
يودوزمەك: بۈكلەمەك.

يوموتماق: جەمە ئىتمەك، يېغماق، «كۆز يومماق» داغى «يومماق»
سۆزىدە جەمە ئىتمەك ماغناسى بارىز. بۇ «يوموتماق»
ھەم شۇ نامرداندر. «يومروق» ھەم شۇندەندەر. ديۋان
لوغاندا «مەمەسى» ماغناسىدا «يومغى» سۆزى ھەم بار.

درگە شۇ نامرداندر.
ياقشماق: ياقشماق دېمەككىز (ياق، ياق، ياقلاشماق، ياقلاشماق،
ياقا) سۆزلەرى بونىڭ بىلەن نامورداشەر.

توغرى، ياكلىش كورسەتمەسى.

بەت	پول	ياكلىش	توغرى
V	27	وَ أَتَّحِيمُ	وَ أَتَّحِيمُ
VI	16	ئەرتۇڭغا	ئەرتۇڭغا
"	29	كەڭەل	كەڭەل
VII	3	ئوغۇر	ئوغۇر
"	10	ئۇ ئىسەر	ئۇ ئىسەر
"	11	عەر	عەر
"	13	ئۇرۇق	ئۇرۇق
VIII	17	"بە ئورتۇنە بولخانلارنى مەم"	باش تامانداغى باي قالغان
11	9	وَ آسِبَامَهُ	وَ آسِبَامَهُ
12	26	مى بۇردەند	مى بۇردەند
14	9	يالغۇق	ياي ئاسىدانى
15	5	مەزكەر	مەزكەر
17	12	لوغات	لوغات
24	17	يىلىرىمەك	ئىلىرىمەك
25	7	(سۇۋن)	بۇ سوز ئارتۇقدۇر.
25	15	سەخەر: موگوز	سەخەر: موگوز
27	5	قۇتئاق	قۇتئاق
29	13	تەندەرلەر	تەندەرلەر
32	8	ئەرن	ئەرن
33	15	ئەھمىيەت بېرىمەك	ئەھمىيەت بېرىمەك
34	22	ئاڭلاماق	ئاڭلاماق
40	3	سولارى	سولارى
"	4	ئاقىنى	ئاقىنى
"	12	"e - p"	"در" قالغان.
43	8	تۈزەلمەك	تۈزەلمەك

يەتتە: عەرەبچە «بەناتوننەش» فارسیچا «هفت دادهران» آتالغان
بىننى بولوز، دیوان لوغاتقا كورە «ئەكە» ھەمشىرە مە
بولادىغان ئىكەن. شۇ چاغدا بونك ئەسلى «بىننى ئەكە»
يىراماق: يىراقلاشماق.
يولاق: چەشمە. بۇ كۈن بولاق دېيىلەر.

يولاق: چىراغ. مۇقەددىمە تول-ئەدەبگە كورە بونك ماغولچاسى

«جولاق» دىن.

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

بىننى

ئۈزبېك دۆلەت نەشرىياتى تاماندان باستىرىلغان ساھىپىدا بولغان كىتەپلەر.

بىر قېتىملىق نۇسخىسىنىڭ سانى	كىتابنىڭ نامى	مۇھەررىرى	تەرجىمانى	تىلى	باھاسى
					سوم ئىپتى
1	ئىل ساھىپلىغى II - بۆلم	كا لىكتېن	—	ئۈزبېكچە	00
2	بىر بۆرۈدە ھىيات قانداق پەيدا بولىدى	لوتىكېۋىچ	ش. سۇلەيمان	—	00
3	«ساۋغا»	ش. رەھىمى	—	—	50
4	ئۇياش، ئۇنىڭ بالالارى ۋە نەپەرلەرى	سېپىكىن	ش. سۇلەيمان	—	70
5	تەبىئىيەتتە ئىشلىرىنى ئىشلىتىش II - بۆلم	ۋ. گا لىتېر	ب. ھەبىپ	—	75
6	ئىل ساھىپلىغى III - بۆلم	كا لىكتېن	—	—	75
7	كېنىيا دەرسلىكى	ئى. ئىبىيازى ۋە ئىبىيازى	—	—	50
8	ئىل ساھىپلىغى IV - بۆلم	كا لىكتېن	—	—	60
9	ماماگولەردەك، چاقماق مەم ئىلكتېرىك	گرېمىتسكى	ش. سۇلەيمان	—	80
10	بۇتۇن دۇنيانىڭ ئىقتىسادى چۇغرافىيەسى	خارزايىن	—	—	80
11	ئىشەن ئىقتىسادى بويۇنچا كارل ماركس	—	—	—	30
12	تەلچىماتى	س. گېرىس	ئاكىدوللىن	—	60
13	تۇرۇن كۆرۈش	كېتاپكارادىكى	—	—	1
14	ھادىم قانداق تۇرۇلگەن	—	ش. سۇلەيمان	—	80
15	مەلىكى تۈركىستاندىن	كا لىكتېن	—	—	50
16	«سەرف»	فىتەت	—	—	46
17	ۋ. ل. ك. س. ب. ئىزىماننامىسى	—	—	—	15
18	ئوردا ئاسىيادا ئىنقىلابى ھەرىكەت نەش	روخى پارچالارى	—	—	50
19	«ئىككىنچى كۈنلەر» I - بۆلم	مۇراۋىيىسى	—	—	55
20	تەبىئىيەتتە ئىشلىرىنى ئىشلىتىش I - بۆلم	خ. ئادىرى	قادىرى	ئۈزبېكچە	20
21	ئىل ساھىپلىغى I - بۆلم	ۋ. گالىپ	ب. ھەبىپ	—	85
22	«ئازىزىلار» (بېيە)	كا لىكتېن	—	—	60
23	ئوردا ئاسىيادا ئىقتىسادى چۇغرافىيەسى	ھەبىت	—	—	10
24	سىياسى ساۋاد	بالاشوف	ئىستانبېنسىكى	—	25
25	بۆلەشكەن مەدەنىيەتنىڭ پروغراممىسى	—	—	—	75
26	كۆپىنچە ۋە كۆپىنچەدا باشلانغۇچ دەرىجىسى	ئىبىيازى	—	—	75
27	ئۆي ھەيۋانچىلىق قانداق باششۇرۇلۇپ بولىدى	—	—	—	8
28	ۋ. ك. پ. (ب) پروغراممىسى	—	—	—	20
29	ۋ. ك. پ. (ب) ئىزىماننامىسى	—	—	—	15
30	شۇرالار ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇلىيەت مەسئۇلىسى	پا بوف	—	—	25
31	ھەيۋانچىلىق ئىقتىسادى بولالار	—	—	—	32
32	«ئىككىنچى»	—	—	—	32
33	باشلانغۇچ چۇغرافىيە	—	چولپان	—	1
34	پەنكى ئىقتىسادى ۋە تىرىشكەن	—	—	—	85
35	بۇتۇن ئىقتىسادى كاسپىي ئىست (بالىشېرىك) نەش	پارا سلاۋىكى	ساروگېن	—	90
	قۇرغۇسى قانداق تۇرۇلگەن (2-نەشى باسما)	قاغا ئۈزۈچ	—	—	45

بىر قېتىملىق نۇسخىسىنىڭ سانى	كىتابنىڭ نامى	مۇھەررىرى	تەرجىمانى	تىلى	باھاسى
					سوم ئىپتى
3	تايلىق كىتەپلەر	—	—	—	44
8	پىكىتلەر	—	—	—	8
18	آسى	—	—	—	47
12	بېتىكە	—	—	—	48
6	«بىر قېتىم باقىم»	—	—	—	40
10	ئۇزاقدا	—	—	—	10
14	كېيىش	—	—	—	14
7	ئوقۇت	—	—	—	51
8	دىيا	—	—	—	51
12	ئىباك	—	—	—	12
20	«سوغۇر سەۋىيەسى»	—	—	—	52
29	سەۋىيە	—	—	—	29
14	بويۇندەن	—	—	—	53
2	سىقتى	—	—	—	54
3	كۆرۈشكە	—	—	—	3
7	تەلشەك	—	—	—	7
18	يومانلاماق	—	—	—	18
1	(ئاگوت)	—	—	—	55
13	(ئاگوت)	—	—	—	13
17	ئاگوت	—	—	—	17
16	«پارا»	—	—	—	57
12	مىگلا	—	—	—	58
1	پەزىلەت	—	—	—	59
7	قۇرۇ	—	—	—	62
13	دەلەل	—	—	—	13

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/136

بهااسنى	تىمى	تەرجىمانى	مۇھەررىرى	كىتابنىڭ نامى	تەرجىمانى
					سىم
50	1	قۇربىگىچە	لېيىدېلىنىق	جەبەر مەسكەلەردى	86
25	—	—	ھەلەۋى	بەدىئى ئۆزبېك ئەلپاسىنى ئۆزىدە ئەسەسلەر	87
50	2	مرزە مۇھەممەد	تەستەب	سىنامالى مەندەسە 11 - بۆلم	88
—	1	دولەكن ۋە سەھاۋەت	پارا شىزۇچ	ئورنا ئاسىيا دېھقان روزغارېنلەك ئۆزلىشى	89
—	—	—	ئور پىكىپە	لېيىن بايراقى	40
—	—	—	ئىۋا ئوف	س. س. ر. جۇغراڧىيەسى	41
—	—	ز. ھۇسەنى	كاررىس	رادېيو ئەلپاسى	42
—	—	—	ھەتاتولەين	دوگچى ئېشان	43
—	—	خ. دەپزى	كۈدرەئىكى	ئىككى زاماندا ئاداملارنىڭ تەركىبلىكى	44
—	—	—	—	ئىككى مارت - خان - قۇرلار تازا -	45
70	—	تۇرسۇنقۇل	خودوروف ۋە ۋلوزۇچ	لەيى (پېيىسە)	46
—	—	تېرىخولۇق	—	خەتپەك ئىستىقلال بولدا كۆرەشى	47
—	—	غازى يۇنس	پارتولك	كىم ۋە ئۇنىڭ پېرۇگراممىسى	48
—	—	—	بلومېناز	قىسقاچا ئىسلام مەدەنىيىتى تەتقىقى	49
—	—	—	كالىكېف	مەلەرپە	50
—	—	—	—	قۇرل بولە	51
—	—	—	—	ئۇلكى، خوراز ۋە مۇشۇك	52
—	—	—	—	كەندەبە ساپۇزلارى ئىشنىڭ پەقۇنلەردى	53
—	—	—	—	ۋە نەۋبەتلىكى ۋەزىپىلەردى	54
—	—	—	—	بېر ئىلاھىيەتلىك يەكۈنلەردى	55
—	—	—	—	مۇخېرلار بولداشى	56
—	—	—	—	قىشلاق مەكتەپىدە نەمۇنە مېۋە باغى	57
—	—	—	—	ئۆكتەبىر كۈنلەردى	58
—	—	—	—	مەلەچىلەر	59
—	—	—	—	بىرىنچى ماى	60
—	—	—	—	بۇردە ۋە ئۇلەردە	61
—	—	—	—	مەھارىق بولدا	62
—	—	—	—	خاننىڭ سېۋىگىسى	63
—	—	—	—	بۇ يەردە بۇندى، ئۇ يەردە كۆندەي	64
—	—	—	—	كەببەسىبە - ئابداللىق كەببە	65
—	—	—	—	لېيىن بولدا	66
—	—	—	—	ئۆزگەرتىش ئەلەنگەلەردى	67
—	—	—	—	لېيىن قاشىدوقشلاھىدا	68
—	—	—	—	بەدىئى ئۆزىمىش بولدا	69
40	—	مۇلىنى زاھىد	سەبىئۇللىنە	جەبەر قوللانمىسى	70
—	—	—	لېيىدېلىنىق	تۇپراقدان قىمەتلەر قېلىپى	71
48	—	ئامام مۇھەممەد	ئامىياچىكى	«قۇياش»	72
40	2	—	ز. ھۇسەنى	خەبەر مەقالە، شېئىر ۋە ھېكايە بازىلىرى بوللارى	73
—	—	—	ئانقاپان	رۇسچە - ئۆزبېكچە مۇكەممەل لۇغەت	74
—	—	—	—	1 - قىسىم	75
—	—	—	—	قۇياش، شامال، باھار، ئورنا ئاسىيادا	76
—	—	—	—	ئارزان ئۆتۈندىر	77
—	—	—	—	قىسقاچا ئاسترونومىيە	78
50	—	—	—	ئىدىق علم مەسلىك تەتقىقى	79

P D 7770